

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน
AN ANALYTICAL STUDY OF THE KAMMA AND THE CYCLE OF REBIRTH IN
THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY AS IT AFFECTS
THE LIFE STYLE OF CONTEMPORARY THAI BUDDHISTS

พระมหาพิเชษฐ์ อีร์วิไล (ดอกรัก)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ. 2534

การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
ที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน

พระมหาศีลเชษฐ์ อีร์วิไล (ดอกรัก)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ในพระบรมราชูปถัมภ์
พ.ศ. 2534

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

AN ANALYTICAL STUDY OF THE KAMMA AND THE CYCLE OF REBIRTH IN
THERAVĀDA BUDDHIST PHILOSOPHY AS IT AFFECTS
THE LIFE STYLE OF CONTEMPORARY THAI BUDDHISTS

PHRAMAHĀ PICHET DHĪRAVAMSO (DOKRAK)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF
THE REQUIREMENT FOR THE DEGREE OF
MASTER OF ARTS
(PHILOSOPHY)
IN
GRADUATE SCHOOL
MAHĀCHULALONGKORN RAJAVIDYĀLAYA
BUDDHIST UNIVERSITY
UNDER ROYAL PATRONAGE
B.E. 2534

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหา
บัณฑิต สาขาปรัชญา

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์ พระมหาตวัน สิริธมฺม ประธานกรรมการ
(ดร. พระมหาตวัน สิริธมฺม)

พระเทพปริยัติมณี กรรมการ
(พระเทพปริยัติมณี)

ดร. จินดา จันทร์แก้ว กรรมการ
(ดร. จินดา จันทร์แก้ว)

อาจารย์ประสิทธิ์ จันทร์ตนา กรรมการ
(อาจารย์ประสิทธิ์ จันทร์ตนา)

ดร. สมภาร พรหมทา กรรมการ
(ดร. สมภาร พรหมทา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร. พระมหาตวัน สิริธมฺม ประธานกรรมการ

อาจารย์ประสิทธิ์ จันทร์ตนา กรรมการ

ดร. สมภาร พรหมทา กรรมการ

ก.

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญา-
เถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน

ผู้วิจัย : พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวิไล (คอกกรัก)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาปรัชญา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :

ดร.พระมหาต่วน ธีรธมฺโม ป.ธ.5, พธ.บ., M.A. (Skt),

M.A. (Phil.), Ph.D. (Phil.)

อาจารย์ประสิทธิ์ จันรัตน ป.ธ.9, พ.ม., พธ.บ., M.A.

(Phil.)

อาจารย์สมภาร พรหมทา ป.ธ.8, พธ.บ., อ.ม.

วันสำเร็จการศึกษา 20 / 12 / 2534

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้ต้องการศึกษาแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน ผู้วิจัยได้แบ่งเนื้อหาวิทยานิพนธ์ออกเป็นสองส่วนหลัก ๆ ด้วยกันคือ

ก. ส่วนที่ว่าด้วยแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ข. ส่วนที่ว่าด้วยอิทธิพลของแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน

ในเนื้อหาส่วนแรก ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏที่ปรากฏในพระไตรปิฎกและอรรถกถา จากการศึกษาพบว่า กรรมและสังสารวัฏมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องถึงกัน และเพื่อให้เนื้อหาส่วนนี้ชัดเจนยิ่งขึ้น ผู้วิจัยได้หยิบยกเอาแนวคิดสองระบบที่มีเนื้อหาขัดแย้งกับแนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทมาอภิปรายเปรียบเทียบกับพุทธปรัชญาเถรวาท แนวคิดทั้งสองนี้คือลัทธิสโตอิกริและอุจเจตทิกริ

บ

เนื้อหาส่วนที่สอง ผู้วิจัยได้ศึกษาอิทธิพลของแนวคิดเรื่องกรรมและสังสาร
 วัฏฏานพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีต่อการดำเนินชีวิตของชาวพุทธไทยในปัจจุบัน โดยศึกษา
 จากข้อมูลทั้งที่เป็นข้อมูลในเอกสารและข้อมูลที่ปรากฏให้เห็นในชีวิตประจำวัน ผล
 การศึกษาสรุปได้ว่า แนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏฏานพุทธปรัชญาเถรวาท
 มีอิทธิพลในเชิงบวกแก่ผู้ที่เชื่อถือ กล่าวคือ ทำให้ผู้ที่เชื่อถือประพฤติสุจริตด้วยกาย
 วาจา และใจ

๑

Thesis Title : An analytical study of the Kamma and the cycle of Ribirth in Theravāda Buddhist Philosophy as It affects the life style of contemporary Thai Buddhists.

Researcher : Phramahā Pichet Dhīravamīso (Dokrak)

Degree : Master of Arts (Philosophy)

Thesis Supervisory Commitee :

Phramahā Tuan Siridhammo (Pimaksorn), Pāli V,
B.A. (in Ed.), M.A. (Skt.), M.A. (Phil.),
Ph.D. (Phil.)

Mr. Prasit Chanratana, Pāli IX, M.A. (Phil.)

Mr. Somparn Promta, Pāli VIII, M.A.

Date of Graduation : 20 / 12 / 2534

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to study the concepts of Kamma and cycle of rebirth in Theravāda Buddhist philosophy as affect the life style of contemporary Thai Buddhists. The contents of the thesis are divided into two main parts:

- a. The part on the concepts of Kamma and cycle of rebirth in Theravāda Buddhist philosophy.
- b. The part on these concepts as affect the life style of contemporary Thai Buddhists.

In the first part, the researcher has studied the concepts of Kamma and cycle of rebirth in the Tripiṭaka and commentaries, and then he finds that these two concepts are related to each other. Additionally, the researcher raises the two philosophical systems, which are contrary to

Theravāda Buddhist philosophy, to an examination, comparing with Theravāda Buddhist philosophy. These two philosophical systems are Sassatadiṭṭhi and Ucchedadiṭṭhi.

In the second part, the researcher has studied the influence of the concepts of Kamma and cycle of rebirth on the life style of contemporary Thai Buddhists, using data both in documentary sources and empirical. As the results of the study, he finds that concepts of Kamma and cycle of rebirth in Theravāda Buddhist philosophy have a positive influence on the believers: that is, they are the cause of moral actions.

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้เพราะอาศัยความช่วยเหลือจากคณาจารย์
ที่ปรึกษา คือ พระมหาต่วน สิทธิมโนมัย ได้กรุณาให้คำแนะนำทำให้วิทยานิพนธ์นี้มีความ
สมบูรณ์ยิ่งขึ้น อาจารย์ประสิทธิ์ จันรัตน ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้
ข้อบกพร่องต่าง ๆ มาโดยตลอด อาจารย์สมภาร พรหมทา ได้กรุณาให้คำแนะนำ
และให้ใช้หนังสือประกอบการทำวิจัย และพระมหาศิษฎ์ สุธมฺมโร ได้กรุณาตรวจ
รูปแบบวิทยานิพนธ์ให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความเมตตากรุณา
ของท่านที่กล่าวมาแล้ว จึงขอกราบขอพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

ผู้วิจัยกราบขอพระคุณและขออนุโมทนาขอบคุณ คุณโยมพ่อปี คุณโยมแม่
ผาน ดอกกรีก อาจารย์วีรัตน์ กะสันต์ (น.ธ.เอก, พ.ม.) ปัจจุบันสอนอยู่ที่โรง
เรียนบ้านท้าวขาว ต.เหล่า อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม พระมหาประจักษ์
จำปาทอง (น.ธ.เอก, ป.ธ.5, พธ.บ.) ปัจจุบันปฏิบัติศาสนกิจที่มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตสุรินทร์ อาจารย์ชาติศรี อร่ามเจริญ
(น.ธ.เอก, ป.ธ.9, พธ.บ.) ปัจจุบันทำงานที่ การสื่อสารแห่งประเทศไทย ขอ
กราบขอพระคุณ พระเดชพระคุณพระธรรมธีรราชฆานูณี (โชดก ญาณสิทธิ ป.ธ.9)
ที่เมตตาอนุเคราะห์สถานที่อยู่อาศัยใน คณะ 5 วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร จน
กระทั่งผู้วิจัยได้ศึกษาระดับปริญญาตรีและปริญญาโทบัณฑิต สาขาปรัชญา ที่ มหาจุฬ
าลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ และ พระมหาสุภาพ เขมรสี (น.ธ.เอก,
ป.ธ.3, พธ.บ.) เจ้าคณะ 5 วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร ที่ได้อุปการะเกี่ยวกับ
สถานที่อยู่อาศัยและอื่น ๆ แก่ผู้วิจัยตลอดมา

ขอกราบขอพระคุณอุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการแก่ผู้
วิจัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระครูบูรเขตพิทักษ์ (พระมหาสุพจน์ ปญฺญาวโร ป.ธ.6,
พ.ม., B.A. (Pali) B.Ed., M.Ed. Mysore) เจ้าอาวาสวัดสระเกศ เจ้า
คณะอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์ ที่ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับพระไตรปิฎกฉบับภาษา
ไทย และได้ให้ทุนสนับสนุนการศึกษามาโดยตลอด ส่วนคุณความดีที่จะพึงมีจากวิทยา
นิพนธ์นี้ ขอมอบให้โยมบิดา มารดา ครูอาจารย์และผู้มีอุปการะคุณทุกท่าน.

พระมหาพิเชษฐ์ ธีรวิโส (ตอกรีก)

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

	ฉ
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
บทที่ 2 กรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท	7
บทที่ 3 สังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท	25
บทที่ 4 ทรรศนะสี่สัจธรรมและอุจเฉทกฏในอินเดียที่แตกต่างกัน จากทรรศนะเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท	58
บทที่ 5 กรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท ที่มีผลต่อการดำเนิน ชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน	84
บทที่ 6 บทสรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	133
บรรณานุกรม	140
ประวัติผู้วิจัย	148

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

กฎแห่งกรรมมีบทบาทสำคัญมากในปรัชญาอินเดีย พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกฎแห่งกรรมและผลแห่งกรรมตลอดถึงบาปบุญ คุณโทษ ยกเว้นปรัชญาจรวากและอริตเทศกัมพลที่ไม่เห็นด้วยในเรื่องกฎแห่งกรรม พระพุทธศาสนาถือว่า กฎแห่งกรรมเป็นหลักธรรมที่สำคัญอีกประการหนึ่ง พุทธศาสนิกชนในประเทศไทยบางส่วนที่มีความเข้าใจกฎแห่งกรรมและผลแห่งกรรมคลาดเคลื่อนจากความ เป็นจริงอยู่บ้าง เมื่อไม่เข้าใจกฎแห่งกรรม ย่อมไม่เข้าใจว่า อะไรคือมูลเหตุของความแตกต่างระหว่างบุคคล เช่น ความแตกต่างด้านสติปัญญา บุคลิกลักษณะความมีงมี ความยากจน ความสุขและความทุกข์ เป็นต้น

ในจุฬกัมมวิภังคสูตร เป็นสูตรที่ว่าด้วยกฎแห่งกรรมและผลแห่งกรรม ครั้งหนึ่งสุภมาตพโตะพยอมบุตร ได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า อะไรเป็นเหตุ เป็นปัจจัยที่ทำให้มนุษย์ที่เกิดอยู่ปรากฏความเลวและความประณีต คือ มนุษย์มีอายุสั้น มีอายุยืน มีโรคมาก มีโรคน้อย มีผิวพรรณทราม มีผิวพรรณงาม มีศรัทธาน้อย มีศรัทธามาก มีโรคะน้อย มีโรคะมาก เกิดในสกุลต่ำ เกิดในสกุลสูง ไร้ปัญญา และมีปัญญา¹ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่ากรรมเท่านั้นที่ทำให้มนุษย์มีความแตกต่างกัน ดังพระพุทธพจน์ว่า "อุกอนมาตพลัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้"²

¹ม.จ. 14/580/336. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

²ม.จ. 14/581/336. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จากคำถามของสุภมาตเพ พระพุทธเจ้าทรงตรัสยืนยันว่า ผลของกรรมมีจริง พอดีจะสรุปได้ดังนี้

1. มีอายุสั้น เพราะทำสัดทำ มีอายุยืน เพราะไม่ทำสัดทำ
2. มีโรคน้อย เพราะไม่เบียดเบียน มีโรคนาน เพราะเบียดเบียน
3. มีผิวพรรณทราม เพราะมักโกรธแค้นพยาบาท มีผิวพรรณงาม เพราะมักไม่โกรธแค้นพยาบาท
4. มีศักดิ์ต่ำ เพราะมักริษยา มีศักดิ์สูง เพราะไม่มักริษยา
5. มีโรคทรัพย์น้อย เพราะไม่เชื่อเพื่อเจ้อจาง มีโรคทรัพย์มาก เพราะรู้จักเชื่อเพื่อเจ้อจาง
6. เกิดในตระกูลต่ำ เพราะกระด้างถือตัวไม่รู้จักอ่อนน้อม เกิดในตระกูลสูง เพราะไม่กระด้าง ไม่ถือตัว รู้จักอ่อนน้อม
7. มีปัญญาทราม เพราะไม่ได้ใ้ถามหรือแสวงหาความรู้ มีปัญญามาก เพราะรู้จักใ้ถาม และแสวงหาความรู้³

ข้อความที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องกฎแห่งกรรมในทรรศนะพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในท่ามกลางระหว่างศาสนาอื่น ๆ และลัทธิต่าง ๆ พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมนั้นว่ามีอยู่จริง กล่าวคือ ทำดีได้ผลดี ทำชั่วได้ผลชั่ว ทำกรรมเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้นเสมอ กระนั้นก็ตาม พุทธศาสนิกชนก็ยังสงสัยกรรมและการให้ผลของกรรมในพระพุทธศาสนา

ศาสนาพราหมณ์ก็สอนเรื่องกรรมเช่นเดียวกับพระพุทธศาสนา เรื่องกรรมในทรรศนะศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า กรรมหมายถึง การกระทำจากมนุษย์ที่มุ่งตรงไปยังเป้าหมายคือ อาตมันหรือพรหมัน คัมภีร์พระเวทและภควีทศิตาได้กล่าวถึงเรื่องกรรมอันได้แก่การบูชาสัตว การสวดมนต์อันวอน การกระทำที่ททำให้เทพเจ้ามีความพอใจจะได้ผลตอบสนองในทางดี การทำดีและทำชั่วของมนุษย์ไม่เข้ามนุษย์เป็นผู้กระทำ แต่เป็นความประสงค์ของอาตมันหรือพรหมัน (เทพเจ้า) มนุษย์เป็นเพียงเครื่องพูนยศ⁴ เท่านั้น

³ม.จ. 14/582-596/337-385. ฉบับ สยามภอรุสส เตปิฎก 2525.

⁴กฤษณะโชวบายนวยาส, ศรีมัถภควีทศิตา, แปลโดยศาสตราจารย์ ร.ต.ท.แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กทม. : แพรพิทยา, 2527), หน้า 273.

ศาสนา เช่น เชื่อว่า ความสุขและความทุกข์ที่มนุษย์ได้รับอยู่นั้นเป็นเพราะกรรมเก่าหรือกรรมในอดีตชาติเท่านั้น การที่คนเราได้รับผลเช่นนั้นก็เพราะอาศัยกรรมเก่าส่งผลวิบากมาให้ศาสนา เช่นจึงสอนให้สละทิ้งกรรมเก่า และในขณะที่เดียวกันก็ไม่ให้สะสมกรรมใหม่ด้วย⁵ พรรคหนึ่งเรื่องกฎแห่งกรรมตามพรรคหนึ่งของเขนจึงมีลักษณะที่เคร่งครัดกว่า แม้แต่ผ้าเย็นก็ไม่ควรดื่มหรือใช้ เพราะอาจจะมียักษ์อาศัยอยู่ในผ้าเย็นนั้น การฆ่าสัตว์ด้วยที่ตั้งใจหรือไม่ได้ตั้งใจก็ตาม ศาสนาเขนถือว่า เป็นบาปกรรมทั้งสิ้น

อย่างไรก็ตาม ศาสนาที่มีกำเนิดในประเทศอินเดียเป็นส่วนใหญ่ ชื่อว่ากรรม คือ การกระทำนั้นเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดผล เราต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏอยู่รำไป การที่บุคคลพ้นจากกรรม ทั้งกรรมดีและกรรมชั่วจึงถือได้ว่าอยู่นอกวงจรแห่งกรรม กรรมจึงเป็นบรมเหตุให้เกิดสังสารวัฏ และทำให้คนเราต้องท่องเที่ยววนเวียนภพน้อยภพใหญ่ไม่มีที่สิ้นสุด

สังสารวัฏเป็นเรื่องสำคัญที่มีบทบาทมากในปรัชญาอินเดีย และคนทั่วไปต่างให้ความสนใจกันมาก และมีความสงสัยในเรื่องสังสารวัฏว่า ตายแล้วเกิดอีกหรือไม่ ถ้าหากว่าเกิดจะเกิดเป็นอะไร จะรู้ได้อย่างไร เป็นต้น ปัญหาเรื่องสังสารวัฏเป็นหน้าที่ของศาสนาและลัทธิต่าง ๆ ที่จะต้องแก้ไข เพื่อให้คนทั่วไปคลายความสงสัย หน้าที่ของศาสนาย่อมจะแก้ไขปัญหานี้ตามพรรคณะของตนเองเท่านั้น

พรรคณะศาสนาพราหมณ์และศาสนาเขน เชื่อว่า คนเราตายแล้วต้องเกิดอีก ตัวที่โยเกิดใหม่เรียกว่า แก่นสารที่เป็นอมตะไม่รู้จักเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย ศาสนาพราหมณ์เรียกว่า อาตมัน ส่วนศาสนาเขนเรียกว่า ชีวะ อาตมันหรือชีวะนี้เป็นแก่นสารที่เป็นอมตะ เมื่อคนเราตายไป อาตมันหรือชีวะจะแสวงหาร่างใหม่ทันที เหมือนกับคนถอดเสื้อชุดเก่าแล้วใส่เสื้อชุดใหม่ เนื่องจากว่า มีอาตมันหรือชีวะเป็นตัวถาวร เป็นอมตะจึงเป็นการยืนยันว่า จะต้องเกิดใหม่อีกแน่นอน แนวคิดทั้งสองพรรคณะนี้พระพุทธรศาสนาเรียกว่า สัสสตกิริย คือ เห็นว่า มนุษย์ตายแล้วเกิดอีก

พรรคณะปรัชญาจรวาก และอริตเกษตรกัมพล มีพรรคณะตรงกันข้ามกับแนวคิดของศาสนาพราหมณ์และศาสนาเขน นักคิดทั้ง 2 นี้เชื่อว่ามนุษย์ตายแล้ว

⁵ม.ล. 14/2/1. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ขาดสูญ เพราะว่ามีมนุษย์เกิดมาจากวิตถุ (สสาร) จิตก็เป็นส่วนหนึ่งของวิตถุ เมื่อมนุษย์เป็นสสารแล้ว เมื่อตายไป ร่างกายและจิตย่อมถูกสลายไปพร้อมกัน พระทศนะ นักคิดทั้ง 2 นี้ พระพุทธศาสนาเรียกว่า อัจฉะเทททิฎฐิ

ในการวิจัยนี้ พระพุทธศาสนาได้มองพระทศนะต่าง ๆ อย่างเป็นไรและมีทำที่เกี่ยวกับกรรมและสังสารวัฏอย่างใดบ้าง และพระพุทธศาสนาสมควรที่จะมีจุดยืน ณ ที่ใด ก็จะได้ทำการอธิบายแนวคิดต่างๆ ว่าที่กระจำงชัดตามขั้นตอนการวิจัย ประเทศไทยเป็นประเทศที่มีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติ แต่พุทธศาสนิกชนยังมีความลังเลสงสัยในเรื่องกรรมและสังสารวัฏ คือ เชื่อบ้าง ไม่เชื่อบ้าง จึงเป็นมูลเหตุให้เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติของปัจเจกบุคคล ทั้งยังมีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของตนเอง ทั้งในปัจจุบันและอนาคตอีกด้วย

ฉะนั้น เรื่องสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดของมนุษย์ จึงเป็นเรื่องที่ควรศึกษาวิจัยอย่างมีระบบ เพราะเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งและละเอียดอ่อน หากไม่ศึกษาหรือทำความเข้าใจที่แจ่มแจ้งแล้ว ก็จะทำให้เกิดความสับสนไขว้เขว ไม่มีจุดยืนที่แน่นอน อันจะเป็นตัวนำไปสู่มิชฌาติฐิ คือ ความเห็นผิดจากท่านองคโลงธรรม พระพุทธศาสนาเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนล้วนเคยเกิดมาแล้วนับชาติไม่ถ้วน และเกิดวิภพภูมิที่ต่ำบ้าง ไม่ต่ำบ้าง ตามกฎแห่งกรรม สังสารวัฏกับกฎแห่งกรรม ผลของกรรมนั้นตามหลักพระพุทธศาสนาไม่สามารถพิสูจน์ให้สมบูรณ์ได้เต็มที่ในปัจจุบันชาติ เพราะว่าผลของกรรมบางอย่างให้ผลในปัจจุบันชาติ บางอย่างให้ผลในชาติหน้า และในชาติต่อไป กฎแห่งกรรมจะสมบูรณ์ไม่ได้ หรือเป็นไปไม่ได้เลย ถ้าไม่มีการเกิดใหม่หรือการเวียนว่ายตายเกิด

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเสนอแนะว่าเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขปัญหาว่า การดำเนินชีวิต เช่นใดเป็นการดำเนินชีวิตที่ถูกต้องและเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตให้สูงขึ้น

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อให้ทราบ ว่า แนวความคิดเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทคืออะไร และมีลักษณะสำคัญอย่างไร

ฉบับร่างเป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

2. เพื่อให้ทราบว่า พรรคคณะสัตสคติปฏิริและอุจเจตทิฏฐิในอินเดีย ที่แตกต่างจากกฎแห่งกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะอย่างไร
3. เพื่อให้ทราบว่ากฎแห่งกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท มีความสัมพันธ์กันอย่างไร
4. เพื่อให้ทราบว่า หลักปฏิบัติ การเพื่อการสิ้นกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทมีลักษณะอย่างไร
5. เพื่อให้ทราบว่า กรรมและสังสารวัฏมีผลต่อการค้าเงินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันอย่างไร

ปัญหาที่ต้องการทราบ

1. กฎแห่งกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาทคืออะไร
2. กฎแห่งกรรมและสังสารวัฏมีความสัมพันธ์กันอย่างไร
3. สังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทคืออะไร
4. กรรมและสังสารวัฏในพรรคคณะสัตสคติปฏิริคืออะไร
5. การปฏิเสธเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพรรคคณะอุจเจตทิฏฐิมีลักษณะอย่างไร
6. พรรคคณะของพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีต่อสัตสคติปฏิริและอุจเจตทิฏฐิมีลักษณะอย่างไร
7. กรรมและสังสารวัฏที่มีผลต่อการค้าเงินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันอย่างไร

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

1. ทำให้เข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรมในพระพุทศาสนาได้อย่างถูกต้อง และเห็นความสัมพันธ์กับปัญหาอื่น ๆ เช่น ปัญหาในด้านจริยธรรม
2. ทำให้ทราบ ข้อแตกต่างระหว่างกรรมและในพระพุทศาสนา กับ พรรคคณะสัตสคติปฏิริและอุจเจตทิฏฐิในอินเดีย

3. ทำให้ทราบเรื่องสังสารวัฏว่าสามารถช่วยอธิบายกรรมในอดีตของมนุษย์ได้อย่างไร
4. ทำให้เข้าใจเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและการให้ผลของกรรม สังสารวัฏ
5. ทำให้เข้าใจเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันให้ดียิ่งขึ้น
6. ทำให้เข้าใจวิธีตีค่า คตินชีวิตของพุทธศาสนิกชนซึ่งเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏตามคำสอนในศาสนาของตนได้ดียิ่งขึ้น

วิธีค่า คตินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเอกสาร โดยใช้พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐสุส เตปิฎก 2525 เป็นข้อมูลหลัก (Primary Source) และวรรณกรรมในพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้เป็นเอกสารชั้นรอง (Secondary Source) ส่วนงานพระไตรปิฎกที่แปลเป็นไทย ใช้ส่วนแปล พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช 2525

บทที่ 2
กรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท

ก. กรรมคืออะไร

คำว่า กรรม แปลว่า การกระทำ เป็นคำกลาง ๆ ไม่ได้ระบุว่า เป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา ถ้าเป็นกรรมดีเรียกว่ากุศลกรรม ถ้าเป็นกรรมชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม กรรมดีหรือกรรมชั่ว ย่อมเกิดขึ้นได้ เพราะมีเจตนาเป็นองค์ประกอบ ดังพระพุทธพจน์ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลายเรากล่าวว่า เจตนาเป็นกรรม บุคคลคิดแล้ว กระทำด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ"¹ กรรมดีหรือกรรมชั่วที่เป็นกรรมก็เพราะมีเจตนาคือ ความตั้งใจหรือความจงใจ ตามหลักพระพุทธศาสนา ช่องทางการกระทำกรรมมี 3 ทาง คือ กระทำทางกาย เรียกว่ากายกรรม กระทำทางวาจาเรียกว่า วจีกรรม และกระทำทางใจเรียกว่า มโนกรรมเราจะเห็นได้ว่า การกระทำกรรมดีหรือกรรมชั่วของมนุษย์นั้นมีเพียงสามช่องทางเท่านั้น มีเจตนาเป็นเครื่องชี้วัดหรือเป็นแกนกลางในการกระทำนั้น ๆ อีกประการหนึ่ง คำว่ากรรมนั้นที่จัดว่าเป็นกรรมที่สมบูรณ์ได้นั้นจะต้องประกอบลักษณะ 4 ประการ คือ 1. กิเลส 2. เจตนา 3. การเคลื่อนไหว และ 4. เกิดผลสำเร็จในหนึ่งสี่ประทีปธรรม² ของอาจารย์แสง จันทร์งาม ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของกรรมที่สมบูรณ์ดังนี้

1. กิเลส หมายถึง แรงกระตุ้นใจชนิดต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเพราะสิ่งเร้า แรงกระตุ้นใจที่สำคัญมี 3 คือ โลก ิกรธ หลง

¹อง.ฉก. 22/334/464. ฉบับ สยามราษฎร์สุส เตปิฎก 2525.

²แสง จันทร์งาม, ประทีปธรรม, (กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2525), หน้า 162-163.

2. เจตนา หมายถึง ความตั้งใจ ความจงใจ มีเจตจำนง มีความมุ่งหมาย เช่น เกิดความโกรธ (กิเลส) ขึ้นมาแล้วตั้งใจจะฆ่าเขาให้ตาย (เจตนา) การกระทำที่ไม่มีเจตนาหรือผิดจากเจตนาไม่จัดเป็นกรรมที่สมบูรณ์

3. การเคลื่อนไหว กาย วาจา ใจ เพื่อกระทำตามความตั้งใจ

4. เกิดผลสำเร็จ ความตั้งใจ เช่น โกรธขึ้นมา ตั้งใจจะฆ่าเขาลงมือ และคนที่ถูกฆ่าตายลงตามความตั้งใจ อย่างนี้จัดเป็นกรรมที่สมบูรณ์

กรรมจึงหมายถึงเจตนา และเป็นเรื่องละเอียดอ่อน จะต้องใช้ปัญญาพิจารณา แม้แต่เจตนาเกิดขึ้นครั้งหนึ่ง หรือดวงหนึ่งก็แสดงว่า กรรมนั้นได้ปรากฏขึ้นแล้ว "เจตนา เกิดขึ้นครั้งหนึ่งก็คือกรรมได้เกิดขึ้นแล้ว เมื่อกรรมเกิดขึ้นแล้วก็มีผลทันที เพราะเมื่อเจตนาเกิดขึ้น มีกิจกรรมเกิดขึ้นในจิตแล้ว จิตได้เคลื่อนไหว แม้เพียงความคิดแต่ก็ไม่ใช่ไร้ผล เป็นกรรมอันละเอียดที่สั่งสมไว้ในจิต"³

สาเหตุที่ทำให้มนุษย์สร้างกรรมนั้น เกิดจากกิเลสหรือตัณหา ซึ่งอยู่ในจิต ใจของมนุษย์อันจะผลักดันให้มนุษย์เกิดความต้องการ ความปรารถนา ความกระหายที่จะได้เป็นเหตุให้มนุษย์ต้องก่อกรรมต่าง ๆ กรรมดีย่อมส่งผลในทางที่ดี กรรมชั่วส่งผลในทางที่ชั่ว เรียกว่า ทาดีได้ดี ทาชั่วได้ชั่ว ตามหลักพระพุทธศาสนาได้พิจารณาถึงธรรมอันเป็นเหตุให้เกิดกรรมดีและกรรมชั่ว การกระทำทางกาย ทางวาจา และทางใจนั้นต้องมีแรงผลักดันให้เกิดการกระทำ การกระทำที่ประกอบด้วยโลภะ โทสะ และโมหะ ถือว่าเป็นกรรมชั่ว ตรงกันข้าม การกระทำที่ประกอบด้วยอโลภะ อโทสะ อโมหะ เรียกว่ากรรมดีว่าเป็นกรรมดี ดังพระพุทธพุทธพจน์ว่า

ธรรมชาติ 3 ประการนี้เป็นเหตุให้เกิดกรรม 3 ประการคือ โลภะ 1
โทสะ 1 โมหะ 1 และอโลภะ 1 อโทสะ 1 อโมหะ 1

³พระราชวรมณี, (ประยุทธ์ บุญอุทิศ), พุทธธรรม, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 136.

ผู้รู้จักรกรรมอันเกิดแต่โลภะ เกิดแต่โทสะ และเกิดแต่โมหะ เขาทำกรรมใดจะน้อยหรือมากก็ตาม เขาจะต้องเสวยผลกรรมนั้นในอภิปภนี้แหละ วัตถุชนิดอื่นย่อมไม่มี เพราะฉะนั้น ภิกษุผู้รู้แจ้ง ความโลภ ความโกรธ และความหลง ทำให้วิชชาบังเกิดขึ้นถึงละขุคติเสียได้ทั้งหมด⁴

โลภะ โทสะ และโมหะ เป็นรากเหง้าของกรรมฝ่ายชั่ว เรียกว่า อกุศลมูล และอโลภะ อโทสะ อโมหะ เป็นรากเหง้าของกรรมฝ่ายดี เรียกว่ากุศลมูล ทั้งอกุศลมูลและกุศลมูลนั้นเป็นมูลเหตุให้มนุษย์ก่อกรรมต่าง ๆ โดยการแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมใน 3 ทาง คือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ อย่างไรก็ตามการกระทำของมนุษย์จะหลีกเลี่ยงกุศลมูลและอกุศลมูลหาได้ไม่ และผลแห่งการกระทำนั้นย่อมตอบสนองเขาอย่างแน่นอน

การกระทำกรรมใด ๆ จะมากหรือน้อยก็ตาม ผลที่เกิดจากการกระทำกรรมนั้น ๆ หาไร้ผลไม่ กรรมกับผลของกรรม (วิบาก) จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น เมื่อเราพิจารณาเปรียบเทียบผลสะท้อนของกรรมในทฤษฎีแรงเหวี่ยงของวัตถุของนิวตัน (Sir Isaac Newton) ซึ่งกล่าวว่า หากเกิดแรงเหวี่ยงของวัตถุที่ใดย่อมจะเกิดแรงเหวี่ยงกลับในทันที⁵ จากกฎของนิวตัน เรามาพิจารณากับกฎแห่งกรรมทางพุทธปรัชญาแล้ว จะได้พบว่า ผลของกรรมดี กรรมชั่วก็เกิดจากผู้กระทำกรรม ถ้าหากผู้กระทำกรรมหนัก ผลที่ได้รับต้องหนักด้วย

⁴อง.ติก. 20/473/171-173. ฉบับ สยามบรรณสาร เตปิก 2525.

⁵ชโล อุตกถาชน, วิจัยพุทธปรัชญาเปรียบเทียบหลักวิทยาศาสตร์, (พระนคร : แพร่พิทยา, 2512), หน้า 166.

ข. กรรมในพระไตรปิฎก

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกได้กล่าวถึงเรื่องกรรมและวิบากของกรรมไว้อย่างชัดเจน คือใน อุกกุเรวาทสูตร⁶ และในกรรมวรรคที่ 47 ทั้งสองแห่งนี้ถือว่าเป็นพุทธอธิบายเรื่องกรรมและวิบากของกรรมมีเนื้อหาสาระเหมือนกัน กรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎกแบ่งออกเป็น 4 ประเภทดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กรรม 4 ประการนี้ เรากระทำที่แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว ประกาศให้ทราบ กรรม 4 ประการเป็นไฉน คือ กรรมคำมี วิบากคำมี กรรมขาวมีวิบากขาวก็มี กรรมทั้งคำทั้งขาวมีวิบากทั้งคำทั้งขาว กรรมไม่คำไม่ขาวมีวิบากไม่คำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมก็มี⁸

การแบ่งกรรมออกเป็น 4 ประเภทดังกล่าว พระพุทธองค์ทรงแบ่งโดยอาศัยธรรมชาติและผลของกรรมดีและกรรมชั่ว หรือกรรมทั้งดีทั้งชั่ว แลกรรมไม่ดีไม่ชั่วเป็นเกณฑ์ แต่ถ้ามองกรรมจากแง่ของช่องทางที่ทำให้ทำกรรมเป็นเกณฑ์แล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงแบ่งกรรมออกเป็น 3 ประเภทได้แก่ 1. การกระทำทางกาย (กายกรรม) 2. การกระทำทางวาจา (วจีกรรม) และ 3. การกระทำทางใจ (มโนกรรม) กรรมที่กระทำทางทวารทั้งสามนี้ จะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว หรือกรรมทั้งดีทั้งชั่วหรือไม่ดีกรรมไม่ชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ อย่างไรก็ตาม แม้ว่าพระพุทธองค์

⁶ม.ม. 13/84-90/79-86. ฉบับ สยามรณรสุส เตปิฎกั 2525.

⁷อง.จตุฎก. 21/232-242/313-324. ฉบับ สยามรณรสุส เตปิฎกั 2525.

⁸ม.ม. 13/88/72. ฉบับ สยามรณรสุส เตปิฎกั 2525.

จะทรงแบ่งกรรมโดยอาศัยช่องทางให้ทำกรรมออกได้เพียงสามประเภท แต่กรรมทั้งหมดนี้ก็มีขอบข่ายครอบคลุมกรรมสี่ประเภทข้างต้นได้หมดสิ้น . . .⁹

กรรม 4 ประเภทในพระไตรปิฎก คือ กรรมดำมีวิบากดำ กรรมขาวมีวิบากขาว กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว และกรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ซึ่งพระพุทธองค์ทรงอธิบายดังนี้

กรรมประเภทแรกที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคือ กรรมดำมีวิบากดำ พระพุทธองค์ได้ทรงอธิบายว่า กรรมดำหมายถึงกรรมชั่ว กรรมชั่วเกิดจากทางกาย ทางวาจา และทางใจ ลักษณะการประพฤตชั่วทางกาย ได้แก่ การทำสัตว์หรือเบียดเบียนสัตว์ การลักขโมยของคนอื่น และการประพฤตผิดใจในกาม ลักษณะการกระทำชั่วทางวาจา ได้แก่ พูดเท็จ พูดคำส่อเสียดยุบยง พูดคำหยาบหรือคำว่า และพูดเพื่อเจือเหลวไหลไร้สาระ ลักษณะการกระทำชั่วทางใจ ได้แก่ โลภอยากได้สมบัติของเขา ความพยาบาท บอกร้ายและเห็นผิดเป็นชอบ เช่น เห็นว่า ทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี เป็นต้น ผู้กระทำกรรมดำหรือกรรมชื่อนั้น มีแต่สร้างความเบียดเบียนหรือความลำบากให้แก่ผู้อื่น ผลของกรรมชื่อย่อมสะท้อนกลับเผาใจดวงของผู้กระทำ กรรมไม่ได้รับความสุข นี้เรียกว่ากรรมดำมีวิบากดำ

กรรมประเภทที่ 2 ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกคือ กรรมขาวมีวิบากขาว พระพุทธองค์ทรงอธิบายไว้ว่า กรรมขาวหมายถึงกรรมดี ผู้กระทำกรรมทางกาย ทางวาจา และทางใจ อันไม่มีความเบียดเบียนแก่สัตว์ ย่อมได้รับความสุขโดยส่วนเดียว นี้เรียกว่ากรรมขาวมีวิบากขาว

อนึ่ง กรรมขาวเป็นกรรมดี (กุศลกรรม) บุคคลพึงประกอบกรรมขาวทางกาย ทางวาจาและทางใจ ปกติธรรมชาติของจิตมีการเคลื่อนไหวไม่หยุดนิ่ง เมื่อจิตประสบกับสิ่งที่ไม่ดีเป็นไปในทางร้าย ธรรมชาติของจิตจะขุ่นมัว เรียกว่า อุปกิเลสสี่ประการมาทำให้จิตเศร้าหมอง การกระทำกรรมดีนั้นจิตของมนุษย์ย่อมมีความ

⁹ปรีชา คุณาวุฒิ, "พุทธปรัชญา เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม," วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521, หน้า 28.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

รับมรดก ไม่สะทกสะท้านกลัวต่ออาชญาหรือบาป ทำให้จิตแจ่มใสเบิกบาน ดังนั้น
กรรมขาวจึงมีวิบากขาว

ประการที่ 3 กรรมในพระไตรปิฎกคือ กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำ
ทั้งขาว พระพุทธองค์ทรงอธิบายไว้ว่า บุคคลเมื่อประกอบกรรมทางกาย ทางวาจา
และทางใจ อันมีความเบียดเบียนบ้าง ไม่เบียดเบียนบ้าง ผลของกรรมจึงมีลักษณะ
ทั้งดีทั้งชั่วในชีวิตของเขา นี้เรียกว่า กรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว

กรรมประเภทนี้ เมื่อมาพิจารณาความเป็นจริงในชีวิตของคนเราแล้ว
ในช่วงชีวิตของคนเรานั้น บางครั้งมีความสุข บางครั้งมีความทุกข์ ความสุขและ
ความทุกข์เกิดขึ้นสลับกันในช่วงตลอดชีวิต แต่ความสุขและความทุกข์นั้นไม่ว่าจะ
เกิดขึ้นในขณะเดียวกัน เพราะธรรมชาติของจิตจะเกิดขึ้นทีละขณะหรือทีละดวง
ไม่สามารถเกิดขึ้นพร้อมกันได้ฉันใด ความสุขและความทุกข์ก็ฉันนั้น

ประการที่ 4 กรรมในพระไตรปิฎกคือ กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำ
ไม่ขาว พระพุทธองค์ทรงอธิบายไว้ว่า กรรมนี้จะอยู่เหนือกรรมทั้งสามประเภทดัง
กล่าว เจตนาใดเพื่อละกรรมดำมีวิบากดำ กรรมขาวมีวิบากขาว และกรรมทั้งดำ
ทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว กรรมนี้จึงเรียกว่า กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่
ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม

ค. กรรมในอรรถกถา

คัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นคัมภีร์หนึ่งที่พระพุทธศาสนาเถรวาทยอมรับและเป็น
เชื่อถือได้ คัมภีร์วิสุทธิมรรคแต่งโดยพระพุทธโฆษาจารย์ และเนื้อหาในเรื่องกรรม
เป็นการขยายจากพระไตรปิฎก พระพุทธโฆษาจารย์ได้แบ่งกรรมออกเป็น 3 หมวด
แต่ละหมวดแบ่งย่อยออกเป็น 4 มีดังนี้ หมวดที่ 1 กรรมที่แบ่งตามเวลาการให้ผล
แบ่งออกเป็น 4 ได้แก่ กิฏฐธรรมเวทนิยกรรม (กรรมให้ผลในอัตภาพปัจจุบัน)
อุปัชฌเวทนิยกรรม (กรรมให้ผลในอัตภาพถัดไป) อปรายปริยเวทนิยกรรม (กรรมให้
ผลในภพต่อ ๆ ไป) และอโหสิกรรม (กรรมเลิกให้ผล) หมวดที่ 2 กรรมให้ผลตาม
กิจ แบ่งออกเป็น 4 ได้แก่ คุรุกรรม (กรรมหนัก) พหุลกรรม (กรรมหนา)
อาสันนกรรม (กรรมใกล้ตาย) และกัตตตาวาปนกรรม (กรรมลึกว่าท่า) และหมวด
ที่ 3 กรรมให้ผลตามหน้าที่ แบ่งออกเป็น 4 ได้แก่ ชนกกรรม (กรรมแต่งให้เกิด)

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

อุปถัมภ์กรรม (กรรมสนับสนุน) อุปปีฬกรรม (กรรมบีบคั้น) และอุปฆาตกรรม (กรรมตัดรอน) บางทีก็เรียกว่า กรรม 12 ถึงแม้ว่า กรรม 12 ประเภทจะได้พบในพระไตรปิฎก¹⁰ก็ตาม เมื่อมองในหลักเกณฑ์การแต่งเรื่องกรรม 12 แล้ว พระพุทธโฆษาจารย์ โดยยึดหลักกรรมหรือช่องทางการกระทำกรรม 3 ทาง คือ กายกรรม วจีกรรม และมนกรรม และกรรม 4 ประเภทในพระไตรปิฎกคือ กรรมดำ มีวิบากดำ กรรมขาว มีวิบากขาว กรรมทั้งดำทั้งขาว มีวิบากทั้งดำทั้งขาว และกรรมไม่ดำไม่ขาว มีวิบากไม่ดำไม่ขาว ดังนั้น กรรม 12 จึงครอบคลุมทั้งในแง่กรรมและผลแห่งกรรม

1. กรรมที่แบ่งตามเวลาการให้ผล

วิสุทธิมรรคแบ่งกรรมประเภทนี้ออกเป็น 4 ประเภทคือ กิฏฐธรรม เวทณียกรรม (กรรมให้ผลในอัตภาพปัจจุบัน) อุบปัชชเวทณียกรรม (กรรมให้ผลในอัตภาพถัดไป) อปรายปริยเวทณียกรรม (กรรมให้ผลในภพต่อ ๆ ไป) และอโทธิกรรม¹¹ (กรรมเลิกให้ผล)

กรรมประเภทแรกคือ กิฏฐธรรมเวทณียกรรมได้แก่กรรมที่จะให้ผลในชาตินี้ ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตาม ผู้ทำกรรมย่อมจะต้องได้รับผลของกรรมในปัจจุบันชาติหรือในชาตินี้เท่านั้น¹² คัมภีร์วิสุทธิมรรคนี้ได้อธิบายว่ากรรมที่ให้ผลในชาตินี้เน้นเพ่งลงไปที่ชวนเจตนาดวงแรก ไม่ว่าจะ เป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตาม ในจิต 7 ดวง ในขณวิถีสั้นหนึ่งชื่อว่า กิฏฐธรรมเวทณียกรรม กิฏฐธรรม

¹⁰อง.จก. 22/334/465. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

¹¹มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอนจบ, พิมพ์ครั้งที่ 3, จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม, (พระนคร : โรงพิมพ์มหาหมฏฐราชวิทยาลัย, 2526), หน้า 30.

¹²ปรีชา อุฑาภูติ, "พุทธปรัชญาเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม," หน้า 41.

เวทนิยกรรมย่อมาไว้บริเวณอัฐภาพนี้เท่านั้น แต่เมื่อไม่อาจให้บริเวณอย่างนั้น ก็ให้ชื่อว่า อโหสิกรรม¹³ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงอธิบายไว้ว่า ติฎฐธรรมเวทนิยกรรมนี้เป็นกรรมที่มีพลังแรงมาก ไม่ว่าจะเป็นกุศลหรืออกุศลก็ตาม จึงให้ผลในปัจจุบันชาติ ผู้ทำกรรมก็จะเสวยผลของกรรมในชาตินี้ แต่ถ้าหากเขาตายไปก่อนที่กรรมนี้จะให้ผลกรรมนี้จะเป็นอโหสิกรรมไป¹⁴

กรรมประเภทที่ 2 คือ อุบปัชชเวทนิยกรรม หมายถึงกรรมที่จะให้ผลในชาติหน้า ผู้ทำกรรมนี้ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลก็ตาม จะต้องได้รับผลของกรรมในชาติหน้า กล่าวคือ ในชาติที่เกิดจากชาตินี้ไป ติฎฐธรรมเวทนิยกรรมคือกรรมที่ให้ผลในชาติปัจจุบัน แต่มีขอบข่ายจำกัดเพียงแค่นี้ถึงกาลมรณะ แต่เมื่อติฎฐธรรมเวทนิยกรรมยังไม่ทันให้ผลจึงเป็นอโหสิกรรม เมื่อบุคคลตายไปแล้ว อุบปัชชเวทนิยกรรมจะหาหน้าที่แทนต่อไป ตามมติของวิสุทธิมรรคนั้น ถ้าในชาติหน้า (อุบปัชชเวทนิยกรรม) ยังไม่มีโอกาสให้ผล ในชาติถัดจากชาติหน้าไป ก็จะกลายเป็นอโหสิกรรม¹⁵ อุบปัชชเวทนิยกรรมจึงเกี่ยวข้องกับการเวียนว่ายตายเกิด¹⁶

กรรมประเภทที่ 3 เรียกว่า อปรายเวทนิยกรรม หมายถึงกรรมที่จะให้ผลในชาติถัดจากชาติหน้าหรือในภพต่อ ๆ ไป ผู้ทำกรรมนี้ไม่ว่าจะเป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตาม เขาจะต้องรับผลตอบสนองของกรรมอย่างแน่นอน ตามมติของวิสุทธิมรรคได้อธิบายไว้ว่า กรรมนี้จะให้ผลตอบสนอง ไม่ว่าจะการเวียนว่ายตายเกิด

¹³มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอนจบ, หน้า 30.

¹⁴สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมวิภาคปริจเฉทที่ 2, พิมพ์ครั้งที่ 36, จำนวน 30,000 เล่ม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2531), หน้า 129.

¹⁵มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอนจบ, หน้า 31.

¹⁶พระเมธีธรรมาภรณ์, (พระบูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธศาสนากับปรัชญา, (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2533), หน้า 32.

จะยาวนานสักเพียงไรก็ตาม กรรมนี้ไม่สามารถกลายเป็นอโหสิกรรมไปได้¹⁷ อปราชัย เวทนิยกรรมจะลดลงจนกว่า ผู้นั้นจะเข้าสู่พระนิพพานจึงจะเป็นอโหสิกรรม¹⁸

กรรมประเภทที่ 4 เรียกว่า อโหสิกรรม ในวิสุทธิมรรคได้อธิบายไว้ว่า อโหสิกรรมนั้นไม่มีผลทั้ง 3 กาล ดังบาลีว่า "วิบากของกรรมไม่ได้มีแล้ว วิบากของกรรมจักไม่มี วิบากของกรรมไม่มีอยู่"¹⁹ อโหสิกรรมนี้หมายถึงกรรมที่หยุดให้ผลทั้งหมดคือไม่มีผลใด ๆ ทั้งสิ้น ส่วนทิฏฐธรรมเวทนิยกรรมจะเป็นอโหสิกรรมได้นั้นก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นตายแล้ว อุปัชชเวทนิยกรรมจะเป็นอโหสิกรรมได้ก็ต่อเมื่อชาติหน้าสิ้นสุดลง และอปราชัยเวทนิยกรรมจะเป็นอโหสิกรรมได้ก็ต่อเมื่ออปราชัยเวทนิยกรรมให้ผลสิ้นเรียบร้อยแล้ว

2. กรรมให้ผลตามลำดับ

กรรมประเภทนี้อาศัยหลักการพิจารณาหน้าที่ของกรรมเป็นหลัก วิสุทธิมรรคได้แบ่งกรรมออกเป็น 4 ประเภทคือ ครุกรรม (กรรมหนัก) พหุลกรรม (กรรมหนา) อาสันนกรรม (กรรมใกล้ตาย) และกัตตาวาปนกรรม (กรรมลึกลงกว่า) จะเห็นได้ว่า วิสุทธิมรรคได้แบ่งกรรมเริ่มจากกรรมที่หนักที่สุดไปจนถึงกรรมที่มีน้ำหนักน้อยตามลำดับ

กรรมประเภทแรกได้แก่ ครุกรรม หมายถึงกรรมที่มีน้ำหนักมากที่สุด ไม่ว่าจะเกิดอกุศลกรรมหรือกุศลกรรมก็ตาม เมื่อบุคคลทำกรรมหนักแล้ว กรรมประเภท

¹⁷มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอนจบ, หน้า 31.

¹⁸พระสังฆมมาชติกะ อัมมาจริยะ, บรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหวิภา ปริจเฉทที่ 5 เล่ม 2 กัมมจตุกกะ-มรณูปัตติจตุกกะ, (กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2525), หน้า 62.

¹⁹มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอนจบ, หน้า 30-31.

นี้จึงให้ผลก่อนกว่ากรรมทั้งปวง วิสุทธิมรรคได้อธิบายครุกรรมฝ่ายอกุศลกรรมไว้ว่า กรรมใดหนักเป็นอนันตริยกรรม²⁰ อนันตริยกรรมมี 5 ประเภทคือ การฆ่าพ่อ การฆ่าแม่ การฆ่าพระอรหันต์ การประทุษร้ายต่อพระพุทธเจ้าจนท้อพระโลหิต และการทำให้สงฆ์แตกแยกกัน²¹ ตามมติทางพระพุทธศาสนา บุคคลเมื่อกระทำ อนันตริยกรรมนี้ เป็นบาปอันหนักที่สุด ห้ามสวรรค์ ห้ามนิพพาน²² ครุกรรมฝ่ายอกุศลกรรม ท่านหมายถึงสมบัติ 8 กล่าวคือ รูปฉาน 4 อรูปฉาน 4 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้เปรียบเทียบครุกรรมนี้ไว้ว่า เปรียบเหมือนคนอยู่บนที่สูง เอาหินต่าง ๆ เหล็กบ้าง ไม้บ้าง ทิ้งลงมา สิ่งไหนหนักที่สุด สิ่งนั้นย่อมตกถึงพื้นก่อน สิ่งอื่น ๆ ย่อมตกถึงพื้นตามลำดับน้ำหนักของมัน²³

กรรมประเภทที่ 2 เรียกว่า พหุลกรรม หมายถึงกรรมที่กระทำบ่อย ๆ จนเคยชินหรือทำกรรมจนเกิดเป็นนิสัย วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงกรรมนี้ไว้ว่า กรรมใดหนักคือทำมากเป็นกุศลท่านหมายถึงคนที่มีศีลธรรม หรือเป็นฝ่ายอกุศลหมายถึงความมีศีลธรรมทราม กรรมหนักนั้นแหละย่อมให้ผลก่อน

กรรมประเภทที่ 3 เรียกว่า อาสันนกรรม หมายถึงกรรมที่บุคคลกระทำเมื่อใกล้ตายหรือกรรมที่บุคคลระลึกได้ในเวลาใกล้ตาย²⁴ หรือหมายถึงจิตใจที่จดจ่อในเวลาใกล้ตายย่อมส่งผลให้บรรลุคติที่ดีหรือที่ชั่วได้²⁵ กรรมนี้แม้ผู้พล อย่างไม่รู้ก็ตาม

²⁰เรื่องเดียวกัน, หน้า 31.

²¹สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมปริเฉทที่ 2, หน้า 130.

²²สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, พิมพ์ครั้งที่ 75, จำนวน 200,000 เล่ม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, 2530), หน้า 42.

²³สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมปริเฉทที่ 2, หน้า 128.

²⁴มหาจุฬาราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปด ภาค 3 ตอนจบ, หน้า 32.

²⁵สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : เสี่ยงเชียงธรรมประทีป, 2522), หน้า 370.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย

ย่อมให้ผล ท่านเปรียบเทียบไว้เหมือนโคอันแอ้อ้อยอยู่ในคอก พอนายโคบาลเปิดประตูคอก โคตัวใดอยู่ริมประตูคอก แม้เป็นโคแก่ทรพลาพยอมออกไปได้ก่อนโคอยู่ในเข้าไบแม้แข็งแรงกว่า พ้อออกมาในที่โล่งแล้ว โคตัวใดมีกำลังมากโคตัวนั้นย่อมเดินขึ้นหน้าไบ อาจารย์วศิน อินทสระ ได้กล่าวอุปมาอาสันนกรรมไว้ว่า เปรียบเหมือนรถคิดไฟแดง เมื่อไฟเขียว อันเป็นสัญญาณให้รถไปได้เปิดขึ้นรถคันหน้าแม้มีกำลังวิ่งน้อยก็ออกได้ก่อน พอผ่านสี่แยกไบแล้ว รถที่มีกำลังดีกว่าย่อมแซงขึ้นหน้าไบได้²⁶

กรรมประเภทที่ 4 เรียกว่า กตัตตาวาปนกรรม หมายถึงกรรมสักแต่ว่าทำ กรรมที่บุคคลไม่เต็มใจทำเต็มทีหรือเป็นการทำไปในลักษณะโดยความบังเอิญมากกว่าเจตนา ผลของกรรมนี้จึงมีกำลังแรงน้อยที่สุด กรรมนี้จะให้ผลก็ต่อเมื่อกรรมอื่น ๆ ไม่มีแล้ว²⁷

3. กรรมให้ผลตามหน้าที่

คัมภีร์วิสุทธิมรรคได้กล่าวถึงกรรมประเภทสุดท้ายไว้แต่กรรมที่แบ่งตามหน้าที่ เมื่อนำกรรมนี้มาพิจารณาแล้ว ถือว่าเป็นกรรมที่ทำตามบทบาทที่มีหน้าที่ผลแบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ ชนกกรรม (กรรมแต่งให้เกิด) อุบัติภกกรรม (กรรมสนับสนุน) อุปปีฬกกรรม (กรรมบีบคั้น) และอุปฆาตกรรม²⁸ (กรรมตัดรอน)

กรรมประเภทแรกเรียกว่า ชนกกรรม ไม่ว่าจะ เป็นกุศลกรรมหรืออกุศลกรรมก็ตาม ชนกกรรมมีหน้าที่เป็นตัวกำหนดว่าเกิดอย่างเดียว เมื่อทำหน้าที่ให้เกิดแล้วก็หมดภาระหน้าที่ทันที ตัวอย่างเช่น การเกิดมาเป็นมนุษย์ เมื่อเกิดเป็นมนุษย์เสร็จแล้วชนกกรรมก็หมดหน้าที่ อุบัติภกกรรมจะรับช่วงทำหน้าที่แทนต่อไป สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้อธิบายไว้ว่า ชนกกรรมนี้

²⁶วศิน อินทสระ, พุทธปรัชญาเถรวาท, (กรุงเทพฯ : ประชาชน, 2525), หน้า 393.

²⁷หมามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอนจบ, หน้า 32.

²⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 32.

เปรียบด้วยบิดามารดา ผู้ยังบุตรให้เกิด ได้แก่ กุมภโยนิ กรรมเป็นกำเนิดต่อนั้นไป
สิ้นหน้าที่ 29

ชนกกรรมนี้เองที่เป็นกรรมกำหนดในการเกิดของมนุษย์ว่า จะเกิดใน
สุคติหรือทุคติแล้วแต่กรรมที่ทามาในอดีตชาติ กรรมในอดีตชาติจะเป็นตัวกำหนดทำ
ไว้ให้เราเกิดมาจึงมีความแตกต่างกัน เช่น บางคนเกิดในตระกูลที่ดี บางคนเป็น
คนตระกูลที่ต่ำ บางคนเกิดเป็นคนรวย บางคนเกิดเป็นคนจน เป็นต้น ชนกกรรม
เป็นเพียงตัวแต่งให้เกิดเท่านั้น หลังจากนั้นแล้วภาระหน้าที่ของชนกกรรมก็หมดสิ้นกัน

กรรมประเภทที่ 2 คือ อุบัติภกกรรม หมายถึงกรรมที่มีหน้าที่สนับสนุน
หรือส่งเสริมชนกกรรม อุบัติภกกรรมมีทั้งกุศลและอกุศล กรรมนี้รับช่วงจากชนก
กรรมคอยแต่งเติมสุขและทุกข์ให้แก่ผู้ที่เกิดใหม่ เช่น ชนกกรรมเป็นกุศลและได้รับ
อุบัติภกกรรมกุศลสนับสนุน ทำให้ผู้นั้นมีชีวิตได้รับแต่ความสุขความเจริญตลอดชั่ว
ชีวิต แต่ถ้าตรงกันข้าม อุบัติภกกรรมจะยิ่งซ้ำเติมทำให้มีแต่ความลำบากเดือดร้อน
ชั่วชีวิต

กรรมประเภทที่ 3 ได้แก่ อุบัติพิกกรรม หมายถึงกรรมบีบคั้นหรือเป็น
กรรมที่ขัดขวางชนกกรรมและอุบัติภกกรรม เป็นฝ่ายกุศลที่กำลังให้ผลอยู่ อุบัติพิก-
กรรมก็จะบีบคั้นผลของกรรมทั้งสองไว้ให้น้อยลงหรือไม่ให้ผลเต็มที่ ถ้าหากชนกกรรม
และอุบัติภกกรรมเป็นฝ่ายอกุศลกำลังให้ผลอยู่ แต่อุบัติพิกกรรมฝ่ายกุศลจะมาบีบคั้น
หรือบั่นทอนอำนาจฝ่ายอกุศลให้อ่อนกำลังลงไป ดังนั้น อุบัติพิกกรรมจึงเป็นได้ทั้งฝ่าย
กุศลและฝ่ายอกุศล

กรรมประเภทที่ 4 ได้แก่ อุบัติฆาตกรรม หมายถึงกรรมที่มีหน้าที่ตัดรอน
จากกรรมอื่น ๆ อุบัติฆาตกรรมมีลักษณะทำให้ตรงกันข้ามหรือตัดขาดเลย กรรมนี้จึงมี
พลังแรงกว่ากรรมทั้ง 3 ข้างต้น อุบัติฆาตกรรมมีทั้งกุศลและอกุศล อุบัติฆาตกรรมฝ่ายดี
มันจะฆ่าฝ่ายชั่วเสีย เช่น บางคนเกิดมายากจนข้นแค้น มีแต่ความลำบากเดือดร้อน
พอกรรมนี้ตามมาทันก็ทำให้เขาเป็นคนร่ำรวย มีแต่ความสุข อุบัติฆาตกรรมฝ่ายอกุศล

29 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, ธรรมปรีชญาน์
2, หน้า 123.

พหุกรรมนี้ตามมาทันทีทำให้เขาเป็นคนร่ำรวย มีแต่ความสุข อุปฆาตกรรมฝ่ายอสุคติ ตัดฝ่ายดีเสีย เช่น บางคนเกิดเป็นลูกเศรษฐี ต่อมาภายหลังได้รับทรัพย์มรดกมากมาย พออุปฆาตกรรมฝ่ายอสุคติตามทันถึงกับมีอันเป็นโง่กลายเป็นคนยากจนหรืออาจ ถูกฟ้องล้มละลายก็ได้

ง. ทรศนะเรื่องการสิ้นกรรม

ปรัชญาอินเดียทุกสัทธียอมรับเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม ยกเว้น สัทธินิกายวาจาเพียงสัทธินี้เดียวเท่านั้น พระพุทธศาสนาจึงสอนเน้นเรื่องกรรม เพราะหลักแห่งกรรมเป็นหลักใหญ่ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ศาสนาพุทธจึงเป็นกัมมวาทะ กิริยาวาทะ และวิริยวาทะ³⁰ ถ้าปราศจากหลักกรรมแล้วระบบจริยธรรมทางพระพุทธศาสนาจะดำรงอยู่ไม่ได้ ฉะนั้นเรื่องกรรมจึงมีความสัมพันธ์กับชีวิตของทุกคน เพราะทุกชีวิตมีความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลของการกระทำซึ่งผูกพันอยู่กับชีวิตความก้าวหน้าหรือถอยหลังของชีวิตก็ขึ้นอยู่กับหลักนี้

กรรมในทรศนะพระไตรปิฎกได้แบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ กรรมดำ กรรมขาว กรรมทั้งดำทั้งขาว กรรมทั้งดำทั้งขาว และกรรมไม่ดำไม่ขาว กรรมไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม³¹ เมื่อนำกรรมพระไตรปิฎกมาพิจารณาแล้ว กรรมดำได้แก่อกุศลกรรม กรรมขาวได้แก่กุศลกรรม กรรมทั้งดำทั้งขาวได้แก่อกุศลกรรมและกุศลกรรม และกรรมไม่ดำไม่ขาวได้แก่กรรมที่อยู่เหนือกรรมทั้ง 3 นั้น ด้วยเหตุนี้ พระพุทธศาสนาจึงสอนเรื่องกรรมที่แตกต่างจาก สัทธินิกายอื่นฯ ได้แก่กรรมไม่ดำไม่ขาว ในหนังสืออิทัปปัจจยตา ของพระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวถึงกรรมนี้ว่า กรรมไม่ดำไม่ขาวเป็นกรรมที่อยู่เหนือกรรมดี

³⁰พระเทพเวที, (ประยุทธ์ ปยุตโต), ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2532), หน้า 19.

³¹ที.บา. 11/256/242. ฉบับ สยามรัฐสุส คติปิฎก 2525.

กรรมชั่ว เรียกอีกอย่างหนึ่งว่าการสิ้นกรรม³² เมื่อสิ้นกรรมแล้วผลที่ออกมาเป็น ความสุขหรือความทุกข์หาไม่ พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำใด ๆ เมื่อมีผล บราจออกมาเป็นกุศลและอกุศล จึงไม่เป็นการสิ้นกรรมเลย ด้วยเหตุนี้ การสิ้น กรรมจึงเป็นลักษณะเด่นของพระพุทธศาสนา

1. ความหมายของการสิ้นกรรม

การสิ้นกรรม คนทั่วไปมักเข้าใจว่า เป็นการสิ้นเวรสิ้นกรรม หรือ ว่าเป็นการหมดกรรมและการหมดกรรมนั้นจะต้องไม่ทำกรรมหรือไม่ทำอะไรเลย³² จากความเข้าใจของคนทั่วไปในเรื่องการสิ้นกรรมนั้น จึงทำให้ความหมายของการ สิ้นกรรมคลาดเคลื่อนหรือเข้าใจผิดว่า ไม่ถูกต้องกับหลักพระพุทธศาสนา พระพุทธศาสนาได้ อธิบายเรื่องการสิ้นกรรมไว้ว่า การสิ้นกรรมได้แก่บุคคลผู้สิ้นกิเลส ศรัทธา อุบาทน หมายถึงพระอรหันต์ การกระทำกรรมของผู้ที่สิ้นกรรมนั้นเป็นเพียงกิริยาไม่มีปฏิริยา โต้ตอบ และไม่มีผลประโยชน์จากการกระทำใด ๆ กล่าวคือ ไม่ยึดมั่นในกรรมดีและ กรรมชั่ว ภาษาทางศาสนาเรียกว่า อุบาทน เมื่อไม่มีอุบาทนแล้วทั้งหมดเหตุปัจจัย ที่จะยึดถือสิ่งที่ดีที่ชั่วอีกต่อไป ผู้สิ้นกรรมจึงอยู่เหนือกรรมดีกรรมชั่ว ตามหลักพุทธ ปรัชญาว่า กรรมดีกรรมชั่วเป็นกรรมระดับฝ่ายโลกหรือเป็นของชาวโลก³⁴ สายตา ของชาวโลกเมื่อพบการกระทำของผู้ที่สิ้นกรรมแล้วถือว่า เป็นการกระทำกรรมดี แต่ ในจิตใจของเขาหาได้ยึดมั่นในสิ่งสิ่งนั้นไม่ ตรงกันข้ามกับการกระทำกรรมของปุถุชนยัง ยึดความยึดมั่นในกรรมดีกรรมชั่วอยู่และหวังผลประโยชน์จากการกระทำอยู่เสมอ

³²พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา, (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2530), หน้า 279.

³³พระราชวรมณี, พุทธธรรม, หน้า 587.

³⁴พุทธทาสภิกขุ, อิทัปปัจจยตา, หน้า 278.

สรุปความการสิ้นกรรมตามหลักพระพุทธศาสนา หมายถึงการสิ้นกรรม
ของพระอรหันต์ไม่เข้าของปุถุชน

2. หลักปฏิบัติเพื่อการสิ้นกรรม

กรรมและการให้ผลของกรรมนั้นมืออยู่อย่างแน่นอน กรรมเป็นสาเหตุทำให้เกิดผลของกรรม เพราะฉะนั้น กฎแห่งกรรมจึงมีความสัมพันธ์กันกับผลของกรรมอย่างแน่นแฟ้น จะเห็นได้ว่า เมื่อบุคคลมีกิเลสอยู่ การกระทำของเขา ก็หาไร้ผลไม และการสิ้นกรรมจึงหมายถึงการสิ้นสุดแห่งการเวียนว่ายตายเกิดนั่นเอง หลักพระพุทธศาสนาได้ เน้นถึงวิธีหลุดพ้นจากกรรมด้วยการปฏิบัติหรือการกระทำ และได้อธิบายเรื่องกรรมว่า หมายถึงเจตนา คือความจงใจว่าเป็นกรรมหรือคิดขาดจากกรรมดังพระพุทธพจน์ว่า "เจตนาที ภิกขเว กम्मํ วทามิ ภิกขุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม"³⁵ และตัวเจตนาที่เองที่ทาให้เกิดความตั้งใจหรือความจงใจในอันที่จะละกรรมดีหรือกรรมชั่ว กล่าวคือไม่ให้ความยึดมั่นถือมั่นในกรรมดีกรรมชั่ว เรียกว่าอยู่เหนือกรรม ดังพระพุทธพจน์ว่า "กรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม คือ เจตนาเพื่อละกรรมดำมีวิบากดำ เจตนาเพื่อละกรรมขาวมีวิบากขาว เจตนาเพื่อละกรรมทั้งดำทั้งขาวมีวิบากทั้งดำทั้งขาว"³⁶ คำว่าเจตนาที่ละกรรมดีและกรรมชั่วย่อม เป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมนั้น หมายถึงเป็นเจตนาที่ไม่ต้องการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป ผู้ที่ตัดเหตุแห่งการเกิดใหม่ภพใหม่ นั้นได้แก่พระอรหันต์ ในบทปัจจุสูตร³⁷ ได้อธิบายถึงการสิ้นกรรมต้องปฏิบัติตามอริยมรรคแปดประการ คือสัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ และอนิพเพธิกสูตร³⁸ ได้กล่าวถึงความดับกรรมไว้ดังนี้

³⁵อง.จก. 22/334/464. ฉบับ สยามรฎฐสฐ เตปิฎกั 2525.

³⁶ม.ม. 13/88/84-85. ฉบับ สยามรฎฐสฐ เตปิฎกั 2525.

³⁷มหามจฎฐราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคตตรนิกาย จตุกกนิบาต เล่มที่ 2, (กรุงเทพฯ : เฉลิมชาฎการพิมพ์, 2526), หน้า 593.

³⁸อง.จก. 22/334/423. ฉบับ สยามรฎฐสฐ เตปิฎกั 2525.

ความดับแห่งกรรมเป็นไฉน คือความดับแห่งกรรม ย่อมเกิดขึ้นเพราะดับแห่งผัสสะ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ 8 ประการนี้แล คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นปฏิบัตินำถึงความดับแห่งกรรม

เมื่อใด อริยสาวกย่อมทราบชัดกรรม เหตุเกิดแห่งกรรม ความต่างแห่งกรรมวิบากแห่งกรรม ความดับแห่งกรรม ปฏิบัตินำถึงความดับแห่งกรรม อย่างนี้ ฯ เมื่อนั้น อริยสาวกนั้นย่อมทราบชัดพรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่งความซาบซึ้งกิเลสเป็นที่ดับกรรมนี้

อริยมรรคเป็นเพียงหนทางเท่านั้น ผู้ประสงค์ในการสิ้นกรรมจะต้องปฏิบัติตามอริยมรรคนี้ เพื่อจะเพิกถอนเสียซึ่งความยึดมั่นในบุญกุศลวิบากหรือในอะไรทุกอย่างคือทั้งดีทั้งชั่วแล้วก็จะอยู่เหนือดีเหนือชั่ว และในสาวุธสูตร³⁹ ได้พูดถึงกรรมและวิบากกรรมพร้อมทั้งหนทางดับกรรมไว้ดังนี้

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กิกรรมไม่ดำไม่ขาวมีวิบากไม่ดำไม่ขาว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรมเป็นไฉน คือ สติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์

3. กรรมเป็นบรมเหตุของสังสารวัฏ

พระพุทธศาสนาสอน เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมก็เพื่อที่จะให้มองเห็นความสำคัญในเรื่องนี้ และใช้ปัญญาพิจารณาโดยแยบคาย การให้ผลของกรรมย่อมแตกต่างกันไป กรรมบางอย่างให้ผลในชาตินี้ เรียกว่ากัตถุกรรมเวทนียกรรม กรรมบางอย่างให้ผลในชาติหน้า เรียกว่า อุบปัชชเวทนียกรรม และกรรมบางอย่าง

³⁹มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคตตรีปิฎก จดกนิบาต เล่มที่ 2, หน้า 594.

ว่าผลานชาติต่อ ๆ ไป เรียกว่า อปรปรเวทนิยกรรม กรรมเป็นของผู้ใด ผลกรรม ก็ย่อมเป็นของผู้นั้น จะยกไปให้ผู้อื่นไม่ได้ นี่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเหตุและเป็นผล ของกันและกัน เหตุอย่างใด ผลก็อย่างนั้นเสมอ การให้ผลของกรรมนั้นขึ้นอยู่กับที่ว่า ชั่วหรือเร็วเท่านั้น เมื่อมีผู้ทำกรรม ผลแห่งกรรมก็ย่อมตอบสนองอย่างหลีกเลี่ยง ไม่ได้ผู้กระทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี ครั้นตายไปเขาก็ต้องไปเกิดในสุคติ ผู้กระทำ กรรมชั่วก็ย่อมได้รับผลชั่ว ครั้นตายไปเขาก็ต้องไปเกิดในทุคติ กรรมดีและกรรม ชั่วจึงมีความสัมพันธ์กันกับการเวียนว่ายตายเกิดหรือการเกิดใหม่อย่างแน่นอน เพราะ เหตุนี้ พระพุทธองค์จึงสอนเรื่องกรรมอันเป็นเหตุแห่งการเวียนว่ายตายเกิดกรรม เท่านั้นเป็นต้นว่าสรรพสัตว์ได้ไปเกิดในที่ใดหรือไม่ได้ แต่คำว่า กรรมในที่นี้หมายถึง กรรมที่เกิดจากการกระทำของตนเท่านั้น ไม่ว่าจะเป็นครรมาในอดีตหรือในปัจจุบัน แต่ก็สามารถปรับปรุงเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ในอดีตชาติเราทำกรรมชั่ว พอมาใน ชาตินี้ผลของกรรมชั่วตอบสนอง เราก็ทำกรรมดีเพื่อบรรเทาผลของกรรมชั่วในอดีต ชาติให้อ่อนกำลัง แต่กรรมดีในชาตินี้จะ เป็นอุปนิสัยปัจจัยในชาตินี้และชาติหน้าต่อไป การ เกิดใหม่ด้วยอำนาจผลของกรรมนั้น ไม่ว่าจะเกิดในโลกมนุษย์ โลกสวรรค์ และโลก นรกก็ถือว่าเป็นความทุกข์ทั้งสิ้น สรรพสัตว์ทั้งหลายต้องวนเวียนอยู่อย่างภพน้อยภพใหญ่ ชาติแล้วชาติเล่า เรื่องมาจากกรรมนั่นเอง ดังพระพุทธพจน์ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม บุคคลคิดแล้วจึงกระทำ กรรมด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ก็เหตุเกิดแห่งกรรมเป็นใจน คือผัสสะเป็น เหตุเกิดกรรม ก็ความต่างแห่งกรรมเป็นใจน คือ กรรมที่วิบากานนรกก็มี ที่ วิบากานกาเนิดสัตว์ดิรัจฉานก็มี ที่วิบากานเปรตวิสัยก็มี ที่วิบากาน มนุษยโลกก็มี ที่วิบากาน^{๓๖}เวทโลกก็มี . . . 40

จากพระพุทธพจน์นี้ แสดงให้เห็นว่า ทั้งกุศลกรรมและอกุศลกรรม ถ้ากล่าว โดยปรมาตมแล้วก็คือ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นทุกข์ เพราะว่า ชีวิตสรรพสัตว์หา

40 อัง.จก. 22/334/464-465. ฉบับ สยามภณัฐส ๑๓๒๖ 2525.

ได้มีเพียงชาตินี้ชาติเดียวไม่ ชีวิตภายหลังความตายก็ต้องได้รับผลของกรรมอีกต่อไป
วนเวียนไปในวัฏสงสารด้วยอำนาจของกิเลส กรรม และวิบาก จนกว่าจะเข้าสู่พระ
นิพพาน คือ ความดับจากกิเลสและกองทุกข์ทั้งหมด ดังนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสสอน
ให้ดับกรรมก็ เพื่อให้ดับต้นตอแห่งสังสารวัฏนั่นเอง

จึงสรุปได้ว่า บ่อเกิดแห่งสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดได้แก่กรรม
ดีและกรรมชั่ว ซึ่งผู้วิจยจะได้อธิบายเรื่องสังสารวัฏโดยละเอียดในบทต่อไป

บทที่ 3

สังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ก. สังสารวัฏในพระพุทธศาสนา

ตามทฤษฎีพระพุทธศาสนา การที่คนใดคนหนึ่งตายไปตนกรหรือไปสวรรค์หรือบรรลู่พระอรหัต ก็เพราะอาศัยการกระทำของตนเป็นพื้นฐาน มนุษย์จึงมีฐานะที่สูงสุด หมายความว่ามนุษย์เป็นนายของตนเอง ไม่มีผู้วิเศษหรือสิ่งอื่นใดจะมาตัดสินชะตากรรมของมนุษย์ได้นอกจากกรรมของตนเท่านั้น เรื่องนรก สวรรค์ เป็นสถานที่อยู่อาศัยสัตว์ทั้งหลายที่มาเกิดตามอำนาจผลแห่งกรรม เรื่องการเวียนว่ายนี้มีปรากฏขึ้นในพระญาณของพระพุทธเจ้าในวันตรัสรู้ 2 ประการคือ ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณ ส่วนอัสวักขยญาณนั้นไม่มีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป

ในที่นี้จะได้ศึกษาเกี่ยวกับปุพเพนิวาสานุสสติญาณ จุตูปปาตญาณและอัสวักขยญาณตามลำดับดังต่อไปนี้

1. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ หมายถึงญาณที่สามารถระลึกอดีตชาติ คือ ชาติก่อนได้เป็นจำนวนมาก กล่าวคือ ระลึกชาติได้ หนึ่งชาติ สองชาติ เป็นต้น ในญาณนี้ยังระลึกถึงที่ละเหยียดอีกด้วย ในเรื่องปุพเพนิวาสานุสสติญาณนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสกับวัจจะในอุฬาริกโคตตสูตร¹ ว่า

อุก่อนวัจจะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมระลึกชาติได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง . . . ตลอดถึงวัฏกับเป็น

¹ม.ม. 13/242/238. อธิบายความนัยเดียวกันใน, ม.ม. 13/15/15, ท.ส. 9/136/107, ฉบับ สยามบรรณสาร เดปีถัก 2525.

อันมากบ้าง ตลอดชีวิตก็บเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏก็บวิวัฏก็บเป็นอันมากบ้าง
ว่านภพนั้น เรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น
มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพนั้น แม้ในภพ
นั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่าง
นั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้น
แล้วได้มาเกิดในภพนี้ เราย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอากำร
พร้อมทั้งอุเทศด้วยประการนี้

ในอบทาน² พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงบุพกรรมของพระองค์ไว้มากมาย แต่
ในที่นี้จะขอเลือกนำมากล่าวเป็นบางเรื่องเท่านั้นดังนี้

ในชาติหนึ่ง พระองค์เป็นนักเลงชื่อบุณาลี ได้กล่าวดูใส่ร้ายพระพุทธเจ้า
สุรภิ ผู้มิได้ประทุษร้ายต่อพระองค์เลย ผลกรรมนั้นทำให้เวียนว่ายในนรกได้รับทุกข์
เวทนาตลอดกาลนาน ในพระชาติสุดท้ายจึงถูกนางสุนทรีใส่ความ

ในชาติหนึ่ง พระองค์ได้กล่าวดูใส่ความนันทะสาวกของพระพุทธเจ้า
สีหพาภิฏ ต้องเบียดนรกอยู่เป็นเวลานาน ในพระชาติสุดท้ายจึงถูกนางจิญจมาณวิกา
มาใส่ความ

ในพระชาติหนึ่ง พระองค์ทรงฆ่าน้องชายต่างมารดาตาย เพราะเหตุแห่ง
ทรัพย์โดยการปล้ำน้องชายตกลงขอเขาแล้วเอาหินทุ่ม ในพระชาติสุดท้ายจึงถูกพระ
เทวทัตเอาหินทุ่มสะกิดกระเด็นมากระทบพระบาทจนพระโลหิตห้อ

ในพระชาติหนึ่ง พระองค์เป็นเด็กเล่นอยู่ที่หนทางใหญ่ เห็นพระปัจเจก
พระพุทธเจ้าแล้ว จุดไฟเผาตีไว้ทั่วทุกหนทาง ในพระชาติสุดท้ายจึงถูกพระเทวทัต
ชักชวนนายขมังธนูให้มาประทุษร้ายพระองค์

ในพระชาติหนึ่ง พระองค์เป็นนายควาญช้างได้ใส่ช้างให้จับมัดพระปัจเจก
พระพุทธเจ้าผู้กำลังเดินบิณฑบาต ในพระชาติสุดท้ายจึงถูกช้างนาฬาคีรีจะประทุษร้าย
เป็นต้น

ในชาตินี้เป็นเรื่องระลึกอดีตชาติที่ผ่านมา พระพุทธศาสนายามจะชี้ให้เห็น
เห็นว่าบุคคลที่สามารถระลึกชาติได้นั้น จำต้องบำเพ็ญบารมีไว้เป็นหลายชาติ แต่ละชาติ

2๗.อบ. 32/392/471-474. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

นั้นมีทั้งความสุขและความทุกข์ทรมาน ชีวิตที่ผ่านประสบการณ์มาแต่ละชาติเป็นเรื่องของกรรมที่อานวยผลมาให้

2. จูตูปปาตญาณ ใต้แก่ญาณที่พระองค์สามารถเห็นหมู่สัตว์ทั้งหลายกำลังจุติ (ตาย) กำลังอุบัติ (เกิด) นั้นหมายความว่า สัตว์ที่กำลังตายและกำลังเกิด สัตว์บางพวกทำดีก็ไปสถานที่ดี และบางพวกทำชั่วก็ไปสถานที่ไม่ดี (ทุกข์) ในญาณนี้ พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ดังนี้

ดูก่อนวิจลนะ ก็เราเพียงต้องการเท่านั้น ย่อมจะเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติแล้ว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้อัตตซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ตีเตียนพระอรียเจ้า เป็นมิจฉาภิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยมิจฉาภิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตาย เพราะกายแตก เขาเข้าถึง อบาย ทุกคติ วิธินาต นรค ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอรียเจ้าเป็นสัมมาภิฎฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอานาจ สัมมาภิฎฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์³

ในญาณนี้ เมื่อพิจารณาแล้ว จะเห็นได้ว่า ทำไมคนเราจึงไม่เห็นสัตว์ที่เกิดที่ตายแล้ว จากข้อความที่อ้างข้างบนนี้จะได้เห็นว่า พระองค์ทรงเห็นบรรดา สัตว์กำลังตาย กำลังเกิด ด้วยทิพยจักขุ หรือตาทิพย์ ซึ่งมนุษย์ปุถุชนธรรมดาไม่สามารถเห็นได้ จูตูปปาตญาณเป็นวิชาที่เกี่ยวข้องถึงกฎแห่งกรรมและสังสารวัฏ พระองค์ทรงมีจักขุทิพย์ด้วยญาณทั้งสามคือ อดีตังสญาณ อนาคตังสญาณ และปัจจุปัณ-
นังสญาณ

³ม.ม. 13/242/238, ข้อความนัยเดียวกันใน, ม.อุบ. 14/505/334-335, ม.ม.13/16/16, ที.สี. 9/137/109, ฉบบิย สยามภฏฐุสส เตปิฏกั 2525.

ดูบทนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย

อดีตตั้งสภาวะ ประชาหยังเห็นเหตุการณ์ในส่วนอดีตกาลว่าเป็นเหตุการณ์อะไร
ครั้งไหนอย่างไร เป็นต้น เหมือนตนเองได้เห็นมาก่อน

อนาคตตั้งสภาวะ ประชาหยังเห็นเหตุการณ์ในอนาคตอันไกลว่าเป็นเช่นไร
เกิดขึ้นเมื่อไร ที่ไหน เป็นต้น ญาณนี้จะสามารถพยากรณ์เหตุการณ์อนาคตได้อย่าง
แม่นยำลจจตาเห็น

ปัจจุบันนี้ตั้งสภาวะ ประชาหยังรู้เห็นเหตุการณ์ในปัจจุบันอันจะเกิดขึ้นในระยะ
ใกล้และรู้ได้ว่าเป็นเหตุการณ์อะไร เกิดที่ไหน มองเห็นเหตุการณ์เฉพาะหน้าได้
อย่างแจ่มแจ้ง เป็นต้น

3. อาสวักขยญาณ หมายถึงญาณที่สิ้นอาสวะกิเลส พระองค์ทรงกระทำที่
แจ้งซึ่งเจตวิมุติ ปัญญาวิมุติ ญาณนี้ถือว่าเป็นวิชาสูงสุดทางพระพุทธศาสนา
พระองค์สามารถทำลายกิเลสอาสวะได้โดยเด็ดขาด พระองค์ได้ตรัสกับวิจจะโวที่ตั้งนี้
"ดูก่อนวิจจะ เราท้าวที่แจ้งแล้วซึ่งเจตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะ
อาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันแล้ว เข้าถึงอยู่"⁴

ในวิชา 3 เป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า ทางพระพุทธศาสนายอมรับเรื่อง
สังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดแบบข้ามภพข้ามชาติอย่างแน่นอน เรื่องสังสารวัฏ
นี้พยายามชี้ให้เห็นว่า การตายไม่ใช่กระบวนการสิ้นสุดท้ายของชีวิตหรือจบสิ้นเท่านั้น ชีวิต
ใหม่ต้องดำเนินต่อไปอย่างต่อเนื่องตามแรงแห่งกรรมนั้น

ข. สังสารวัฏคืออะไร

คำว่า สังสารวัฏหรือวัฏสงสารมีใจความหรือความหมายอันเดียวกัน สัง-
สารวัฏแยกออกเป็น สังสาร กับ วัฏณะ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

⁴ม.ม. 13/242/238. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

พ.ศ. 2525 ได้ทำให้ คำว่า สังสาร⁵ หมายถึง การเวียนว่ายตายเกิด, การเวียนตายเวียนเกิด คำว่า วิภ⁶ หมายถึง วงกลม, การหมุน, การเวียนไป, รอบแห่งการเวียนเกิดเวียนตาย สังสารวิภแปลตามอักษรว่า การเวียนว่ายตายเกิดเป็นวงกลม โดยอาจความหมายถึง "การที่สิ่งมีชีวิตโดยเฉพาะอย่างยิ่งมนุษย์ เวียนตายเวียนเกิด คือ เกิดแล้วตาย ตายแล้วเกิดใหม่ แล้วตายอีกแล้วเกิดใหม่อีก วนเวียนอยู่อย่างนี้อย่างไม่มีวันจบสิ้น" นี้คือ การท่องเที่ยวไปเป็นวงกลม⁷

จากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่หมุนเวียนอย่างช้า ๆ ชาก ๆ เช่นนี้จึง ทำให้เกิดมีความเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป เช่น น้ำนมแม่น้ำลำคลอง เมื่อถูกแสงอาทิตย์ แผลเผา น้ำจะกลายเป็นไอน้ำ และไอน้ำจะระเหยกลายเป็นเมฆ หลังจากนั้นเมฆก็จะกลายเป็นฝน มนตกลงมาเป็นน้ำ ลักษณะเช่นนี้จะเกิดการหมุนเวียนอยู่เรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด เรื่องการเวียนว่ายตายเกิดนี้ ได้ปรากฏในหนังสือปัญหาพระยามิลินท์ ซึ่งพระยามิลินท์ได้ถามพระนาคเสนว่าสังสารวิภได้แก่อะไร พระนาคเสนได้ตอบว่า สังสารวิภ ได้แก่ การเวียนว่ายตายเกิด อุปมาเหมือนชาวสวนปลูกมะม่วงไว้ ครั้นเกิดผลก็เก็บมารับประทานแล้วนำเอาเมล็ดมะม่วงนั้นเพาะปลูกต่อไป เมื่อต้นมะม่วง ออกผลก็เก็บมารับประทานแล้วปลูกใหม่อีกต่อไป สังสารวิภหรือการเวียนว่ายตายเกิดก็เช่นนั้น ดังที่พระนาคเสนได้อธิบายไว้ว่า

สังสารวิภก็มีอาการหมุนเวียนเช่นนั้นเหมือนกัน คือนับแต่เราเกิดมา เราก็ตั้งต้นเพาะความดีความชั่วเป็นต้นบุญบาปขึ้น เมื่อเราเพาะความดีความชั่ว อันเป็นเหตุขึ้นแล้ว เราก็ต้องรับผลของความดีความช่วนั้น แต่จะช้าหรือเร็วสุด

⁵ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, (กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525), หน้า 777.

⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า 746.

⁷นายสุนทร ๗ รังษี, ราชบัณฑิต บทความเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่าง สังสารวิภกับมรรคผลนิพพานในพุทธปรัชญา," เสนอในที่ประชุมราชบัณฑิตและภาคีสมาชิก สำนักธรรมศาสตร์และการเมือง 18 กรกฎาคม 2533, หน้า 2 (อัครสาเนา)

แต่อาจบุญบาป ผลนั้นแลจงใจให้เราเพาะเหตุต่อไปอีก เหมือนผู้ที่ได้รับ
ประทานผลมะม่วงแล้ว เพาะเมล็ดมะม่วงนั้นขึ้นใหม่ต่อไป ฉะนั้นก็ขณะเมื่อ
เราเพาะเหตุและรับผลอยู่นี้ เราย่อมออกความแก่ชราพยาธิศัคน์ให้ากถึงความ
ตายเข้าในทุก ๆ ขณะ ครั้นเราถึงวาระแห่งความตาย ความดีความชั่ว คือ
บุญบาปที่เราได้เพาะไว้ทำไว้บนชาตินี้นั้นก็ เริ่มบั้นให้เราหมุนวนเกิดแก่เจ็บตาย
ต่อ ๆ ไปอีก วนเวียนกันอยู่โดยท่านองนี้ เรื่อยไปจนกว่าเราจะได้หยุดเพาะ
เหตุ 2 ประการนั้นเสีย . . . 8

ค. ความยาวนานแห่งสังสารวัฏ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงเกี่ยวกับกาลเวลาแห่งสังสารวัฏหรือการเวียนว่าย
ตายเกิดซึ่งใช้เวลายาวนานมาก ตามพระคัมภีร์ของพุทธปรัชญา เราไม่อาจสาวไป
หาจุดเริ่มต้นและเบื้องปลายของมนุษย์ได้ พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า "สังสารนี้กำหนด
ที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้"⁹ อย่างไรก็ตาม พระองค์ทรงอุปมาความยาวแห่ง
สังสารวัฏไว้ดังนี้

. . . ลุก่อนภิกษุทั้งหลาย เหมือนอย่างว่า บุรุษตัดทอนหญ้า ไม้ กิ่งไม้ ใบ
ไม้ ในชมพูทวีปนี้ แล้วจึงรวมกันไว้ ครั้นแล้ว พึงกระทำให้เป็นมัด ๆ ละ 4 นิ้ว
วางไว้ สมมติว่า นี่เป็นมารดาของเรา นี่เป็นมารดาของมารดาของเรา
โดยลำดับ มารดาของมารดาแห่งบุรุษนั้น ไม่ถึงสิ้นสุด ส่วนว่าหญ้าไม้ กิ่งไม้
ใบไม้ ในชมพูทวีปนี้ พึงถึงการกำหนดสิ้นไป . . . 10

⁸กรมศิลปากร, ปิตุทพระยามิลินท์, (พระนคร : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2483), หน้า 90.

⁹ล.น. 16/421/212. ฉบับ สยามราษฎร์ เดปีฎก 2525.

¹⁰ล.น. 16/422/212. ฉบับ สยามราษฎร์ เดปีฎก 2525.

. . . ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหมือนอย่างว่า บุรุษปั้นมหาบุรุษนี้ให้ เป็นก้อน ก้อน ละเท่าเม็ดกระเบาแล้ววางไว้ สมมติว่า นี่เป็นบิดาของเรา นี่เป็นบิดาของบิดา ของเรา โดยลำดับ บิดาของบิดาแห่งบุรุษนั้นไม่ถึงสิ้นสุด ส่วนประทีปนี้ถึงการหมด สิ้นไป . . . 11

. . . ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ ฯลฯ พวกเขาจะสำคัญความข้อนั้นเป็นนิจน นี้นาคาที่หลังไหลของพวกเขาสู่ท้อง เทียวโยมา คร่ำครวญร้องไห้อยู่ เพราะประสบสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพราก จากสิ่งที่พอใจโดยกาลนานนี้ กับน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 สิ่งไหนจะมากกว่ากัน

ภิกษุเหล่านั้นทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกข้าพระองค์ ย่อมทราบธรรม ตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า นี้นาคาที่หลังไหลออกของพวกข้าพระองค์ สู่ท้องเทียวโยมา คร่ำครวญร้องไห้อยู่มากกว่า ส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง 4 ไม่ มากกว่าเลย . . . 12

จากข้อความในพระพุทธพจน์นี้ เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า สังสารวัฏนี้มีความยาวนานมาก จนที่ไม่สามารถจะกำหนดได้ว่า มันเริ่มต้นและสิ้นสุดลงได้เมื่อไร และความยาวนานแห่งสังสารวัฏนี้เอง เราไม่สามารถที่จะนับได้ว่า เป็นวัน เป็นเดือน เป็นปี หรือในที่สุดแม้จะนับเป็นกัปได้เลย ในปัพพสูตร สาสบสูตร สāvakaสูตร และคงคาสสูตร พระพุทธเจ้าตรัสเรื่องกัปหนึ่งว่า มีความยาวนานมาก กับหนึ่ง ไม่สามารถที่จะนับเท่านี้ปี เท่านี้ร้อยปี เท่านี้พันปี และเท่านี้แสนปี ดังพุทธพจน์ว่า "ดูก่อนภิกษุ กัปหนึ่งนานแล มีขงายที่จะนับกับนั้นว่า เท่านี้ปี เท่านี้ 100 ปี เท่านี้ 1,000 ปี หรือว่าเท่านี้ 100,000 ปี"¹³ พระองค์ทรงอุปมาเกี่ยวกับ

11 ส.น. 16/423/212-213. ฉบับ สยามรณรสุต เติปฎก 2525.

12 ส.น. 16/425/213. ฉบับ สยามรณรสุต เติปฎก 2525.

13 ส.น. 16/429/215. ฉบับ สยามรณรสุต เติปฎก 2525.

เวลากับหนึ่งนั้นว่า มีกาลเวลายาวนานมาก ประมาดไม่ได้ ดังที่พระพุทธเจ้า ทรงอุปมาไว้ดังนี้

. . . ตูก่อนภิกษุ เหมือนอย่างว่า อุเขาดินลูกรใหญ่ ยาวโยชน์หนึ่ง กว้างโยชน์หนึ่ง สูงโยชน์หนึ่ง ไม่มีช่อง ไม่มีพรง เป็นแท่งทึบ บุรุษจึงเอาผ้าแคว้นกาสิมาแล้วปิดอุเขาดิน 100 ปีต่อครั้ง อุเขาดินลูกรใหญ่ จึงถึงการหมดใบสิ้นใบ เพราะความพยายามนี้ ยิ่งเร็วกว่าแล ส่วนกับหนึ่งยังไม่ถึงการหมดใบสิ้นใบกับ นานอย่างนี้แล บรรดาที่นานอย่างนี้ พวกเธอทองเที่ยวใบแล ไม้ชหนึ่งกับ ไม้ชร้อยกับ ไม้ชพันกับ ไม้ชแสนกับ . . . 14

. . . ตูก่อนภิกษุ เหมือนอย่างว่า นครที่ทำด้วยเหล็กยาวโยชน์ 1 กว้างโยชน์ 1 สูงโยชน์ 1 เต็มด้วยเมล็ดพันธุ์ฝักกาด มีเมล็ดพันธุ์ฝักกาดรวมกันเป็นกลุ่มก้อน บุรุษจึงหยิบเอาเมล็ดพันธุ์ฝักกาดเมล็ดหนึ่ง ๆ ออกจากนครนั้น โดยส่งไปหนึ่งร้อยปีต่อเมล็ด เมล็ดพันธุ์ฝักกาดตกลงใหญ่ขึ้น จึงถึงความสิ้นใบหมดใบ เพราะความพยายามนี้ ยิ่งเร็วกว่าแล ส่วนกับหนึ่งยังไม่ถึงความสิ้นใบหมดใบ กับนานอย่างนี้แล บรรดาที่นานอย่างนี้ พวกเธอทองเที่ยวใบแล้ว ไม้ชหนึ่งกับ ไม้ชร้อยกับ ไม้ชพันกับ ไม้ชแสนกับ . . . 15

. . . ตูก่อนภิกษุทั้งหลาย มีสาวก 4 รูปในศาสนาี้ เป็นผู้มียอายุ 100 ปี มีชีวิต 100 ปี หากว่า ท่านเหล่านั้นทิ้งระลึกลอยส่งไปไว้วันละแสนกับ กับที่ ท่านเหล่านั้นระลึกลไม่ตั้งยังมีอยู่อีก สาวก 4 รูปของเราผู้มีอายุ 100 ปี มีชีวิต 100 ปี จึงทำกาลละโดยส่งไป 100 ปี ๆ โดยแท้แล กับที่ผ่านใบแล้วส่งไปแล้ว มีจำนวนมากอย่างนี้แล ไม้ชง่ายที่จะนับกับเหล่านั้นว่า เท่านี้กับ เท่านี้ร้อยกับ เท่านี้พันกับ หรือว่าเท่านี้แสนกับ . . . 16

14 ส.น. 16/430/215-216. ฉบับ สยามรณรสส์ เติปีฎกั 2525.

15 ส.น. 16/431/216. ฉบับ สยามรณรสส์ เติปีฎกั 2525.

16 ส.น. 16/434/217. ฉบับ สยามรณรสส์ เติปีฎกั 2525.

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

. . . อุก่อนพราหมณ์ แม้ข้าคงควนีย่อมเกิดแต่ที่ใด และย่อมถึงมหาสมุทร
ณ ที่ใด เมล็ดทรายในระยษนี้ไม่เ็นของงายที่กำหนดได้ว่า เถานี้เกิด เถานี้
นี้ 100 เม็ด เถานี้ 1,000 เม็ด หรือว่าเถานี้ 100,000 เม็ด อุก่อนพราหมณ์
กับทั้งหลายที่ผ่านไบบแล้ว สวงไปแล้ว มากกว่าเม็ดทรายเหล่านั้น ฉาซึ่งงายที่จะ
นับกับเหล่านั้นว่า เถานี้กับ เถานี้ 100 กับ เถานี้ 1,000 กับ หรือว่าเภา
นี้ 100,000 กับ . . . 17

จากพระพุทธรพจนที่ยกมานี้ ตอนท้ายข้อความ พระพุทธรเจ้าทรงตรัสว่า
". . . ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะวา สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่
ได้เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีวิขาเป็นทีกางกัน มีคณาเป็นเครื่องประกอบไว้ หองเที่ยว
ไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้นย่อมไม่บรากอ . . ." การที่สัตว์ตายแล้วยอมถือปฏิสนธิเกิด
าหมวนเวียนอยู่ใน 31 ภูมิหรือานโลกทั้งสาม กล่าวคือ โลกนรก โลกมนุษย์ โลก
สวรรค์ แต่ละโลกนั้นมีกาลเวลายานานมาก เช่น เราในฐานะอยู่ในโลกมนุษย์
ถ้าทาความดีก็ไปเกิดในลกสวรรค์ ถ้าทาความชั่วจะบังเกิดในลกนรกต่อไป

ง. กระบวนการเกิดใหม่

พระพุทธรศาสนาเชอในเรื่องสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิด และ
ถือว่าคนเราทุกคนล้วนแล้วเคยเกิดมาทั้งนั้นจนนับชาติไม่ถ้วน บางคนเคยเกิดใน
สถานที่ดีบ้าง บางคนเคยเกิดในสถานที่ไม่ดีบ้าง ตามอำนาจแห่งผลกรรมที่ตนได้
กระทำมา ปัญหาที่สงสัยก็คือ กระบวนการเกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาตินั้น จะเอา
อะไรไปเกิดใหม่ และมีกระบวนการหรือวิธีการเกิดใหม่ลักษณะเช่นใด ในที่นี้จะได้อธิบายกันต่อไป

ชีวิตของคนเรานั้นประกอบด้วยขันธ 5 (เบญจขันธ) ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ กล่าวโดยสรุป ขันธ 5 ได้แก่ รูปกับนาม ส่วนที่เป็นรูปได้แก่รูป ส่วนที่เป็นนามได้แก่ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ พุทธปรัชญาถือว่า รูปกับนามนั้นต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เรียกว่าเป็นเหตุเป็นปัจจัย แก่กันและกันเสมอ แต่เมื่อมีการตายเกิดขึ้น รูปกับนามนั้นจะแยกออกจากกันโดยสิ้นเชิง ร่างกายจะต้องทิ้งไว้ในภพนี้ และนามธรรมหรือจิตจะต้องดำเนินแสวงหาที่เกิดต่อไป ตามหลักพระพุทธศาสนา เมื่อมนุษย์หรือสัตว์โลกทั้งหลายใกล้จะตาย จะแสดงพฤติกรรมออกมาทางจิต เรียกว่า มรณสังนាកาร และวิถีจิตคือจิตที่ออกมารับ อารมณ์ทางทวารทั้ง 6 ในทวารใดทวารหนึ่ง วิถีจิตของผู้ใกล้จะตาย เรียกว่า มรณสังนาวีถี จะรับอารมณ์ 3 ประการคือ กรรม กรรมนิमित และคตินิमित จิตของผู้ใกล้ตายจะทรงหรือยึดอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ในอภิธรรมได้ยืนยันว่า เรื่องความเป็นไปแห่งกระแสจิตเมื่อใกล้จะตายว่า

ตโต บรี ตเมว ตโตปฐุติ อารมฺมํ อารพฺภ วิปจฺจมานกฺกมฺมานูรูปิ ปริสุทฺธิ อูปถกฺสิณฺธี วา อูปถกฺตพฺพวานูรูปิ ตตฺตถณฺตํ วา จิตฺตสนฺตานิ อภิญฺหิ บวตฺตคฺติ พาทูเลนาฯ

ต่อจากที่อารมณ์ มีกรรม กรรมนิमित คตินิमित เหล่านี้มาปรากฏแล้ว อาศัยอารมณ์ที่มาปรากฏตามอาการนั้น ๆ นั้นเอง กระแสจิต อันบริสุทธิ์หรือเศร้าหมองก็ตาม แล้วแต่กรรมที่จะส่งผล และมีอาการเป็นไปคล้ายกับว่า น้อมไปในภพชาติที่จะพึงเกิดขึ้นแล้วแต่ภพชาติที่จะได้ไปเกิดนั้น ๆ ย่อมเกิดขึ้นเนื่อง ๆ เป็นส่วนมาก¹⁸

ฉะนั้น กรรม กรรมนิमित และคตินิमितจะปรากฏในอารมณ์ของจิตผู้ใกล้ตายว่า ตนเองนั้นสมควรที่จะไปทางไหนภายหลังจากการตายไปแล้ว

¹⁸พระสังฆมมาชิติกะ อัมมาจริยะ, ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธรรมมัตถสังคห ฎีกาปริจเจที่ 5 เล่ม 2, (กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2524), หน้า 284.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กรรม ได้แก่กรรมอาภรณ์ที่เกี่ยวกับบุคคลและอบุคคล ผู้ใกล้ตายจะมีกรรมารมณ์ปรากฏขึ้นอย่างใดอย่างหนึ่ง กรรมารมณ์ที่เป็นบุคคล จะปรากฏว่า ตนเคยได้กระทำความดีมา เช่น ให้อทาน รักษาศีล บวชพระ เป็นต้น เมื่อจวนใกล้ตายภาวะจิตของเขาจะหวนคิดถึงสิ่งที่ดีที่งาม จิตใจก็จะเบิกบาน สดชื่น แจ่มใส ไม่เศร้าหมอง เวลาตายก็ตายอย่างสงบ ส่วนที่เป็นอบุคคล ตรงกันข้ามกับบุคคล จิตจะคิดถึงผลกรรมชั่วที่ตนเคยกระทำมา จิตใจจะเศร้าหมอง เวลาตายมักตายอย่างกระวนกระวายหรือกระสับกระส่าย บุคคลกรรมและอบุคคลกรรมที่ได้กระทำมานั้นจะฝังอยู่ในจิตใจ (ภวังคจิต) ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า "ในสมัยนั้น กรรมทั้งหลายที่ตนทำไว้ก่อนนั้น ย่อมเกาะติดในจิตของบุคคลผู้ใกล้ตายนั้น"¹⁹ กรรมารมณ์นี้จะแสดงออกมาทางพฤติกรรมทางใจเท่านั้น

กรรมนิมิต ได้แก่เครื่องหมายหรืออุปกรณ์ในการทำกรรม กรรมนิมิตนี้จะปรากฏได้ในทวารทั้ง 6 (รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และใจ) กรรมประเภทนี้จะแสดงนิมิตหรือเครื่องหมายออกมาปรากฏของผู้ใกล้ตาย ถ้าเป็นฝ่ายบุคคล ภาพกรรมนิมิตจะเป็นภาพ เช่น ใบบง วิหาร โรงเรียน พระพุทธรูป เป็นต้น จิตของเขาจะยึดห่วงอาภรณ์นั้น ย่อมทวาทราบเกิดในสุคติ ถ้าเป็นฝ่ายอบุคคล ภาพกรรมนิมิตจะปรากฏออกมาเป็นภาพ ดาบ หอก มีด ปืน เป็นต้น คนประเภทนี้เวลาตายมีหุคคิเป็นทิวัง

คตินิมิต หมายถึง เครื่องหมายบอกให้ทราบคติหรือภพที่จะไปเกิด จะไปเกิดในสุคติภพหรือขุคติภพจะบอกทางให้เรารู้ทราบ ถ้าหากเป็นคตินิมิตฝ่ายบุคคลจะนำไปสู่สุคติจะปรากฏเป็นทิพย์สมบัติ เทพบุตร วิมาน วัด พระสาท ราชวัง เป็นต้น ถ้าฝ่ายอบุคคล คตินิมิตนี้จะนำไปเกิดในขุคติจะปรากฏให้เห็นเป็นเปลวไฟ นายนิรยบาล สุนัข แร้ง กา นรก เป็นต้น คตินิมิตนี้จะปรากฏได้ในทวารทั้ง 6 แต่ส่วนมากปรากฏทางจักขุทวาร (ทางตา) และมนทวาร (ทางใจ)

ด้วยเหตุนี้เอง ประเพณีไทย เมื่อบุคคลใกล้จะตาย พวกญาติพี่น้องจึงได้นิมนต์พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์ต่ออายุ แต่ที่จริงแล้ว การกระทำเช่นนั้น

¹⁹ม.อ. 14/465/390. ฉบับ สยามรัฐสุส คติฎกั 2525.

เพื่อทำให้จิตาจรลงขามสูงชัน ท้าจิตาเจ้าให้เป็นสมาธิ ระลึกถึงพระรัตนตรัย เวลาตายก็จะไต่ไปสู่อุคติ

กระบวนการเกิดใหม่ในพระพุทธศาสนา ตัวที่ทำให้เกิดใหม่นั้นได้แก่ จิต หรือวิญญาณ ในมหานิทานสูตร พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ถ้าวิญญาณไม่ก้าวลงสู่ครรภ์ มารดา นามรูปจักเกิดในครรภ์นั้นไม่ได้"²⁰ พระพุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นว่า จิต หรือวิญญาณนั้นไม่ตายไปกับร่างกาย จิตจะต้องจะแสวงหาที่อยู่อาศัยใหม่ แต่จิตหรือวิญญาณอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์มีลักษณะ เกิด ดับ เกิด ดับทุกขณะ ตามหลักพระพุทธศาสนา จิตวิญญาณหรือจิตได้แก่วิญญาณที่ดับในชาติก่อน และปฏิสนธิวิญญาณที่เกิดในภพใหม่ จิตวิญญาณดับแล้วจึงส่งไปหาปฏิสนธิวิญญาณอีกต่อไป

ในชีวิตเราในปัจจุบัน จิตของเรานั้นเกิด-ดับ เกิดดับทุกขณะ จิตแต่ละดวงเกิดขึ้นดำรงอยู่ชั่วระยะเวลาสั้นแล้วก็ดับไป จิตก่อนดับไปได้ส่งผลกระทบให้แก่จิตดวงต่อไป ตามหลักกอธิธรรม จิตแต่ละดวงนั้นประกอบด้วยขณะ 3 ขณะ คือ อุบาทะ (เกิดขึ้น) ฐิติ (ดำรงอยู่) และ ภังตะ (ดับไป) ดังนั้น จิตแต่ละดวงจึงมีการเกิดดับทุกขณะ โดยอาศัยการสืบต่อกันเป็นสายอย่างอย่างนี้ เรียกว่า กระแสจิต และอาศัยสันตติคือความสืบต่อเป็นตัวเชื่อมระหว่างจิตแต่ละดวง สันตติจึงเป็นภาวะที่จิตเกิดสืบต่อกันเป็นกระแส ด้วยเหตุนี้เองในชีวิตหนึ่ง จิตเกิดดับนับไม่ถ้วน คนเรานั้นเกิดและตายไม่รู้กี่ครั้งในชีวิตหนึ่ง จิตเกิด 1 ขณะ เท่ากับว่าเราเกิด 1 ครั้ง และจิตดับ 1 ขณะ เท่ากับว่าเราตาย 1 ครั้ง ความเกิด-ตาย ชั่วขณะนี้เรียกว่า ขณิกมรณะ พระพุทธโฆษาจารย์ อธิบายเรื่องขณิกมรณะไว้ในวิสุทธิมรรคว่า

ว่าโดยบรมัตถ์ ขณะแห่งชีวิตสัตว์ทั้งหลายสิ้นเต็มที ดำรงอยู่ชั่วคราว เป็นไปแห่งจิตดวงหนึ่งเท่านั้น พอจิตดวงนั้นดับ สัตว์ก็ได้ชื่อว่าตาย (ชั่วขณะ) ดังพระบาลีว่า ในขณะจิตที่เป็นอดีตสัตว์ชื่อว่า มีชีวิตแล้ว วิชกาลังมีชีวิต วิชจักภี

20 ศ.ม. 10/60/74. ฉบับ สยามภฏฐสฺส เตปิกฎี 2525.

ชีวิต ในขณะที่จิตที่ป็นอนาคต สัตว์มีชีวิตรอดแล้ว มีร่างกายมีชีวิต แต่ชื่อว่าจิตมี
ชีวิต ในขณะที่จิตปัจจุบัน สัตว์ก็มีชีวิตรอดแล้ว ชื่อว่าร่างกายมีชีวิต มีชีวิตรอด²¹

จากขณิกมรณะที่กล่าวมาแล้ว ชีวิตในปัจจุบันมีกระบวนการอย่างไร กระ
บวนการเกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติก็ทำนองเดียวกัน "จิตตายแล้วก็เกิดเพียงชั่ว
ขณะเดียวกับวิธีการเช่นใด จิตตายแล้วก็เกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติด้วยวิธีการ
เช่นนั้น"²² แต่ที่แตกต่างกันก็คือที่อาวาหริเวณอยู่ในร่างกายเดียวกันเท่านั้น "แต่
การตายแล้วเกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติเป็นการทิ้งร่างกายในภพภูมินี้แล้วถือกำเนิด
ในร่างกายของภพภูมิต่อไป"²³

จ. ข้อที่ควรสังเกตุในกระบวนการเกิดใหม่

1. จุตติวิญญาณ (จิตจิต) กับ ปฏิสันธิวิญญาณ จะเป็นตรงเดียวกันก็มีใช่
หรือจะแตกต่างกันก็มีใช่ เรื่องนี้เป็นที่น่าสงสัยแก่คนทั่วไป ความสงสัยมีใช่ว่าจะมี
เฉพาะคนทั่วไปในปัจจุบัน แม้แต่พระเจ้ามิลินท์ก็ยังทรงสงสัยอยู่เหมือนกัน กล่าวคือ
ในปัญหาพระยาภิรมย์ พระเจ้ามิลินท์ตรัสถามพระนาคเสนว่า ผู้ที่ตายไปแล้วกลับ
ไปเกิดอีก เขาจะยังเป็นคนผู้นั้นหรือว่าจะเปลี่ยนไป เป็นอีกคนหนึ่ง พระนาคเสน
ทูลตอบว่า

"จะว่าเป็นผู้นั้นก็ไม่ใช่ จะว่าเป็นอีกคนหนึ่งก็ไม่ใช่ เพราะว่า ความสืบ
เนื่องแห่งรูปธรรมนามธรรมก็ฉับนั้น อันหนึ่งดับ อันหนึ่งก็เกิดขึ้น แทนสืบเนื่อง

²¹มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1, พิมพ์ครั้งที่ 4,
จำนวน 1,000 เล่ม, (พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2528),
หน้า 22.

²²พระเมธีธรรมาภรณ์, (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธศาสนากับปรัชญา,
(กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2533), หน้า 36.

²³เรื่องเดียวกัน.

กันเรื่อย ๆ ไป เพราะฉะนั้นผู้ที่ตายแล้วกลับไปเกิดอีก จะว่าเป็นผู้นั้นก็ไม่ได้
เราจะว่าเป็นอีกคนหนึ่งก็ไม่ได้" 24

จากข้อความนี้แม้ว่าจะเข้าใจยากก็จริง แต่พระภาคเสนจึงเปรียบเทียบ
ในเรื่องนี้ว่าเหมือนเราจุดไฟ เปลวไฟในยามที่ 1 ในยามที่ 2 และในยามที่ 3 นั้น
จะว่าเป็นไฟคนละดวงกันก็ไม่ได้ หรือเป็นดวงเดียวกันก็ไม่ได้ เพราะเนื่องมา
จากการอาศัยสันตติคือความสืบเนื่องต่อกัน เป็นกระแสต่อเนื่อง

2. จิตหรือวิญญาณที่ไปเกิดใหม่นั้นอยู่ภายใต้กฎแห่งไตรลักษณ์คือ ไม่เที่ยง
เป็นทุกข์ และเป็นอนัตตา จิตหรือวิญญาณที่ไปเกิดใหม่ในภพภูมิข้างหน้า เปรียบ
เหมือนไฟไหม้บ้าน โดยที่เจ้าของบ้านไม่ได้รับอันตราย เจ้าของบ้านต้องแสวงหา
ที่อยู่อาศัยใหม่ทันใด จิตหรือวิญญาณก็ฉับนั้น การตายก็คือการทิ้งร่างกายไว้ในภพนี้
จิตหรือวิญญาณต้องดำเนินแสวงหาร่างกายใหม่ในภพภูมิข้างหน้าต่อไป จากข้อความนี้
ชาวพุทธส่วนมากมักเข้าใจว่า จิตหรือวิญญาณที่ไปเกิดใหม่เป็นลักษณะของอัตตา ใน
พระพุทธศาสนาถือว่า จิตหรือวิญญาณนั้นมีการเกิด-ดับ เกิด-ดับทุกขณะ จึงหาใช่
อัตตาไม่ มันเป็นอนัตตา ลักษณะเช่นนี้จึง เป็นเอกลักษณ์พิเศษกว่าศาสนาอื่น ๆ
ก็คือ คำสอนที่เกี่ยวกับ "อนัตตา" ปัญหาของชาวพุทธจะมีอีกต่อไปว่า เมื่อจิตหรือ
วิญญาณเป็นอนัตตา ผลกรรมดีและกรรมชั่วก็ไร้ความหมายและจะตกที่ไหน คำตอบก็คือ
ผลกรรมดีและกรรมชั่วที่อยู่ในดวงจิตนั้น ก่อนจิตดวงนั้นจะดับลงไป มันจะส่งผล
กรรมดีและกรรมชั่วให้แก่ดวงจิตอื่น ๆ ต่อไป ดังนั้น ผลกรรมทั้งปวงหาได้สูญหายไป
ไม่ เมื่อกรรมดีและกรรมชั่วยังไม่ให้ผล มันก็จะติดตามผู้นั้นไปจุใจงาตามตัว

3. บัญชีหนี้วิญญาณไปเกิดใหม่ ด้วยอาการอย่างไร เราจะรู้ได้อย่างไร
บ้าง ตามปรกติการเคลื่อนย้ายสิ่งของ (วัตถุ) จากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่งนั้น เรา
ยอมรับได้เพราะว่าเราเชื่อประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย แต่

24กรมศิลปากร, ปัญหาพระยามิลินท์, หน้า 30.

การที่ปฏิสนธิวิญญาณเกิดาทม เคลื่อนย้ายจากภพนี้ไปสูภพหน้านั้น คนเราไม่อาจมองเห็นได้ พระเจ้ามีลินที่ใต้ตรีสถามเรื่องนี้กับพระนาคเสนว่า วิญญาณจะไปเกิดนั้นต้องก้าวเดินไปหรือ พระนาคเสนทูลตอบว่า ไม่ได้ก้าวเดินไป เหมือนกับการที่เราจุดไฟดวงหนึ่งแล้วจุดต่อมา จากอีกดวงหนึ่ง หรือในขณะที่เราศึกษาวิชาต่าง ๆ จากครูอาจารย์ วิชาเหล่านั้นหาได้เคลื่อนออกมาจากครูอาจารย์ไม่ พระนาคเสนจึงสรุปว่า "วิญญาณก็เป็นเช่นนั้นเหมือนกัน ขณะเมื่อจะไปบังเกิดยังภพอื่น หาได้ก้าวหรือเดินจากภพนี้ไปสูภพนั้นไม่"²⁵

จ. ปัจจัยสมุขบาทกับสังสารวัฏ

. . . เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้ก็มี เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เพราะอริขขาเป็นปัจจัยจึงมีสังขาร เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ เพราะวิญญาณเป็นปัจจัยจึงมีนามรูป เพราะนามรูปเป็นปัจจัยจึงมีสฬายณะ เพราะสฬายณะเป็นปัจจัยจึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงมีชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสะ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมิได้ด้วยประการอย่างนี้²⁶

ข้อความนี้แสดงถึงเรื่องปัจจัยสมุขบาท ปัจจัยสมุขบาท แปลว่า ภาวะที่อาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น เป็นกระบวนการดำเนินแห่งชีวิต ตามหลักพุทธปรัชญาสอนว่า ชีวิตทุกชีวิตมีส่วนที่เป็นเหตุเป็นผลแก่กันและกัน และเป็นไปไม่ขาดสาย เมื่อสิ่งนี้เกิดขึ้นก็จะเป็นเหตุอีกสิ่งหนึ่งเกิดขึ้นตามมา แสดงให้เห็นว่า ปัจจัยสมุขบาทเป็นกฎธรรมชาติ หรือหลักความจริงที่มีอยู่โดยธรรมชาติ เมื่อก้าวโดยสรุปแล้ว

²⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 75.

²⁶พ.อุ. 25/38/73. ฉบับ สยามรณัฐสุส เตปิฎกั 2525.

ปัจจัยสมุบาทแบ่งออกเป็น 2 สาย คือ สายเกิด เรียกว่า สมุทวาร และสายดับ เรียกว่า นิโรธวาร พระราชวรมณี ได้กล่าวถึงปัจจัยสมุบาทไว้ในหนังสือพุทธธรรม²⁷ ไว้ดังนี้

1) หลักทั่วไป

- ก. อิมสุมี สติ อิทิ ๖หติ เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี
อิมสุสุบาทา อิทิ อุบพชชติ เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น
- ข. อิมสุมี อสติ อิทิ น ๖หติ เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี
อิมสุส นิโรธา อิทิ นิรุชชติ เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ²⁷

2) หลักแจ้งหัวข้อ หรือหลักประยุกต์

- ก. อวิชชาบัจจยา สงฺขารธา เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย สังขารจึงมี
สงฺขารบัจจยา วิญญานํ เพราะสังขารเป็นปัจจัย วิญญานจึงมี
วิญญานบัจจยา นามรูปิ เพราะวิญญานเป็นปัจจัย นามรูปจึงมี
นามรูปบัจจยา สฬายคณิ เพราะนามรูปเป็นปัจจัย สฬายคณะจึงมี
สฬายคณบัจจยา ผัสสโส เพราะสฬายคณะเป็นปัจจัย ผัสสะจึงมี
ผัสสบัจจยา เวทนา เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เวทนาจึงมี
เวทนาบัจจยา ตณฺหา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย ตัณหาจึงมี
ตณฺหาบัจจยา อุปาทานํ เพราะตัณหาเป็นปัจจัย อุปาทานจึงมี
อุปาทานบัจจยา ภโว เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย ภพจึงมี
ภวบัจจยา ชาติ เพราะภพเป็นปัจจัย ชาติจึงมี
ชาติบัจจยา ชรามรณํ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะจึงมี
โสภบริเวทชฺชอุททมนสุสุบายาสา สมุภวนติ
ความโศก ความเศร้าครวญ ทุกข์
โทมนัส และความคับแค้นใจจึงมีพร้อม

²⁷ ส.ณ. 16/144/77-78. ฉบับ สยามภณฺฐสฺส เติปฎิกิ 2525.

เอวเมตตสุส เกวลสุส ขูดขูดขูดสุส สมุทโย โหติ
ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้
ย่อมมีได้ด้วยประการอย่างนี้²⁸

ข. อวิชชา ยถว อเสสวิราคนิโรธา เพราะอวิชชาสารอกคตัมโย
ไม่เหลือ

สังขารนิโรธา สังขารจึงดับ
สังขารนิโรธา วิญญาณนิโรธา เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ
วิญญาณนิโรธา นามรูปนิโรธา เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ
นามรูปนิโรธา สฬายตนนิโรธา เพราะนามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ
สฬายตนนิโรธา ผัสสนิโรธา เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ
ผัสสนิโรธา เวทนานิโรธา เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ
เวทนานิโรธา ตณฺหานิโรธา เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ
ตณฺหานิโรธา อุปาทานนิโรธา เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ
อุปาทานนิโรธา ภวนิโรธา เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ
ภวนิโรธาชาตินิโรธา เพราะชาติดับ ชรามณะจึงดับ
โสภนปริเทวขูดขูดขูดสุสอุบายาสา นิรุชฌนติ

ความโศก ความคร่ำครวญ ทุกข์
โทมนัส ความคับแค้นใจ ก็ดับ
เอวเมตตสุส เกวลสุส ขูดขูดขูดสุส นิโรธา โหติ
ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้
ย่อมมีด้วยประการฉะนี้²⁹

งานวิภังคสูตร³⁰ พระพุทธเจ้าได้ตรัสปัจจุสมุพบาทโดยแบ่งออกเป็นหัวข้อ
แต่ละข้อแล้วทรงอธิบายแก่ภิกษุทั้งหลายดังนี้

28 ส.น. 16/2/1-2. ฉบับ สยามภฏฐสส เตปิฎกั 2525.

29 ส.น. 16/3/3. ฉบับ สยามภฏฐสส เตปิฎกั 2525.

30 ส.น. 16/6-17/3-5. ฉบับ สยามภฏฐสส เตปิฎกั 2525.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ชราและมรณะเป็นไฉน ความแก่ ภาวะของความแก่ พันหลุด ผมหงอก หนึ่งเป็นเกสรียว ความเสื่อมแห่งอายุ ความแก่หง่อมแห่ง อินทรีย์ านหูลู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่าชรา ก็มรณะเป็นไฉน ความเคลื่อนภาวะของความเคลื่อน ความทลาย ความอันตรายาน มฤตยู ความตาย กาลกิรียา ความแตกแห่งขันธ์ ความทอดทิ้งซากศพ ความขาด แห่งชีวิตินทรีย์ จากหูลู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่ามรณะ ชรา และมรณะดังพรรณนามาจะนี้ เรียกว่าชราและมรณะ

ก็ชาติเป็นไฉน ความเกิด ความบังเกิด ความหยั่งลง เกิด เกิดจาเพาะ ปรากฎแห่งทุกข์ ความได้อายตนะครบในหูลู่สัตว์นั้น ๆ ของเหล่าสัตว์นั้น ๆ นี้เรียกว่า ชาติ

ก็ภพเป็นไฉน ภพ 3 เหล่านี้คือ กามภพ รูปภพ อรูปภพนี้เรียกว่า ภพ ก็อุบาทนเป็นไฉนอุบาทน 4 เหล่านี้คือ กามุบาทน ทิฏฐุบาทน สิลหัตตอุบาทน อิตตวาอุบาทน นี้เรียกว่า อุบาทน

ก็คัมภเป็นไฉน คัมภ 6 หมวดเหล่านี้คือ รูปคัมภ สัทคัมภ คัมภธคัมภารสคัมภ ใญฐุคัมภ อัมมคัมภ นี้เรียกว่า คัมภ

ก็เวทนาเป็นไฉน เวทนา 6 หมวดเหล่านี้คือ จักขุสัมผัสสชาเวทนา โสถสัมผัสสชาเวทนา สานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา นี้เรียกว่า เวทนา

ก็ผัสสะเป็นไฉน ผัสสะ 6 หมวดเหล่านี้คือ จักขุสัมผัส โสถสัมผัส สานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส นี้เรียกว่า ผัสสะ

ก็สฬายตนะเป็นไฉน อายตนะคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นี้เรียกว่า สฬายตนะ

ก็นามรูปเป็นไฉน เวทนา สัญญาเจตนา ผัสสะ มนสิการนี้เรียกว่า มหาภูตรูป 4 และรูปที่อาศัยมหาภูตรูป 4 นี้เรียกว่า รูป นามและรูปดังพรรณนามาจะนี้ เรียกว่า นามรูป

ก็วิญญาณเป็นไฉน วิญญาณ 6 หมวดเหล่านี้คือ จักขุวิญญาณ โสถวิญญาณ สานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ นี้เรียกว่า วิญญาณ

ก็สังขารเป็นไฉน สังขาร 3 เหล่านี้คือ กายสังขาร วจสังขาร จิตสังขาร นี้ เรียกว่า สังขาร

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุลจอมเกล้าราชวิทยาลัย

ก็อธิบายเป็นไฉน ความไม่รู้ในทุกข์ ความไม่รู้ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ความไม่รู้
ในความดับทุกข์ ความไม่รู้ในปฏิบัติที่จะให้ถึงความดับทุกข์ นี้เรียกว่า อวิชชา
ดูก่อนภิกขุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร เพราะสังขาร
เป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ . . . ดังพรรณนามาฉะนี้ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์
ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้

เมื่อปัจจุสมุพบาทมีทั้ง 2 สายอย่างนี้ สายเกิดจึงเป็นเหตุให้สรรพสัตว์
ทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดไปวัน 31 ภูมิไม่รู้จักจบสิ้น ผู้ใดได้พ้นจากสายเกิด
แล้วผู้นั้นชื่อว่าเห็นปัจจุสมุพบาท ดังพระพุทธพจน์ว่า "ผู้ใดเห็นปัจจุสมุพบาท ผู้นั้น
ย่อมเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นปัจจุสมุพบาท"³¹ ดังนั้น พระพุทธเจ้า
จึงตรัสสายเกิดแห่งปัจจุสมุพบาทว่าเป็น มิจฉาปฏิบัติ มีดังนี้ "ดูก่อนภิกขุทั้งหลาย
ก็มิจฉาปฏิบัติเป็นไฉน ดูก่อนภิกขุทั้งหลาย เพราะอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขาร
เพราะสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ . . . ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้
ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ นี้เรียกว่า มิจฉาปฏิบัติ"³² และสายดับว่าเป็นทางที่ถูก
ต้อง "ดูก่อนภิกขุทั้งหลาย ก็สัมมาปฏิบัติเป็นไฉน ดูก่อนภิกขุทั้งหลาย เพราะอวิชชา
นั้นแหละดับด้วยการสํารอกโดยไม่เหลือ สังขารจึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณ
จึงดับ . . . : ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งหมดนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้เรียกว่า
สัมมาปฏิบัติ"³³

แท้จริง กระบวนการสายเกิดของปัจจุสมุพบาทเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับ
สังสารวัฏนั่นเอง และอีกอย่างหนึ่ง พระพุทธโฆษาจารย์ได้อุปมาปัจจุสมุพบาทสาย
เกิดในวิสุทธิมรรค³⁴ ไว้ดังนี้

³¹ม.ญ. 12/346/359. ฉบับ สยามภฏฐสฺส เตปิฎกั 2525.

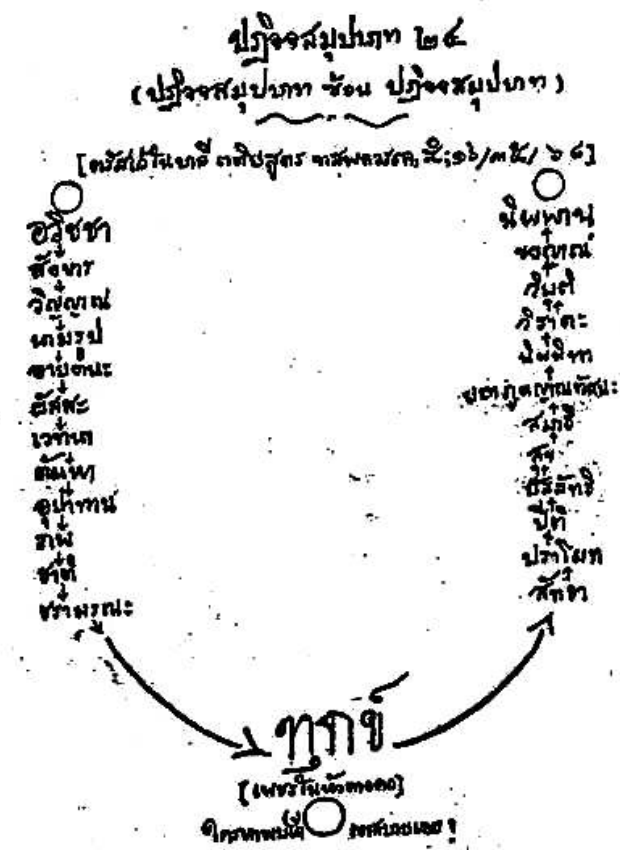
³²ล.น. 16/20/5. ฉบับ สยามภฏฐสฺส เตปิฎกั 2525.

³³ล.น. 16/21/5. ฉบับ สยามภฏฐสฺส เตปิฎกั 2525.

³⁴มทามกุฎราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1, พิมพ์ครั้งที่ 3,
จำนวน 1,000 เล่ม, (พระนครศรี : โรงพิมพ์มทามกุฎราชวิทยาลัย, 2527),
หน้า 395-396.

. . . อวิชาอุปมาเหมือนคนบอด เพราะไม่เห็นธรรมทั้งหลายทั้งโดย
ลักษณะประจำตัว (ของธรรมนั้น ๆ) ทั้งโดยสามัญลักษณะ สังขารอันมีเพราะ
ปัจจัยอวิชาเหมือนการก้าวพลาดของคนบอด วิญญาณอันมีเพราะปัจจัยคือ
สังขาร เหมือนการหกล้มของคนก้าวพลาด นามรูปอันมีเพราะปัจจัยคือวิญญาณ
เหมือนความเกิดเป็นแผลฝีขึ้นแก่คนหกล้ม สฬายณะอันมีเพราะปัจจัยคือนาม
รูป เหมือนต่อม (หัวฝี) อันเกิดขึ้นเพื่อเอาไฟ) ผิดแตก ผัสสะอันมีเพราะปัจจัยคือ
สฬายณะ เหมือน (อะไร) มากกระทบต่อผิเข้า เวทนาอันมีเพราะปัจจัยคือ
ผัสสะ เหมือนความทุกข์ (เจ็บปวด) เกิดแต่การกระทบ ตัณหาอันมีเพราะ
ปัจจัยคือเวทนา เหมือนความปรารถนาจะแก้ทุกข์ อุบาทานอันมีเพราะปัจจัย
คือตัณหา เหมือนการคร่ำเอายาแผลงด้วยมุ้งแต่จะแก้ (ทุกข์) ภพอันมีเพราะ
ปัจจัยอุบาทาน เหมือนการทายาแผลงที่ตนยึดถือชาติอันมีเพราะปัจจัยคือภพ
เหมือนเกิดเป็นฝักกล้วย เพราะทายาแผลงเข้า ขรามรณะอันมีเพราะชาติ
เหมือนความแตกแห่งฝัก เพราะฝักกล้วย

แผนภูมิ ปัจจัยสมุปบาท

ฉบับที่ ๒๒ เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จากแผนภูมิที่แสดงมานี้ ทำให้เห็นว่า ปฏิจจสมุขบาทเป็น เรื่องที่ลึกซึ้งที่สุด การศึกษาเรื่องปฏิจจสมุขบาทเป็น เรื่องสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่งสำหรับพุทธศาสนิกชน ดังที่ พุทธศาสนิกชน ได้อธิบายไว้ในหนังสือปฏิจจสมุขบาทคืออะไร มีเนื้อหาสาระสำคัญอย่างยิ่ง ในที่นี้มีประเด็นที่น่าพิจารณา ซึ่งจะได้นำมาแสดงเพียงบางส่วน เพื่อประโยชน์แก่การศึกษา ดังต่อไปนี้

ปฏิจจสมุขบาท เป็น เรื่องลึกซึ้งที่สุด สมกับเป็นหัวใจของพุทธศาสนาหรือ ตัวแท้ของศาสนา, ดังนั้นจึงจำเป็นอยู่เองที่จะทำให้เกิดปัญหาบางอย่างขึ้น จนกระทั่ง ปัญหาเหล่านั้นย้อนกลับมา เป็นอันตรายแก่ตัวศาสนาเอง เช่นทำให้เกิดพุทธบริษัทไม่ได้รับ ประโยชน์จากตัวแท้ของพุทธศาสนาในเรื่องนี้ เมื่อพระอานนท์กราบทูลว่า เรื่อง ปฏิจจสมุขบาทดู เป็นเรื่องง่าย เรื่องสั้นสำหรับตัวท่านเอง พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า "ดูก่อนอานนท์ อย่างสาวอย่างนั้น ดูก่อนอานนท์ อย่างสาวอย่างนั้น ปฏิจจสมุขบาท เป็นเรื่องลึก ลักษณะหน้าตาก็ดูเป็นเรื่องลึก หมู่นี้ไม่รู้ ไม่รู้ตามที่เราสอน ไม่ แห่งตลอดซึ่งปฏิจจสมุขบาท จิตจึงยุ่ง เหมือนกลุ่มต้ายยุ่ง เหมือนกลุ่มเศษต้ายที่เป็นปม พัวพันกันยุ่ง เหมือน iring ฐามุณะและหญ้าปักพระ ไม่สว่างพื้นสังสาระคืออบายเหตุคิด ริบชาติไปได้" ดังนี้, (สูตรที่ 10 ทุกขวัต, อภิสมัยสังยุตต์, 16/111/225), ข้อนี้ เป็นสิ่งที่แสดงว่า เราจะทำเช่น ๗ กับเรื่องนี้มาได้, แต่จะต้องระดมทุ่มเทกำลังสติ ปัญญาทั้งหมดศึกษา เรื่องนี้ด้วยความไม่ประมาท.

สำหรับชาวบ้านธรรมดาสามัญ ที่รู้จักแค่อสังขตญาณ คือมีความรู้สึกว่ามีตัว ตนอยู่ตลอดเวลาใน เรื่องปฏิจจสมุขบาท ก็เป็น เรื่องลึกเกินกว่าที่จะเข้าใจจาก ง่าย ๆ แต่ถ้าก็จะกลายเป็นเรื่องปรัชญาอันลึกซึ้งยิ่งเพียง เหมือนกลุ่มต้ายตั้งที่กล่าวแล้ว, แต่ถ้า ก็จะต้องทุ่มเทเพียงกับเหมือนคนคาบอคคลาข้างที่กล่าวถูกอวัยวะของข้างในที่ต่างกัน แต่สำหรับพระอรหันต์นั้น เรื่องนี้จะกลายเป็นเรื่องวิชาธรรมชาตหรือเป็นวิทยาศาสตร์ อันเปิดเผย เหมือนสิ่งของที่เอามาใส่ฝ่ามือดูเล่น ทั้งที่ไม่รู้จักชื่อของมันก็ได้ กล่าวคือ ท่านรู้จักสิ่งต่าง ๆ ดีจนไม่ยึดมั่นในสิ่งใด ไม่เกิดดิ้นหาอุปาทาน ไม่ว่าอารมณ์ชนิด ใดจะมากกระทบ เพราะความมีสติสมบูรณ์ถึงที่สุด, ท่านดับทุกข์ได้สิ้นเชิงตามวิธี การของปฏิจจสมุขบาทฝ่ายนิโรธวาร, แต่ท่านไม่จำเป็นจะต้องรู้จักชื่อทั้ง 11 ชื่อของ อากาการแห่งปฏิจจสมุขบาทฝ่ายนิโรธวารแล้ว, แต่ท่านอาจจะสอนเรื่องปฏิจจสมุขบาท โดยละเอียดแก่ใครก็ได้, หรือถึงกับพูดไม่เป็นเอาเสียเลย ดังนี้ก็ได้ นั่นแหละ

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คือ ความลึกซึ้งของเรื่องปัจจุสมุบบาท ที่ลึกซึ้งถึงขนาดที่ต้องใช้สติปัญญาขั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำการค้นคว้า และนำมาอธิบายสั่งสอนแก่คนทั่วไป แต่ก็ยังลำบากที่สัตว์ทั้งหลายจะเข้าใจจนถึงกับพระองค์ทรงตำรึนอมพระทัยไปในทางที่จะไม่สั่งสอนใครเสียเลย ในคราวตรัสรู้ใหม่ ๆ โดยทรงเห็นว่าจะเหนื่อยเปล่า หรือได้ผลไม่คุ้มค่าเหนื่อย แต่ในที่สุด กาลังพระมหากรุณากระตุนให้พระองค์ทรงทูลลำบาก เพื่อสอนเรื่องที่ยากหรือลึกซึ้งนี้จนได้ เพื่อเห็นแก่คนบางคน ที่อาจจะเข้าใจได้และมีอยู่ในโลกนี้ ข้อนี้ เราจะต้องเห็นความยากลำบากของพระพุทธองค์ในการที่จะต้องทรงอธิบายเรื่องที่คนธรรมดาสามัญเข้าใจไม่ได้ าท้เข้าใจจนได้³⁵

หลักเกณฑ์ที่เนื่องกันอยู่กับปัจจุสมุบบาท จะมีอยู่ดังต่อไปนี้

1. จะมีภพ หรือชาติ ทุกคราวที่มีการกระทบทางอายตนะ ที่ปราศจากสติปัญญาในเรื่องของวิมุติ เรียกอีกอย่างหนึ่งก็ว่าในขณะที่กระทบนั้น มีแต่อวิชชา จึงปรุงเป็นปัจจุสมุบบาท
2. ในภาษาปัจจุสมุบบาท จะไม่มีคำว่ามีบุคคล ตัวตนเราเขา ซึ่งเป็นผู้มีทุกข์ หรือดับทุกข์ หรือแสนท้อท้งเที่ยวไปในวิถสงสาร
3. ในภาษาปัจจุสมุบบาท จะไม่มีคำว่า "สุข" จะมีแต่คำว่า ทุกข์ และดับไม่เหลือแห่งทุกข์ เพราะไม่มุ่งจะแสดงสุข ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสัสสตทิฏฐิ เว้นแต่จะกล่าวโดยภาษาคน ถือเอาภาวะไม่มีทุกข์นั้น เป็นความสุข เพื่อประโยชน์แก่การสอนศีลธรรมเท่านั้นเอง ดังที่กล่าวว่า นิพพานเป็นยอดสุข เป็นต้น
4. ปฏิสนธิวิญญาณ ชกิตที่เป็นตัวตน ไม่มีในภาษาปัจจุสมุบบาท ดังนั้นคำว่าวิญญาณในปัจจุสมุบบาทจึงทรงระบุไปยังวิญญาณหก แต่ถ้าทะเลศเรียกวิญญาณเหล่านี้ว่า "ปฏิสนธิวิญญาณ" ก็ยังมีทางทำได้ คือ อธิบายว่า วิญญาณหกนี้เอง ก่อให้เกิด นามรูป-สฬายตนะ-ผัสสะ-เวทนา ขึ้นมา แล้วยังสืบต่อลงไปถึง ภพ และ ชาติ อันเป็นตอนปลายของปัจจุสมุบบาท แต่พระองค์ไม่ทรงเรียก หรือทรงอธิบายไว้ในที่

³⁵พุทธทาสภิกขุ, ปัจจุสมุบบาทคืออะไร, (กรุงเทพฯ : สำนักหนังสือธรรมบุษยา, 2517), หน้า (2)-(4)

โทษว่า ปฏิสนธิวิญญาณ เพราะทรงประสงค์ให้เรามองกัน งามแห่งวิญญาณ ตามธรรมดาตนเอง คำว่าปฏิสนธิวิญญาณ เค็งมีใช้ในหนังสือชั้นหลัง เป็นการดั่งสัตว์สด กิฎฐิกสืบเข้ามาสู่พุทธศาสนาโดยปริยาย และเป็นภาพากของพุทธศาสนา ซึ่งจะคอยกัดกินพุทธศาสนาให้หมดไป เรามีวิญญาณหกตามธรรมดา และมีปัจจุสมุขบาทได้โดยไม่ได้ ต้องอาศัยคำว่า ปฏิสนธิวิญญาณเลย

5. ในวนงของปัจจุสมุขบาท มีแต่ปัจจุสมุขบัตินธรรม คือสิ่งที่ได้อาศัยสิ่งอื่นแล้วเกิดขึ้นปรากฏอยู่ชั่วขณะ เพื่อปรุงแต่งให้เกิดสิ่งอื่นต่อไป อาการที่ปรุงแต่งกันนั้น เรียกว่าปัจจุสมุขบาท มีค่าที่ต้องสนใจหรือศึกษาเพียงสองค่าเป็นหลักสำคัญ อย่างให้เกิดเป็นตัวตนหรือเป็นสัตว์สดทกิฎฐิกขึ้นมา และก็อย่าให้เห็นเป็นตรงกันข้ามจากตัวตนจนไม่มีอะไรเสียเลย คือกลายเป็นอุจเฉททกิฎฐิก แต่ให้อยู่ตรงกลางที่เรียกว่าทณิมาปฏิบทา คือมีปัจจุสมุขบัตินธรรมนั่นเอง

6. ถ้ากล่าวไปในทางเรื่องกรรม : ปัจจุสมุขบาท ปรุงแสดงกรรมที่ไม่ดำไม่ขาว และเป็นที่สุดแห่งกรรมดำกรรมขาว โดยจิต บุญ อกุณ และอเนตญา เป็นเรื่องทุกขัโหมค สองเหนือสิ่งทั้งสามนี้ จึงจะดับทุกข์สิ้นเชิง ดังนั้นจึงไม่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่นว่าตัวตน หรือสัตว์สดทกิฎฐิกแต่ประการใดได้

7. หลักพุทธศาสนา ต้องประกอบอยู่ด้วยความเป็นปัจจุบันธรรม หรือสัตว์กิฎฐิกโภกเสมอ การที่ตั้งปัจจุสมุขบาทรอบแต่ียวกันเนื้อที่ตั้ง 3 ชาติ (ตามความหมายในภาษาคนธรรมดา) นั้นมาใช้หลักสัตว์กิฎฐิก อาการของปัจจุสมุขบาททั้ง 11 อาการต้องเป็นสัตว์กิฎฐิก ทั้ง 11 อาการตลอดเวลา จึงจะเป็นปัจจุสมุขบาทชนิดที่ทรงสอน

8. สูตรของปัจจุสมุขบาทนั้น ครีส์ไว้หลายแบบ เช่นแบบอนุโลม จากอริชชาไปหาความทุกข์ แบบปฏิโลมจากความทุกข์ไปหาอริชชา และมีทั้งฝ่ายนิโรธวารคือการดับ ซึ่งครีส์ทั้งสองแบบคล้ายเหมือนกัน และยังมีครีส์ตั้งต้นที่อายตนะกระทบกันแล้วเกิดวิญญาณผัสสะเวทนาไปเลย โดยไม่ต้องกล่าวชื่อของอริชชาออกมาก็ยังมี และครีส์เพียงเวทналงไปหาความทุกข์ก็มี ที่แปลกที่สุดนั้น ครีส์รวมสมุขบาทวารกับนิโรธวารไว้ในสายเดียวกัน คือ ครีส์ว่า อริชชาได้เกิดสังขาร-อัญญา-เวทนาย ไปจนถึง ชาติทา แล้วเบียดเข้าเป็นครีส์ ความดับของสังขารเวทนาไปเรื่อยไปจนถึง ดับทุกข์ ท้าพลงความทรงแสดงขมขื่นปรา แต่ปัจจุสมุขบาทจะดับที่เข้าจบจนถึงดับเหตุแล้วอีกอย่างอาจจะเกิดสัตว์กับกระแสสัดขาทันทีหยุด และวกกลับกลายเป็นการดับทุกข์ได้อย่าง

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

นำอัศจรรย์ ถ้าเราจะนำเอาสูตรของปัจจุสมุพบาททุก ๆ แบบมาพูดพร้อม ๆ กัน จะทำให้มองเห็นได้ชัดเจนว่า เรื่องปัจจุสมุพบาทนี้ หมายความว่าเรื่องที่ต้องกินเนื้อที่หรือเวลา คร่อมกันถึง 3 ภพ 3ชาติ (ตามความหมายในภาษาคนธรรมดา) เลย

9. ปัจจุสมุพบาท เป็นเรื่องของขณิกวาท หมายความว่า สวรรค์ สวรรค์ ดั่งนั้นคำว่า เกิด คำว่าชาติ เป็นต้น ย่อมหมายถึงการเกิดในขณะที่แห่งปัจจุสมุพบาทสายหนึ่ง ๆ ในชีวิตประจำวันของคนธรรมดา คือ เผลอสติเมื่อมีการกระทบทางอายตนะครั้งหนึ่ง ตามที่กล่าวแล้วในข้อ 1 นั้นเอง รู้ได้ง่าย ๆ เช่นเกิดโลก หรือ โกรธ หรือหลง ครั้งหนึ่ง ๆ ก็มีการเกิดแห่งตัวจิตหนึ่ง ๆ เสร็จจบแล้ว ถ้าใครยังรักที่จะใช้คำว่า ชาตินี้ ชาติหน้า อยู่ ก็จงถือเอาชาติในลักษณะขณิกะ เช่นนี้ก็ยังได้ ยังจะตรงตามความเป็นจริง เป็นสันติปฏิรูป และมีประโยชน์กว่าที่จะถือเอาการเกิดตามภาษาคน (คือออกจากท้องแม่ครั้งหนึ่ง) ซึ่งไม่ใช่ภาษาปัจจุสมุพบาทที่เป็นภาษาขณิกวาท และทำให้เข้าใจเรื่องปัจจุสมุพบาทไม่ได้ เราควรจะชอบชาติหน้าที่ไม่ใช่ ชาติที่คิดไว้ถึง และจัดการได้ตามต้องการ คิดว่าชาติหน้าที่ไม่รู้ว่าจะอยู่ที่ไหน

10. ปัจจุสมุพบาทสำหรับพูด นั้นเป็นปรัชญา ไม่จำเป็น และไม่มีความหมายอะไรนัก ปัจจุสมุพบาทแท้จริง คือการปฏิบัติ เพื่อไม่ให้ทุกข์เกิดขึ้นมาได้ ด้วยการมีสติในทวารทั้งหก เมื่อมีการกระทบทางอายตนะนั้นเอง โดยหลักที่เรียกว่า สวรรค์อินทรีย์ในทวารทั้งหลาย โดยประการที่อัสวะจะไม่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นปัจจุสมุพบาทฝ่ายนิโรธวารอยู่โดยสมบูรณ์ แม้จะมีชื่อเรียกเป็นชื่ออื่น แต่เป็นเรื่องเดียวกันกับ ปัจจุสมุพบาทชนิดนี้ตรัสเรียกว่า สัมมาปฏิบัติ (16/5/21)

ทั้งหมดนี้ เป็นหลักทดสอบเพื่อรู้จักปัจจุสมุพบาทที่แท้จริง คือปฏิบัติได้ และมีประโยชน์แก่การดับทุกข์โดยตรง มีความทุกข์เพราะกิเลสครั้งหนึ่ง ก็จัดเป็นปัจจุสมุพบาทคราวหนึ่ง หรือรอบหนึ่ง และคล้ายกับการเกิด 2 หน คือ เมื่ออายตนะภายนอกและภายในกระทบกัน เกิดวิญญาณขึ้นในขณะที่ประกอบอยู่ด้วยอวิชชา นี่คือการเกิดขึ้นของวิญญาณ-นามรูป-อายตนะ ซึ่งก่อนหน้านี้ เหมือนกับมิได้มี เพราะกำลังหลับอยู่ วิญญาณในขณะที่จึงอยู่ในลักษณะที่พวกสัตว์สวดกฏฐิจะขนานนามให้ว่า "ปฏิสนธิวิญญาณ" ครั้นเกิดเวทนาด้วยอำนาจของผัสสะแล้ว ก็เกิดกิเลสโดยตรง คือตัณหาอุปาทาน อันจะทำให้เกิดภพ ชาติ ซึ่งเป็นการเกิดอีกทีหนึ่ง ซึ่งเป็นการเกิดของอัตตวาอุปาทาน เป็นตัวกูของกู อันจะเสวยทุกข์ด้วยปัญหาอันเกิดมาจาก ชาติ-ชรา-มรณะ-โรคภัย-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส หรือที่เรียกรวม ๆ ว่า

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปัญญาทานขั้นต้นอันเป็นทุกข์ รวมความว่าในปัจจุสมุขบาทรอบหนึ่ง จะมีการเกิด 2 ทน ดังนี้ แต่ไม่จำเป็นต้องตายเข้านาง จึงจะมีตายหรือเกิดซึ่งเป็นเรื่องของร่างกายในภพชาติคน ไม่เข้าเรื่องปัจจุสมุขบาทที่พระองค์ตรัสไว้³⁶

ช. วิภละ 3

วงจรแห่งปัจจุสมุขบาท เรียกว่า ภวจักร (ล้อแห่งภพ) หรือ สังสารจักร (วงล้อแห่งสังสารวัฏ) เพราะว่ามีชีวิตมีความหมุนเวียนเป็นวงกลมเหมือนจักร พระพุทธโสมหาราชได้เปรียบเทียบสังสารจักรกับล้อรถไถวันหนึ่งสีลวิสุทธิมรรค³⁷ ว่า สังสารจักร (ล้อคือสังสาร) อันมีคุมท้าวด้วยอริชชา และภพตัณหา อภิสังขารมีบุญญาภิสังขารเป็นต้น เป็นซี่เกา ขรามรณะเป็นกง สอดด้วยเพลาท้าวด้วยเวลาสมุทัย ประกอบเข้าไว้วันตัวรถคือ โศรภพ หมุนไปตลอดกาลอันหาเบื้องต้นมิได้”

ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ จึงทำให้คนเราต้องจมอยู่ภายใต้กฎแห่งสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิด ตามเหตุแห่งกรรมดีและกรรมชั่ว จึงไม่สามารถหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดไปได้

ปัจจุสมุขบาทท่านแบ่งออกเป็น 3 ช่วงชีวิต ได้แก่ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต กล่าวคือ อริชชาและสังขารเป็นช่วงชีวิตอดีต วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุบาทวนและภพ เป็นช่วงชีวิตปัจจุบัน ชาติ ขรามรณะ เป็นต้น เป็นช่วงชีวิตอนาคต อีกนัยหนึ่ง ท่านแบ่งตามเหตุและผลดังนี้ คือ อริชชาและสังขารเป็นอดีตเหตุ ตัณหา อุบาทวนและภพเป็นปัจจุบันเหตุ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ

³⁶เรื่องเดียวกัน, หน้า (13)-(19).

³⁷มหาหมกฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 2, พิมพ์ครั้งที่ 4, จำนวน 1,000 เล่ม, (พระนครศรี : โรงพิมพ์มหาหมกฏราชวิทยาลัย, 2526), หน้า 250.

ผัสสะและเวทนาเป็นปัจจุบันผล ชาติ ชรามรณะ เป็นต้นเป็นอนาคตผล ปฏิจจสมุ-
บาทที่แบ่งเป็นช่วงชีวิต 3 และ 4 ช่วงชีวิตนี้ก็เพื่อที่จะสืบหาสาเหตุว่า อะไรคือ
เป็นต้นตอแห่งการเวียนว่ายตายเกิด กระบวนการปฏิจจสมุบาทนี้จะหมุนวนเป็น
ไตรวัฏฏ์ คือเป็นวงจรที่ทาจุดเริ่มต้นและจุดจบไม่ได้ เหมือนกับการลากเส้นไป
ตามวงกลม ไตรวัฏฏ์เป็นวงจรมีองค์ประกอบคือ กิเลส กรรม และวิบาก ที่หมุน
เวียนต่อเนื่องกันทั้ง 3 อย่างคือ

1. กิเลสวัฏฏ์ ได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุบาทาน เป็นกิเลสคือตัวสาเหตุ
ผลักดันให้คิดปรุงแต่งการกระทำต่าง ๆ
2. กรรมวัฏฏ์ ได้แก่ สังขาร (กรรม) ภพ เป็นกรรม คือกระบวนการ
กระทำหรือกรรมทั้งหลายที่ปรุงแต่งชีวิตให้เป็นไปต่าง ๆ
3. วิบากวัฏฏ์ ได้แก่ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็น
วิบาก คือสภาพชีวิตที่เป็นผลแห่งการปรุงแต่งของกรรม และกลับเป็นเหตุเสริมสร้าง
กิเลสต่อไป

วัฏฏะ 3 ดังกล่าวนี้ ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ นักปราชญ์ผู้มีชื่อเสียงของ
พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้สรุปไว้ในวิสุทธิมรรคว่า

ส่วนในชื่อว่า ภาวจักรมีวัฏฏะ หมุนไปไม่หยุดนี้ มีอธิบายว่า ภา
วจักรนี้ มีวัฏฏ 3 โดยวัฏฏ 3 นี้ คือ สังขารและภพเป็นกรรมวัฏฏ อวิชชา
ตัณหา อุบาทาน เป็นกิเลสวัฏฏ วิญญาณ นามรูป สฬายตนะ ผัสสะ เวทนา เป็น
วิบากวัฏฏ พึงทราบเถิดว่า กิเลสวัฏฏยังไม่ขาดลงตราบใด ก็ชื่อว่าหมุน เพราะ
เป็นไปรอบแล้ว รอบเล่า ชื่อว่าไม่หยุด เพราะมีปัจจัยยังไม่ขาดลงตราบนั้น
นั่นเอง³⁸

38มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1, หน้า
391-392.

การหมุนเวียนต่อเนื่องแบบวัฏจักร 3 นี้เกิดขึ้น เมื่อกิเลสเป็นเหตุให้ทำกรรม เมื่อทำกรรมแล้วก็ต้องรับผลของกรรมคือวิบาก เมื่อรับผลแล้ว กิเลสก็เกิดขึ้นมาอีก ก็ต้องทำกรรมอีกหมุนวนไปไม่มีที่สิ้นสุด ในตัวอย่างนี้จะได้เห็นภาพลักษณ์ของไตรวัฏจักรคือ

นายเขียวคิดมือปืนรับจ้าง ขับรถจักรยานยนต์ไปตามถนนที่มีรถยนต์คันหนึ่ง สายหนึ่ง ถูกรถยนต์ของนายดำเฉี่ยวล้มลง จึงเกิดวิวาทได้เสียงกัน นายเขียวบันดาลโทสะ (กิเลส) จึงชักปืนที่พกติดตัวยิงนายดำ (กรรม) ล้มลงตายคาที่ แล้วขับรถหนีไป ในที่สุดนายเขียวถูกตำรวจตามจับได้และนำคดีขึ้นฟ้องศาล ศาลตัดสินลงโทษจำคุกนายเขียว 20 ปี ฐานฆ่าคนตายโดยบันดาลโทสะ นายเขียวจึงถูกจำขังในคุก (วิบาก) ขณะติดคุกนายเขียวได้รับความลำบากมาก จึงไม่ปรารถนาที่จะอยู่ในคุกต่อไป (กิเลส) เขาพยายามหาช่องทางที่จะหลบหนีออกจากคุก (กรรม) วันหนึ่งเขาสบโอกาสจึงแหกคุกหลบหนีไป (กรรม) เจ้าหน้าที่เรือนจำและตำรวจยกกำลังไล่ติดตาม เมื่อจวนตัว เขาจึงใช้ปืนที่แอบหามาไว้ก่อนแหกคุกยิงตำรวจที่ไล่ติดตาม (กรรม) จึงถูกตำรวจยิงตาย (วิบาก)³⁹

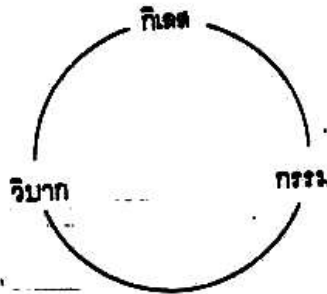
ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า กิเลส กรรม วิบาก เกิดวนเวียนเป็นวงกลมอย่างไร ตามพระศนะพระพุทธศาสนา ตราบใดที่เรายังติดกระแสของวัฏจักรด้วยการขจัดกิเลสให้หมดสิ้นไปไม่ได้ ชีวิตของเราก็ยังติดข้องอยู่ในกระแสของวัฏจักรทั้ง 3 เหมือนปลาติดอยู่ในตาข่ายแหอวนตราบนั้น ดังนั้น วัฏจักร 3 จะยังคงครอบงำชีวิตอยู่ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้าหลังจากตายแล้ว และเมื่อเข้าถึงนิพพานแล้ววัฏจักรหรือสังสารวัฏก็สิ้นสุดลงเพียงนั้น

³⁹สุนทร ฌ รังษี, ราชบัณฑิต, บทความเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างสังสารวัฏกับมรรคผลนิพพานในพุทธปรัชญา," หน้า 8.

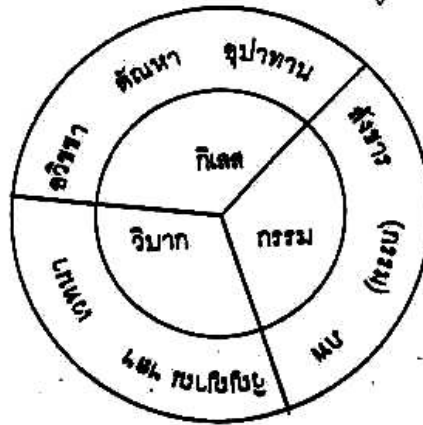

แผนภูมิ วัฏณะ 3

แผนภูมิที่ 1

แผนภูมิที่ 2

ข. เท่าที่พุทธบริษัทต่อสังสารวัฏ

สังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดในแง่พระพุทธศาสนา เป็นเรื่องที่คนทั่วไปมีความสนใจกันมาก ตายแล้วเกิดหรือไม่ ถ้าหากว่าเกิดจะไปเกิดเป็นอะไร เมื่อตายแล้วจะไปไหน ตกนรกหรือไปสวรรค์ เป็นต้น เป็นต้น่าสังเกตว่า เรื่องสังสารวัฏนั้นปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมาก พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องนี้ว่า บุคคลที่จะมองเห็นชาติ ต้องอาศัยปัญญาซึ่งเกิดจากการตรัสรู้หรือริยสัง 4 พระองค์เองนั้นได้วิชา 3 จึงสามารถมองเห็นการเวียนว่ายตายเกิด และสัตว์กำลังเกิดกำลังตายเป็นจำนวนมาก แต่เรื่องสังสารวัฏนี้ พระองค์ตรัสไว้ว่าเป็นเรื่องที่น่าเบื่อหน่าย แม้แต่อดีตชาติของพระองค์ บางชาติเกิดเป็นสัตว์ บางชาติเกิดเป็นมนุษย์ สลับกันไป ตามผลแห่งกรรมนั้น ดังพระพุทธพจน์ว่า

๑๘

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เมื่อเราท่องเที่ยวอยู่ในสงสารได้ไปสู่นรกบ้าง ไปสู่เปรตโลกบ้าง ไปสู่
กาเนิดสัตว์เดียรัจฉานอันเป็นทุกข์บ้าง เราได้เสวยทุกข์หลายอย่าง ตลอด
กาลนาน เราได้ธัตภาพเป็นมนุษย์บ้าง ได้ไปสู่วรรคบ้าง เป็นครั้งคราว
เราเกิดในรูปภพบ้าง ในอรูปภพบ้าง ในเนวล์ญุณาสัญญูปภพบ้าง ภพทั้งหลาย
เรารู้แจ้งแล้วว่า ไม่มีแก่นสาร อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น เป็นของแปรปรวน
กลับกลอกถึงความแตกหักทำลายไปทุกเมื่อ ครั้นเรารู้แจ้งภพนั้นอันเป็นของ
เกิดในตนทั้งสิ้นแล้ว เป็นผู้มิสติได้บรรลุนิธิธรรม⁴⁰

สังสารวัฏมีความสำคัญน้อยมากในแง่พระพุทธศาสนา เพราะว่ามิใช่เป้าหมาย
สูงสุดของพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าตรัสานเรื่องนี้เพื่อ
ที่จะพยายามแสดงให้เห็นว่า สังสารวัฏนั้นมีความสัมพันธ์กันหลักธรรมอื่น ๆ ด้วย
และต้องมองหลายแง่หลายประเด็นดังนี้

1. มองในแง่ไตรลักษณ์

การเวียนว่ายตายเกิดนั้น ที่สรรพสัตว์ต้องท่องเที่ยวไปใน 31 ภูมินี้
ด้วยอำนาจของกรรม กรรมดีทำให้สัตว์ไปสู่อณานิคมที่ดี ถ้าเป็นกรรมชั่วนำไปสู่อณานิคมที่
ไม่ดี ชีวิตนั้นหมุนขึ้น หมุนลง แสดงให้เห็นว่า หลักสังสารวัฏนั้นมิใช่กฎตายตัว
ของสรรพสัตว์ที่ไปเกิดในสถานที่เดียวกัน แต่เนื่องกรรมเป็นตัวแปรที่จะผลักดันให้ไป
เกิดเป็นอะไรก็ได้

ชีวิตของเราเดินทางไปในสังสารวัฏ มีหมุนขึ้น หมุนลง ตกนรกแล้วต่อไป
ถ้าเรามีกรรมดีก็กลับขึ้นไปขึ้นสวรรค์มาเกิดเป็นมนุษย์ คนที่เกิดเป็นพระพรหม

⁴⁰พ.เถร. 26/320/308-309. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

ด้วยกรรมตีบาเกิดตามสมบัติ ต่อไปเมื่อสิ้นบุญแล้วกลับไปตกนรก เพราะมีกรรมช้ำในหนหลังก็ว่าได้ มันก็หมุนเวียนไปมา⁴¹

และ "เรือนในอัคตภาพที่เกิดในภพนั้น ๆ บ่อย ๆ เป็นของไม่เที่ยง เราแสวงหา นายช่างคือ คัมภีร์สร้างเรือน เมื่อไม่พบ ได้ทองเที่ยวไปส่งสารล้นชาติมาช่น้อย การเกิดบ่อย ๆ เป็นทุกข์ซ้ำไป"⁴²

จากข้อความนี้ การที่ทำกรรมช้ำนั้น เราก็สามารถปรับปรุงแก้ไขได้ โดยการกระทำความดี เรื่องสังสารวัฏนั้นหมุนขึ้นหมุนลงตามอำนาจแห่งกรรมเท่านั้น ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลัทธิทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกลัทธิให้แล้วและประณีตได้"⁴³

2. มองในแง่ระดับสติปัญญา

"เมื่อเรายังเป็นบุญชนมีคมนอยู่ ไม่เห็นอริยสัจ จึงได้ท่องเที่ยววนเวียนไปมาอยู่ในคติทั้งหลาย ตลอดกาลนาน บัดนี้ เราเป็นผู้ไม่ประมาทแล้ว กำจัดสังสารได้แล้ว คติทั้งปวงเราตัดขาดแล้ว บัดนี้ ภพใหม่มิได้มี"⁴⁴ "บุคคลตัดวิญญะได้แล้ว บรรลุถึงนิพพานอันเป็นสถานที่ไม่มีคัมภีร์ คัมภีร์ที่บุคคลลาภีเพื่อคแต่ตั้งแล้ว ย่อมไม่ไหลไป วิญญะที่บุคคลตัดได้แล้ว ย่อมไม่เวียนไป นี้แลเป็นที่สุดแห่งทุกข์"⁴⁵

⁴¹พระเทพเวที, (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2531), หน้า 95-96.

⁴²พ.เถร. 26/289/297. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

⁴³ม.จ. 14/581/376. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525..

⁴⁴พ.เถร. 26/305/303. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

⁴⁵พ.จ. 25/148/149. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

จากพระพุทธรูปนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่า การที่จะเห็นอะไรสักอย่างหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นการระลึกชาติ การเห็นสรรพสัตว์กำลังตาย กำลังเกิด เป็นระดับชั้น ปัญหาของพระอรหันต์ และที่สำคัญก็คือ เมื่อสาวกของพระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์ แล้วจึงไม่มีความสงสัยในเรื่องสังสารวัฏนี้เลย ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อบุคคลไม่เห็นแจ้งในอริยสัจ 4 แล้ว ก็ย่อมมีความสงสัยเป็นธรรมดา ดังนั้น พระองค์จึงทรงชี้แนะการใช้ปัญญาพิจารณาในเรื่องนี้ไว้ว่า

ยา กาจ กงขา อธิ วา สุริ วา
สกเวทียา วา พรเวทียา วา
ฌายินเ ตา บชหุนติ สขุพา
อาตานิเ สุรชุมจริยิ จรุตตา

ความสงสัยอย่างใดอย่างหนึ่ง ในอัตภาพนี้หรือในอัตภาพอื่น ในความรู้ของตน หรือในความรู้ของผู้อื่น บุคคลผู้เพ่งพินิจมีความเพียร ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ ย่อมละความสงสัยเหล่านั้นได้ทั้งหมด⁴⁶

3. สังสารวัฏกับอหยาगतปัญหา

ปัญหาเรื่องสังสารวัฏเป็นปัญหาส่วนหนึ่งในทิวฐี 10 ข้อ ในทรรคนะ ของพระพุทธเจ้า พระองค์จะไม่ทรงตอบในเรื่องนี้ คือ

1. โลกเที่ยง
2. โลกไม่เที่ยง
3. โลกมีที่สุดหรือ
4. โลกไม่มีที่สุดหรือ
5. ชีวะกับสรีระ เป็นอันเดียวกันหรือ
6. ชีวะกับสรีระ เป็นคนละอันหรือ

⁴⁶พ.อุ. 25/123/166. ฉบับ สยามราษฎร์ เดือนกุมภาพันธ์ 2525.

7. สัตว์ตายแล้วเกิดหรือ
8. สัตว์ตายแล้วไม่เกิดหรือ
9. สัตว์ตายแล้วทั้งเกิดทั้งไม่เกิดหรือ
10. สัตว์ตายแล้วเกิดก็ไม่ใช่ ไม่เกิดก็ไม่ใช่⁴⁷

เหตุผลที่พระองค์ไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ ภาไซว่าพระองค์จะไม่ทรงทราบ แต่ที่พระองค์ไม่ทรงตอบก็เพราะว่าเป็นปัญหาที่ไม่เป็นใบเพื่อความดับทุกข์ และไม่เป็นประโยชน์อะไรในชีวิตประจำวัน คำสอนของพระองค์ให้เน้นมองสิ่งที่อยู่ใกล้ตัว ดังนั้น พระองค์จึงทรงเปรียบเทียบเหมือนคนถูกยิงด้วยลูกศรที่อาบยาพิษ ต้องหาหมอมาผ่าตัดเอาลูกศรออกก่อน ถ้าไม่ยอมมาตีหมอมผ่าเอาศรออก จนกว่าจะทราบว่า ผู้ที่ยิงลูกศรนั้นเป็นใคร มาจากไหน เป็นคนสูงหรือต่ำ ตาหรือขาว ลูกศรทาศด้วยอะไร ก็จะทำให้ตายเปล่า ดังนั้น พระองค์ทรงเล็งเห็นว่า สังสารวัฏนั้นไม่ใช่เป้าหมายสูงสุดของศาสนาเลย พระองค์จะทรงตอบในเรื่องอริยสัจ 4 คือทุกข์ เหตุให้เกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เพราะอริยสัจ 4 เป็นใบเพื่อประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ เป็นใบเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน

4. ความสัมพันธ์ระหว่างกรรมและสังสารวัฏ

สัตว์ทั้งหลายทั้งปวงต้องตาย เพราะชีวิตมีความตายเป็นที่สุด สัตว์ทั้งหลายจักไปตามกรรม เข้าถึงผลแห่งบุญและบาป คือ ผู้มีกรรมเป็นบาปจักไปสู่นรก ส่วนผู้มีกรรมเป็นบุญ จักไปสู่นิพพาน เพราะฉะนั้น จึงทากรรมงามอันจะนำเราไปสู่สัปรายภพ สิ่งสมเ้า บุญทั้งหลาย ย่อมเป็นที่ตั้งของสัตว์ทั้งหลายในปรโลก⁴⁸

⁴⁷ม.ม. 13/147/143. ฉบับ สยามราษฎร์ เตปิก 2525.

⁴⁸ส.ส. 15/399/141. ฉบับ สยามราษฎร์ เตปิก 2525.

ดูก่อนมหาสี โลกะเป็นปัจจัยแห่งการทาบอบกรรม แห่งความเป็นไปแห่งบาปกรรม ดูก่อนมหาสี โทสะแล . . . โมหะแล . . . อโยนิโสมนสิการ . . . ดูก่อนมหาสี จิตอันบุคคลตั้งไว้ผิดแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทาบอบกรรม แห่งความเป็นไปแห่งบาปกรรม ดูก่อนมหาสี ก็เลสมีโลกะเป็นต้นนี้แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งการทาบอบกรรม แห่งความเป็นไปแห่งบาปกรรม . . . 49

"บุรุษทำกรรมเหล่าใดไว้ เขาย่อมเห็นกรรมเหล่านั้นในตน ผู้ทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ผู้ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว บุคคลหวานพิษเช่นใด ย่อมได้ผลเช่นนั้น"⁵⁰ จากข้อความนี้ แสดงให้เห็นว่า เรื่องกรรม ผลแห่งกรรม และสังสารวัฏ การกระทำทุกอย่างหาไร้ผลไม่ ผลของกรรมย่อมตอบสนองในโลกนี้ และโลกหน้า กรรมจึงเป็นฐานะมรรคาของสรรพสัตว์ที่จะนำไปสู่คติหรือทุกข์ ตามหลักพระพุทธศาสนาว่า トラบใดที่ยังมีกิเลส คัดหาอยู่⁵¹ ย่อมวนเวียนหรือท่องเที่ยวไปสังสารวัฏในภพภูมินี้ต่อไป การหลุดพ้นสังสารวัฏได้นับว่าเป็นการดับกรรมดี และกรรมชั่ว เรื่องกรรมผลแห่งกรรมและสังสารวัฏจึงมีความสัมพันธ์กัน เป็นเหตุเป็นปัจจัยแก่กันและกัน ดังนั้น ชีวิตของมนุษย์ในวัฏฏะล้วนมีความผูกพันอยู่กับกรรมอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระพุทธเจ้ายืนยันมตินี้ในฐานสูตรว่า "โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวง บรรดาที่มีกรรมมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่ตั้ง จักทำกรรมใด สักก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น"⁵²

49 อ.จ. พสก. 24/47/90-91. ฉบับ สยามรณรสุส เตปิฎก 2525.

50 พ.ชา. 27/713/166. ฉบับ สยามรณรสุส เตปิฎก 2525.

51 ส.ส. 18/800/485. ฉบับ สยามรณรสุส เตปิฎก 2525.

52 อ.จ. ปญจก. 22/57/85. ฉบับ สยามรณรสุส เตปิฎก 2525.

บทที่ 4

**ทรรศนะลัทธิสัสตทิฏฐิและอุจเจตทิฏฐิในอินเดีย
ที่แตกต่างจากทรรศนะเรื่องกรรมและสังสารวัฏฐานพุทธบริษัทเถรวาท**

ก. ทรรศนะลัทธิสัสตทิฏฐิ

แนวความคิดแบบลัทธิสัสตทิฏฐิที่เชื่อว่า สิ่งทั้งปวงมีอยู่ (อัตถิกทิฏฐิ) เป็นความเชื่อว่า ภายในตัวมนุษย์มีแก่นสารที่เป็นอมตะไม่รู้จักการเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย แก่นสารที่ว่าจะดำรงอยู่ตลอดกาล แม้ว่ามนุษย์นั้นจะตายไปก็ตาม ทรรศนะแบบลัทธิสัสตทิฏฐิเชื่อว่า มนุษย์มีส่วนประกอบ 2 ส่วนคือ ส่วนแรกคือร่างกายเป็นสสาร และส่วนที่สองคือแก่นสารที่เป็นอมตะ ร่างกายที่เป็นสสารเปลี่ยนแปลงได้ไปตามกาลเวลา แต่แก่นสารที่เป็นอมตะนั้นหาได้ตายไปพร้อมกับร่างกายไม่ แก่นสารที่ว่าจะเป็นตัวไปสร้างภพใหม่ชาติใหม่ต่อไป การตายไม่ใช่จุดสุดท้ายของชีวิต

ลัทธิสัสตทิฏฐิมักมองมนุษย์ในแง่ที่เป็นแก่นสารที่เป็นอมตะ ซึ่งสิ่งนี้จะเป็นตัวนำไปสู่การอธิบายว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่ แก่นสารที่เป็นอมตะนี้เรียกชื่อแตกต่างกันไป ศาสนาพราหมณ์เรียกว่า อาตมัน ศาสนาเซนเรียกว่า ชีวะ นักปรัชญาตะวันตกเรียกว่า วิญญาณ (soul) อย่างไรก็ตาม ชื่ออาจจะเรียกต่างกัน แต่ความหมายอันเดียวกันคือ เป็นแก่นสารที่เป็นอมตะไม่รู้จักตาย ในสมัยพุทธกาลศาสนาที่มีแนวความคิดแบบลัทธิสัสตทิฏฐิที่เห็นได้ชัดเจนมากที่สุดได้แก่ ศาสนาพราหมณ์และศาสนาเซน

ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า มนุษย์ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ ร่างกายและอาตมัน ร่างกายนั้นเป็นสสาร ส่วนอาตมันเป็นอสสาร ทั้ง 2 ส่วนนี้มีความแตกต่างกัน ร่างกายเป็นสสารที่รู้จักการเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย แต่อาตมันนั้นเป็นอมตะไม่รู้จักการเปลี่ยนแปลงถึงแม้ว่ามนุษย์จะตายไปก็ตาม ร่างกายเท่านั้นที่ตาย แต่อาตมันตัวนี้จะดำเนินการสร้างภพใหม่ชาติใหม่เหมือนคนถอดเสื้อชุดเก่าแล้วสวมเสื้อชุดใหม่

ศาสนาเซนเชื่อว่า มนุษย์ประกอบด้วย 2 ส่วนคือ ส่วนแรกคือร่างกาย ส่วนที่สองคือชีวะ ร่างกายเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง แต่ชีวะเป็นอมตะไม่รู้จักการเปลี่ยนแปลง

ฉบับแก้ไขปรับปรุงเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนาเถรวาท

แปลงเสื่อมสลาย ชีวะตัวที่เป็นแก่นสารเป็นดาวฤกษ์ และมีอยู่เองตามธรรมชาติ ไม่มีผู้สร้าง ชีวะของเซนจึงแตกต่างจากอาตมันของพราหมณ์ อาตมันของพราหมณ์ นั้นมีผู้สร้าง ดังนั้น เซนจึงไม่นับถือพระเจ้า แต่แนวความคิดของเซน ชีวะเป็นตัวเดียวกันที่ไปสร้างภพใหม่ชาติใหม่ไม่มีการเปลี่ยนแปลง จึงทำให้แนวความคิดของเซนกลายเป็นทรรศนะสี่สสตกิฎฐีด้วย

ผู้วิจัยจะทำการวิจัยในทรรศนะของศาสนาพราหมณ์และศาสนาเซนที่เกี่ยวกับเรื่องการเกิดใหม่ เนื่องจากทรรศนะทั้ง 2 นี้ อาจถือได้ว่าเป็นตัวแทนของระบบแนวคิดสี่สสตกิฎฐีทั้งหมด ฉะนั้น งานที่จะได้ทำการวิจัยศาสนาพราหมณ์เป็นอันดับแรก และศาสนาเซนเป็นอันดับต่อไป

ข. ทรรศนะศาสนาพราหมณ์

1. ทรรศนะเรื่องกรรมในศาสนาพราหมณ์

ความเชื่อเรื่องกรรมทรรศนะศาสนาพราหมณ์ เริ่มปรากฏในคัมภีร์พระเวท การแสดงออกของมนุษย์ในยุคพระเวทนั้นขึ้นอยู่กับความเชื่อเรื่องกรรม ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า การทำความดีนำไปสู่มฤตภาพ ความทุกข์ยากลำบากในชาตินี้เป็นผลของกรรมชั่วในชาติก่อน¹ ในยุคพระเวท ศาสนาพราหมณ์ยอมรับคัมภีร์พระเวทว่าเป็นคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์และคัมภีร์พระเวทมีอยู่ 4 คือ ฤคเวท ยุชรเวท สามเวท และอถรรพเวท² ในเนื้อหาของพระเวทนี้ได้ระบุถึงเทพเจ้าประจำธรรมชาติต่าง ๆ

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุเมธ เมธาวิตยากุล, ศาสนาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพฯ : หจก.ทิพย์อักษร, 2525), หน้า 219.

²อถรรพเวท เป็นส่วนที่เพิ่มเติมขึ้นภายหลังจากพระพุทธรเจ้าบริณิพพานแล้ว แต่ละพระเวทมีคัมภีร์ประกอบคือ มังตราะ พราหมณะ และอุบนิษัฏ

ได้แก่ พระอิศริ (โพ) พระวายุ (ลม) พระวรุณ (ฝน) การที่มนุษย์ทำไว้เทพเจ้า
มีความพึงพอใจจะได้รับผลตอบแทน ดังนั้น ในคัมภีร์ภควิทศิตาได้กล่าวถึงการบูชา
ยัญหรือบวงสรวงเทพเจ้า การกระทำพิธีกรรมเพื่อให้เข้าถึงจุดหมายสูงสุดคือเทพเจ้า
ไว้ดังนี้

อิชฎานุโภคานุติ ิว เทวา
ทาสฺยนุเต ยชฎภาวิตา
ไตรทตฺตทานปุรทายโภย
โยภฺยเก สฺเตน เอว สะ
ยชฎคิษฎาคินะ สฺนุโต
มฺรฺยณฺเต สรวฺกิลฺปิยะ
ภฺยเต เต ตามี ปาปา
เย บจฺนตฺยาตฺมการฆาต
เพราะเทพเจ้าทั้งหลายถูก
ท่านบารุงด้วยยัญพิธี จะสนอง
ท่านด้วยภคะที่น่าบารณา ผู้
ที่บริภคภคะอันเทพเจ้านั้น
ไว้แล้ว แต่ไม่สนองตอบแต่
เทวดาเหล่านั้นมันคือขโมยแท้ ๆ
สาธุชนผู้บริภคภคะ อัน
เหลือจากยัญพิธี ย่อมปลด
เปลื้องจากบาปทั้งมวล ส่วน
ผู้ลามกบริภค เพราะเห็นแก่
ตัวเอง ย่อมบริภคเอาบาปเข้า
ไปด้วย³

³กฤษณะโฆวปายนวยาส, ศรีมหภควิทศิตา, แปลโดย ศาสตราจารย์
ร.ต.ท. แสง มนวิฑูร, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กทม. : แพร่พิทยา, 2527), หน้า 49.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในคัมภีร์ภควัทคีตา กล่าวถึงบุคคลจะบรรลุโมกษะได้ด้วยการกระทำดี กล่าวคือ การกระทำตามหน้าที่ของตนและความไม่เห็นแก่ตัว "คนที่เห็นแก่ตัว เป็นการกระทำที่สร้างพันธะในตนเองต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ต่อไปในโลก คนที่บรรลุโมกษะได้ก็คือนั้นไม่มีความเห็นแก่ตัวนั่นเอง คำว่าโมกษะหมายถึงสถานที่มีความสุข นิรันดรหรือในสวรรค์"⁴ ตามขบวนการที่หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด ในคัมภีร์ภควัทคีตาได้กล่าวไว้ว่า "จงถืออุบนิษิตเป็นคัมภีร์ วางลูกธนูบนคัมภีร์นี้ ทาลูกธนูให้แหลมด้วยการเสียสละแล้วใช้ความคิดถึงลูกธนูและสายธนูให้ถึง เล็งแล้วยิงตรงไป ยิ่งเป้า คือพรหม โอมคือคัมภีร์อาคัมภีร์คือลูกธนู"⁵

สาเหตุที่ทำให้เกิดกรรมหรือการกระทำนั้นมี 3 อย่างคือ ความรู้ วัตถุที่เรารู้และตัวเราผู้รู้ และมีอีก 3 อย่างเป็นตัวประกอบได้แก่ ตัวผู้กระทำ การกระทำและอวัยวะที่ใช้กระทำ ในคัมภีร์ภควัทคีตาได้กล่าวถึงสาเหตุแห่งกรรมไว้ดังนี้

ชญาณี เขยยี่ บริชญาตา
 ตูริวิธา กรุมโจทนา
 กรณั กรุม กรุเตติ
 ตูริวิธะ กรุมลัตตระ
 ความรู้ ชื่อรู้ ผู้รู้ สามอย่าง
 นี้สะกิดาให้เกิดกรรม เครื่องทำ
 (เครื่องมือ) การทำ ผู้ทำ สาม
 อย่างนี้สงเคราะห์ทำให้เกิดกรรม⁶

⁴ผู้ช่วยศาสตราจารย์สุเมธ เมธาวิทยากร, ศาสนาเปรียบเทียบ, หน้า 200.

⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 200

⁶กฤษณะโชวบายนวยาส, ศรัทธภควัทคีตา, หน้า 259.

อีกอย่างหนึ่งที่ทำให้เกิดกรรมได้แก่ อวิชชา (อวิชชา) คือความไม่รู้แจ้งอวิชชา บิดบังปัญญาทำให้อาดมันต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ

ในยุคอุปนิษัท ได้พัฒนาเรื่องหลักกรรมในยุคพระเวทเพื่อเป้าหมายคือการ เข้าสู่ปรมาตมันโดยอาศัยวิธีการ 3 ประการคือ กรรมโยคะ ภักติโยคะ และชญาตโยคะ คำว่า กรรมโยคะ (กรรม + โยคะ) หมายถึงการกระทำอะไรก็ตามที่จะนำไปสู่ความดีความชอบและมีผลตามความต้องการ คำว่า ภักติโยคะ (ภักติ + โยคะ) หมายถึงความศรัทธา ความจงรักภักดีต่อพระเจ้าเป็นเจ้า คำว่า ชญาตโยคะ (ชญาต + โยคะ) หมายถึงตัวความรู้ขึ้นบรมลจจะ มีเชความรู้ขึ้นที่นำไปสู่สภาวะดังกล่าว สภาวะเช่นนี้จะเกิดได้จากการที่คนเราสามารถหยั่งรู้สภาวะอันแท้จริงของตนเองว่ามีมีสภาวะจริงๆ เป็นเช่นไร

ทรรศนะเรื่องกรรมในศาสนาพราหมณ์นี้ ทำให้เห็นว่ากรรมเป็นเครื่องปรุงรแต่งสัตว์ทั้งหลาย กรรมเป็นเครื่องผูกพันที่มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิด มนุษย์ทุกคนตกอยู่ในอำนาจของกฎแห่งกรรมที่เขาทำไว้จะหลีกหนีไม่พ้น คือหากกรรมใดไว้ก็จะได้รับผลแห่งกรรมนั้น หากดีย่อมได้รับผลดี หากชั่วก็ได้รับผลชั่ว

2. สังสารวัฏในทรรศนะของศาสนาพราหมณ์

เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมย่อมเกี่ยวกับการเกิดใหม่เสมอ ศาสนาพราหมณ์มีแนวคิดเดียวกัน ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า ร่างกายกับอาดมัน (body and soul) มีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ร่างกายเป็นเพียงวัตถุ (สสาร) ย่อมมีการเปลี่ยนแปลง ชำรุด และแตกดับได้ ส่วนอาดมันเป็นอมตะ ไม่เปลี่ยนแปลง อาตมันนี้เองเป็นตัวที่จะต้องสร้างภพใหม่ชาติใหม่ต่อไป การที่ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่าอาดมันดวงเดิมนั้นไปเกิดใหม่เป็นการยืนยันว่า ผลของกรรมที่ตอบสนองนั้นตรงกับแนวคิดของคนทั่วไป ตัวอย่างเช่น นายปี ปัจจุบันอายุ 70 ปี ร่างกายของเขาได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ร่างกายที่เคยแข็งแรงกลับอ่อนแอ ผมที่เคยดำสนิทเปลี่ยนเป็นสีขาว เนื้อหนังที่เคยเต่งตึงกลับเหี่ยวแห้ง ร่างกายของเขาเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในขณะที่เขามีชีวิตอยู่นั้นเขาได้ประกอบความดีเสมอ ครั้งเขาตายไป อาตมันของเขาจะไปเกิดใหม่ เป็นเด็กชายประเสริฐ เด็กชายประเสริฐในปัจจุบันก็คือนายปีในชาติก่อนนั่นเอง และกรรมดีที่นายปีได้กระทำมา

ในชาติก่อนนั้นก็ได้ตอบสนอง เด็กชายประเสริฐ เป็นการยุติธรรมและทรงพระคุณดังกล่าวนั้นก็ได้ตรงกับความคิดของคนทั่วไปอีกด้วย

แนวคิดของศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า อาตมันเท่านั้นที่เป็นแก่นสารของชีวิต และเป็นสิ่งที่ไม่ตายไปพร้อมกับร่างกาย ในคัมภีร์ภควัทคีตาได้อธิบายไว้ว่า ร่างกายเหมือนเสื้อผ้า ส่วนอาตมันเหมือนคนที่สวมใส่เสื้อผ้า เมื่อคนเราตาย อาตมันจะออกจากร่างกายแสวงหาร่างใหม่⁷

ค. พระศนะของศาสนาเชน

ศาสนาเชนมีศาสดาทั้งหมด 24 องค์⁸ ศาสดาองค์แรกนามว่า ฤชภเทพ และศาสดาองค์สุดท้ายคือ มหาวีระ⁹ (วรรณานะ) ศาสนของศาสนาเชนส่วนมากที่ปรากฏอยู่นี้เป็นประมวลคำสอนของศาสดามหาวีระเท่านั้น

ศาสนาเชนเป็นศาสนาหนึ่งที่มีแนวความคิดแบบลัทธิสัจนิยม แต่ศาสนาเชนไม่ยอมเชื่อเรื่องพระเจ้า เหมือนกับศาสนาพราหมณ์ การที่ศาสนาเชนเชื่อว่า มนุษย์นั้นมีส่วนประกอบ 2 ส่วนคือ ส่วนแรกคือร่างกาย ส่วนที่สองคือชีวะ ร่างกายเป็นสสารที่มีการเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย แต่ชีวะเป็นอมตะ แม้ว่ามนุษย์จะตายไปก็ตาม ชีวะตัวนี้จะแสวงหาที่เกิดใหม่ต่อไป ที่ว่าชีวะหรือวิญญาณไม่เหมือนกับอาตมันในศาสนาพราหมณ์ ชีวะมีอยู่ตามธรรมชาติไม่มีผู้สร้าง แต่อาตมันในพระศนะของพราหมณ์มีผู้สร้าง อาตมันเกิดจากพรหมิน หรือเป็นส่วนหนึ่งของพรหมินด้วยเหตุนี้ชีวะกับอาตมันจึงมีความแตกต่างกันโดยสิ้นเชิง การที่สรรพสัตว์ต้อง

⁷ ฤชณะโชทวายนวยาส, ศรัทธภควัทคีตา, หน้า 26.

⁸ ศาสดา 24 องค์ ปรากฏในคัมภีร์พระเวทและปุราณะดังนี้ ฤชภา (อธินาถ) อชิต สัมภว อภินันท สุมาติ บัณฑประภา สุภาสวา จันทรประภา บุชพันดา สิตลา เศรยายน วสุพูชว วิมลภา อนันต ธรรม สันติ คุณธู จรา มัลลที มุณีสารต นมิ เนมิ ปารศว และวรรณานะ

⁹ ในปกรณ์บาลีของพระพุทธศาสนาเรียกว่า นิครนถนาฏบุตร.

เรียนว่าตายเกิดซึ่งศาสนา เช่น เชื่อว่า เกิดมาจากกรรมเก่า ผู้วิจัยจะทำการวิจัย เรื่องกรรมอันเป็นเหตุให้เกิดสังสารวัฏก่อน

1. กรรมในทรรศนะของศาสนาเซน

ศาสนาเซนมีทรรศนะว่า การต้องเรียนว่าตายเกิดในสังสารวัฏอย่างไม่มีที่สิ้นสุดเป็นความทุกข์และเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา¹⁰ วัฏแห่ง กษายะ (กิเลส) กิเลสในทรรศนะของศาสนาเซนมี 4 อย่างคือ โภคะ ความโภคะ, โลภะ ความอยากได้หรือความโลภ, มานะ ความถือตัว และมายา ความหลง¹¹ กิเลสทั้ง 4 นี้ เป็นสสารเหมือนกับขี้ยางเหนียว (Sticky substance) ที่ว่า กษายะเป็นสสารเหมือนกับขี้ยางเหนียวนั้น หมายความว่า ชีวะเดิมทีเดียวเป็นลิ่งบริสุทธิ์ แต่ถูกกิเลส ท่อขุมชีวะเอาไว้จึงเป็นเหตุทำที่ชีวะไม่บริสุทธิ์ ภาวศาสตร์เซนเรียกว่า พันธนา ของชีวะ ด้วยเหตุนี้ ชีวะหรือวิญญาณจึงถูกมัดให้ต้องเรียนว่าตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏ เสวยสุขบ้าง ทุกข์บ้างตามแต่อำนาจแห่งกรรม¹² คำว่ากรรมในศาสนาเซนมี 3 ทาง วัฏแห่ง 1. กายทัณฑะ การกระทำทางกาย 2. วจิตทัณฑะ การกระทำทางวาจา 3. มโนทัณฑะ การกระทำทางใจ กรรมเป็นแรงผลักดันจากกิเลสทั้ง 4 อย่าง คือ โภคะ โลภะ มานะและมายาคือความหลง ทำให้เกิดการกระทำทั้ง 3 ทาง ตามทรรศนะของศาสนาเซนแล้ว กายทัณฑะหมายถึงการกระทำชั่วซึ่งเป็นกรรมหนักกว่า การกระทำชั่วทางวาจาและทางใจ¹³ ในประเด็นที่เกี่ยวข้องหลักคำสอนเรื่องกรรมตามทรรศนะของศาสนาเซนนั้น มีเนื้อหาสาระพอสรุปได้ดังนี้

¹⁰ดร. สุนทร ฐ รังษี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ, (กทม.: บพิธการพิมพ์, 2521), หน้า 95.

¹¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 96.

¹²อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, (กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์, 2524), หน้า 49.

¹³ม.ม. 13/63/55 ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

1. การกระทำทางกาย สำคัญกว่าทางวาจา และทางใจ
2. การกระทำจะมีเจตนาหรือไม่เจตนา จัดเป็นกรรมทั้งนั้น เช่นทำบาป โดยไม่มีเจตนา ก็เป็นบาป เปรียบเหมือนไฟเป็นของร้อน เราจะเจตนาจับหรือไม่มีเจตนาจับก็ร้อนทั้งนั้น
3. ความสุข ความทุกข์และโทษภัยไม่ทุกข์ ทุกอย่างของคนได้รับอยู่ในปัจจุบัน ส่วนแล้ว เป็นผลแห่งกรรมที่คนกระทำไว้ในชาติก่อนทั้งสิ้น¹⁴

เรื่องกรรมจึงมีความสำคัญมากในพระคัมภีร์ของศาสนา เช่น การสิ้นกรรมเก่าและงานพระเจติยกานที่นำไปสู่สัมภพกรรมใหม่ กรรมเก่าในที่นี้หมายถึงกรรมในอดีตชาติเมื่อกรรมหมดไปก็ เป็นอันว่าบรรลุโมกษะได้ การบรรลุโมกษะนั้นต้องประพฤติตามหลักแห่งเคร่งครัด ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า ศัสตทิลมถานุโยค

2. สังสารวัฏในพระคัมภีร์ของศาสนาเชน

ศาสนาเชนถือว่า มนุษย์มีส่วนประกอบ 2 ส่วนคือ ส่วนแรกคือร่างกาย และส่วนที่สองคือชีวะ ร่างกายเป็นสสารที่การเปลี่ยนแปลงเสื่อมสลาย แต่ชีวะเป็นอมตะ ภายในตัวมนุษย์ทุกคนจะมีชีวะคนละหนึ่งดวง ชีวะตัวที่มีกำเนิดแล้วยังคงอยู่ในสิ่งที่ไม่มีการชีวิตด้วย ในหนังสือ ศาสนาเปรียบเทียบ ศาสตราจารย์เสฐียร พันธงศรี¹⁵ ได้กล่าวถึงชีวะหรือวิญญาณของศาสนาเชนไว้ดังนี้

¹⁴แสง จันทร์งาม, ประทีปธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพมหานคร : บรรณาการ, 2526), หน้า 160.

¹⁵ศจ.เสฐียร พันธงศรี, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : แพร์พิทยา, 2524), หน้า 133-144.

เรื่องดวงวิญญาณตามคำสอนของมหาวีระแปลกจากศาสนาอื่น มหาวีระสอนว่า วิญญาณทั้งหลายมีอยู่ทั้งในสิ่งที่มีชีวิต และหาชีวิตไม่ได้ ภายในต้นไม้ ในน้ำ านไฟ ในก้อนดิน ในลม ในพันธุ์ฝักต่าง ๆ มีวิญญาณสิงสู่อยู่ทั้งสิ้น ดวงวิญญาณของผู้กระทำกรรมชั่ว ไม่เพียงแต่ไปเกิดในร่างของสัตว์ เช่น สุนัข หมู งู และกบ เป็นต้น ถ้าชั่วมากจะต้องไปเกิด (จับ) อยู่ในต้นไม้ และพันธุ์ฝักต่าง ๆ อาทิ หัวฝักกาด และหัวหอมก็ได้

จากข้อความนี้จะเห็นได้ว่า เช่นถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างล้วนแล้วมีวิญญาณทั้งสิ้น แต่ชีวะจะเป็นสิ่งที่ไม่รูปร่าง แต่เมื่อชีวะเข้าไปอยู่ร่างกายของสัตว์ประเภทใด ขนาดรูปร่างของชีวะก็เหมือนกันรูปร่างของสัตว์ประเภทนั้น "ชีวะของมคชนาครูปร่างเหมือนมค ชีวะของช้างก็มีขนาดและรูปร่างเหมือนช้าง ชีวะของคนก็มีขนาดและรูปร่างเหมือนคน ร่างกายของคนกินที่เท่าไร วิญญาณของคนก็กินที่เท่าไร"¹⁶ พรรคชนะของศาสนา เช่นที่เห็นว่า ชีวะมีมากมายนั้นต้องทำความเข้าใจว่า ในปรัชญาอินเดียระบบอื่น ๆ นั้นเห็นว่าสิ่งที่ชีวิตนั้นประกอบด้วยร่างกายและวิญญาณรวมกัน เช่น คนแต่ละคน สัตว์แต่ละสัตว์ เป็นต้น แต่คำว่าชีวะในพรรคชนะของศาสนา เช่นหมายเอาเฉพาะวิญญาณเท่านั้น¹⁷ ครั้นเมื่อเปรียบเทียบชีวะของศาสนา เช่นที่เท่ากับธาตุมันในศาสนาพราหมณ์นั่นเอง เหตุผลที่เช่นเชื่อว่า สิ่งทั้งปวงมีชีวะสิงสู่ นั้น เพราะว่ามีชีวะพิศุชีวะที่ยังคิดข่องอยู่ในวิถุสงสารและแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1. ตรสะ คือประเภทเคลื่อนไหวได้ 2. สถาวรระ ประเภทที่เคลื่อนไหวไม่ได้ ดังความละเอียดต่อไปนี้

ชีวะประเภทสถาวรระหรือพวกที่เคลื่อนไหวไม่ได้อาศัยอยู่ในบรมธาตุของธาตุทั้ง 4 คือ ในบรมธาตุของธาตุ ดิน น้ำ ลม ไฟ และในพวกพืชต่าง ๆ มีความรู้สึกได้ทางเดียวคือกายสัมผัส

¹⁶ดร.สุนทร ฌ รังษี, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ, หน้า 91.

¹⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 89.

ชิวะประเภทตรัสระ แบ่งออกไปอีกเป็น 4 ชนิดตามความสมบูรณ์มากน้อย ของแต่ละชนิดคือ

1. ชนิดมีประสาทรับสัมผัสเพียง 2 ทางคือ ทางกายสัมผัส และชีวหาสัมผัส หรือพูดอีกนัยหนึ่งชิวะประเภทที่รับความรู้สึกทางกายและรับรสทางลิ้นได้ เช่น หนอน

2. ชนิดที่รับสัมผัสได้ 3 ทางคือ ทางกาย ทางลิ้น ทางจมูก ชิวะชนิดนี้ พิเศษกว่าชนิดที่หนึ่งมาโดยไม่ว่าแต่รู้สึกได้ทางกายรู้สึกได้ทางลิ้นเท่านั้น แต่ยังสามารถกลิ่นทางจมูกอีกด้วย เช่น พวกมดชนิดต่าง ๆ

3. ชนิดรับสัมผัสได้ 4 ทาง คือ ทางกาย ทางลิ้น ทางจมูก และทาง ตา ชิวะชนิดนี้นอกจากจะรับสัมผัสได้อย่างในข้อ 2 แล้วยังสามารถเห็นได้ อีกด้วย เช่น พวกผึ้ง แมลงภู

4. ชนิดที่รับสัมผัสได้ 5 ทางคือ ทางกาย ทางลิ้น ทางจมูก ทางตา และทางหู ชิวะชนิดนี้พิเศษกว่าชนิดที่ 3 ตรงที่สามารถได้ยินเสียงด้วย ได้แก่ มนุษย์และสัตว์ชั้นสูงอื่น ๆ ที่วาบ 18

ศาสนา เช่น ได้พิสูจน์ในเรื่องชิวะว่ามีอยู่จริงในด้านประจักษ์ประมาณกล่าว คือการพิสูจน์การประสพการณ์ตรง เช่น ข้าพเจ้ารู้สึกเป็นสุขหรือเป็นทุกข์ หรือ เมื่อเราได้พบสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เรารู้ว่าเราได้พบเห็นสิ่งนั้นจริง ๆ การรู้สึกนี้แหละ เป็นข้อพิสูจน์ว่ามีชิวะอยู่ในตัวเราจริง ๆ เพราะความรู้สึกดังกล่าวเป็นลักษณะของ ชิวะ¹⁹ (ชีพ) และอีกนัยหนึ่ง การพิสูจน์ทางอนุมานประมาณ เช่น ร่างกาย ของเราเคลื่อนไหวมาได้ตามลำพังร่างกายเป็นเพียงวัตถุจะเคลื่อนไหวไม่ได้ แต่ ร่างกายที่เคลื่อนไหวได้เพราะมีสิ่งหนึ่งที่ยังคับให้เคลื่อนไหวได้ สิ่งนั้นได้แก่ชิวะ ดังนั้น ชิวะจึงเป็นแก่นสารที่เป็นอมตะ เป็นสิ่งที่เที่ยง ไม่แตกดับ และไม่เปลี่ยนแปลง การที่ชิวะต้องมาติดข้องเวียนวายตายเกิดในสภาพของสิ่งมีชีวิตต่างชนิดตี่ข้าง

18อ้างแล้ว, หน้า 89-90.

19อศิศกดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า 45.

ชั่วช้างั้น เป็นเพราะกรรมเก่าที่เคยกระทำไว้ได้คลบดินดาลให้เป็นไป กรรมเป็น
ตัวการที่สร้างร่างกายชนิดต่าง ๆ ขึ้นพอหุ้มห่อไว้ จึงทำให้ชิวะขาดอิสรภาพเสมือน
ถูกคุมขัง 20

ศาสนาเซนเชื่ออีกว่า การเกิดใหม่นั้น ไม่ใช่พ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิดแต่
ผู้เดียว หมายความว่า การที่สัตว์ถือปฏิสนธิในครรภ์มารดานั้นหาใช่เป็นเพราะความ
บังเอิญไม่ แต่หากเป็นเพราะกรรมเป็นผู้ให้กำเนิด เช่นจึงแบ่งกรรมไว้ 5 ประการ
คือ โศตรกรรม หมายถึงกรรมที่ตัดสินให้สัตว์ไปเกิดในกำเนิดต่าง ๆ ภพภูมิ
ต่าง ๆ อายุกรรม หมายถึง กรรมที่กำหนดอายุของสรรพสัตว์ว่าอายุสั้นยาวแค่ไหน
ชฎานาวรรณียะ หมายถึงกรรมที่ปิดบังปัญญา ทรรคนาวรรณียะ หมายถึงกรรมที่ปิดกั้น
ทรรคนะ และเวทนิยกรรมหมายถึงกรรมที่ทำให้ผลเป็นสุขและให้ผลเป็นทุกข์

สรุปความว่า แนวคิดของทรรคนะศาสนาพราหมณ์และศาสนาเซนมีจุดยืน
ร่วมกัน มีแนวคิดร่วมกัน กล่าวคือ ทั้งสองทรรคนะนี้ต่างก็มองมนุษย์ว่า ภายใน
ตัวมนุษย์นั้นมีแก่นสารที่เป็นอมตะ ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง และเสื่อมสลาย แก่นสารที่
ว่านี้จะเป็นตัวไปสร้างภพใหม่ชาติใหม่

ง. ทรรคนะอุจเจตทิฏฐิ

แนวคิดทรรคนะอุจเจตทิฏฐิเชื่อว่า มนุษย์เกิดมาจากสสารหรือเป็นผลผลิต
ของสสาร จิตหรือวิญญาณที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ก็เป็นผลผลิตของสสารเช่นเดียวกัน การ
กระทำต่าง ๆ กรรมดีก็ตาม กรรมชั่วก็ตาม นั้นเป็นภาพปรากฏการณ์ของสสาร
เท่านั้น เมื่อมนุษย์ตามาเขาก็เป็นอันจบสิ้นก็เท่านั้นเอง การตายเป็นจุดหมายสุดท้าย
ของชีวิต และเชื่อว่า มนุษย์ตายแล้วขาดสูญ

ทรรคนะอุจเจตทิฏฐินี้ได้แก่ นักปรัชญาสสารนิยมหรือ วัสดุนิยมที่มีอยู่ใน
ประเทศอินเดียสมัยพุทธกาล ในสมัยนั้นได้มีนักคิดหลายท่านที่มีทรรคนะหลากหลาย

20ดร. สุนทร ๗ รัชชี่, ปรัชญาอินเดีย ประวัติและลัทธิ, หน้า 91.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

แต่ก็มีจุดร่วมอันเดียวกันคือเชื่อว่า สิ่งที่มีอยู่จริงในจักรวาลนี้ ได้แก่ สสารหรือ วัตถุเท่านั้น นอกจากสสารแล้วไม่มีอะไรที่แท้จริง ในความเป็นจริง นักปรัชญา สสารนิยมปฏิเสธเรื่องจิตหรือปฏิเสธแนวคิดแบบสัสติทิฏฐินั้นเอง

1. ทรรศนะปรัชญาจารย์วาก

ทรรศนะปรัชญาจารย์วากเชื่อว่า ภายในความมนุษย์เป็นผลรวมของวัตถุทั้ง 4 คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ และสิ่งที่เรียกว่าจิตหรือวิญญาณเป็นผลผลิตของวัตถุอย่างหนึ่ง ร่างกายและจิตจึงเป็นฐานะของวัตถุธาตุทั้ง 4 เมื่อคนเราตายไปเป็นอันว่าจบสิ้น เท่านั้นเอง จารย์วากเชื่ออีกว่า วัตถุเท่านั้นที่มีอยู่จริง ส่วนจิตเป็นผลผลิตของวัตถุ ดังนั้น ปรัชญาจารย์วากจึงเรียกชื่ออีกอย่างหนึ่งว่า ปรัชญาวัตถุนิยมของอินเดีย²¹ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ลัทธิโลกายัต และทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า กาม สู้ลลิกานุโยค

คำว่า จารย์วาก แยกออกเป็น จารุ กับ วากะ จารุ แปลว่า ไฟเราะ, หวาน, งาม วากะ แปลว่า คำพูด จารย์วาก จึงหมายถึง ปรัชญาปากหวาน เพราะ หลักปรัชญานี้เป็นข้อความดี ๆ ฟังรื่นหู ชวนให้หลงเชื่อได้ง่าย เป็นปรัชญาชาวบ้าน เป็นไปตามกระแสโลก ๆ เช่น หลักปรัชญาข้อหนึ่งว่า จงกิน จงดื่ม จงรื่นเริงเสียแต่วันนี้พรุ่งนี้เราอาจตาย²² หมายความว่า จงเสพสุขเสียให้เต็มที่ชีวิตนี้สั้นสุดลงที่ความตาย การเกิดใหม่หรือชาติหน้าหาไม่ กฎชนบทมีศวะได้ย่อ คำสอนวัตถุนิยมไว้ว่า

โลกายัตเป็นศาสตร์เพียงอย่างเดียว ความรู้ที่ได้รับทางประสาทสัมผัสเท่านั้นเป็นความรู้ที่ถูกต้อง ธาตุทั้งหลายมีเพียงธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ และ

²¹สุวรรณ เพชรนิล, ปรัชญาอินเดีย, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด, 2525), หน้า 31.

²²อดิศักดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า 19.

ธาตุลมเท่านั้น ความสนุกสนานเป็นจุดหมายปลายทางแห่งชีวิตของมนุษย์ จิตเป็นแต่เพียงผลผลิตของวัตถุ โลกอื่น (โลกหน้า) ไม่มี ความตายคือความหลุดพ้น²³

ข้อความนี้ ถือว่าเป็นหลักแนวคิดของพระคณະปรีชาจารย์วาก การที่มนุษย์เกิดมาครั้งเดียวและตายหนเดียว จึงทำให้มีการสอนเพื่อที่แสวงหาความสุข ความเพลิดเพลินอย่างเต็มที่ ครั้นเมื่อตายไปถูกไฟเผาไหม้เป็นเถ้าถ่านแล้ว อะไรจะบังเกิดได้ ชีวิตมีจุดสุดท้ายคือความตาย ด้วยเหตุนี้ ปรีชาจารย์วากจึงปฏิเสธเรื่องเกิดใหม่ โลกหน้า นรก สวรรค์ พระเจ้า

มนุษย์ในพระคณະปรีชาจารย์วาก จารย์วากเชื่อว่า มนุษย์นั้นเป็นสสาร โดยที่เกิดมาจากวัตถุธาตุทั้ง 4 ที่ได้ผสมผสานกันอย่างถูกต้องส่วน เราจะเห็นได้ว่าธาตุทั้ง 4 นั้นเป็นสิ่งเที่ยงแท้และมีอยู่จริง เมื่อวัตถุธาตุทั้ง 4 รวมตัวกันอย่างถูกต้องส่วนจึงทำให้เกิดสิ่งมีชีวิต เช่น คน สัตว์ พืช และทำให้เกิดสิ่งที่ไม่มีชีวิตด้วย เช่น ก้อนดิน ก้อนหิน กรวด เป็นต้น จากจุดนี้จารย์วากพยายามจะชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งที่มีอยู่ในโลกนี้ล้วนแล้วเกิดมาจากวัตถุธาตุทั้ง 4 ถ้าปราศจากวัตถุธาตุแล้ว สิ่งที่มีชีวิตและไม่มีชีวิตจะมิได้ดังข้อความว่า

ชีวิตเป็นผลผลิตของวัตถุธาตุ เพราะเกิดขึ้นจากการรวมตัวของวัตถุธาตุทั้ง 4 อย่างดังกล่าวแล้ว ชีวิตหาได้มีอยู่ก่อนการรวมตัวของวัตถุทั้ง 4 ได้เปรียบเหมือนความแดงของน้ำหมาก ซึ่งเกิดขึ้นมาจากการผสมของหมาก พลู ปูน (สีขาว) ถูกส่วน ความจริงความแดงนั้น หาได้มีอยู่ก่อนการผสมของสิ่งทั้ง 3 นั้นไม่ ความแดงไม่ได้อยู่ในหมากหรือพลูหรือปูนมาก่อนเลย แต่ความแดงเกิดขึ้นเมื่อสิ่งทั้ง 3 ผสมกันแล้ว ข้อนี้ฉันใด ชีวิตก็เหมือนกันไม่ได้อยู่ใน

²³สุนทร ฌ รังษี, ปรีชาอินเคีย ประวัติและลัทธิ, หน้า 45.

ธาตุดิน หรือธาตุน้ำหรือธาตุลม หรือธาตุไฟอย่างใดอย่างหนึ่งมาก่อน แต่เกิดขึ้นเมื่อธาตุทั้ง 4 ผสมกันนั่นเอง จึงถือว่าเป็นผลผลิตของวัตถุ²⁴

2. ทรรศนะของอริตเกษตรกรรม

อริตเกษตรกรรม เป็นนักอุจเฉทิกฎี คือเป็นผู้มีความเห็นว่า มนุษย์ตายแล้วขาดสูญ เพราะว่า คนเราเมื่อตายแล้ว ชีวิตย่อมเป็นอันจบสิ้น ไม่มีการเกิดใหม่อีก มนุษย์เป็นเพียงกลุ่มสสารก้อนหนึ่งเท่านั้น เมื่อคนเราตาย สสารที่ประกอบกันนั้นก็แตกสลายออกจากกัน ชีวิตเป็นอันสูญสิ้นเมื่อตาย ผลของกรรมดีและกรรมชั่วที่กระทำมาย่อมสูญเปล่าหรือขาดสูญ ในสามัญผลสูตร ได้กล่าวถึงทรรศนะของอริตเกษตรกรรมว่าดังนี้

. . . ทานไม่มีผล การบูชาไม่มีผล การเซ่นสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทาศีทาศิวไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาบิดาไม่มี สัตว์ผู้เกิดผูกพันไม่มี สมณะพราหมณ์ผู้คานินชอบ ปฏิบัติชอบ ซึ่งกระทำโลกนี้และโลกหน้าก็แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนผู้อื่นให้รู้แจ้งไม่มีในโลก คนเรานี้เป็นแต่ประชุมมหาภูตรูปทั้งสี่ เมื่อทำกาลกิริยา ธาตุดินไปตามธาตุดิน ธาตุน้ำไปตามธาตุน้ำ ธาตุไฟไปตามธาตุไฟ ธาตุลมไปตามธาตุลม อินทรีย์ทั้งหลายย่อมเลื่อนลอยไปนอากาศ คนทั้งหลายมีเพียงเป็นที่ 5 จะทามเขาปรำกายปรากฏอยู่แต่ป่าช้า กลายเป็นกระดูกมีสีจุนกคิลาว การเซ่นสรวงมีได้เป็นที่สุด ทานนี้ คนเขลาปัญญาผู้ต่ำ ค้าของคนบางพวกพูดว่า มีผล ๆ ล้วนเป็นค้ำเปล่า ค้ำเท็จ ค้ำเฟ้อ เพราะกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิตย่อมขาดสูญคืนาสัน เบื้องหน้าแต่ตายย่อมไม่เกิด . . .²⁵

²⁴อติศกดิ์ ทองบุญ, ปรัชญาอินเดีย, หน้า 27.

²⁵ศ.ส. 9/96/72. ฉบับ สยามมจรจุส เตปิฎก 2525.

จากข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า อชิตเกษตรกัมพลถือว่าการให้ทาน การบูชาอัญญา การเขียนสรวยนั้นไม่มีผล การกระทำความดีและความชั่วไม่มีผล เรื่องเหล่านี้เป็นเรื่องไร้สาระ เป็นเรื่องหลอกลวงทั้งสิ้น

สรุปความว่า แนวคิดตามพระศนะของอุจเจตทิฏฐิ คือเชื่อว่ามนุษย์เป็นผลผลิตของสสารหรือวัตถุส่วนจิตหรือวิญญาณเป็นผลพลอยได้จากวัตถุที่รวมตัวกันขึ้นเท่านั้น เมื่อคนเราตายไป ร่างกายและจิตย่อมคืนาศ เลื่อมสลาย ขาดสูญ ไม่สามารถที่จะเกิดใหม่ได้อีกต่อไป

จ. พระศนะของพุทธบริษัทที่มีต่อลัทธิสททิฏฐิ

ศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า จุดหมายปลายทางของชีวิตคือ การเข้าไปร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมัน ทนทางหรือวิธีการที่จะเข้าร่วมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพรหมันก็คือ การสวดอ้อนวอน การสรรเสริญ และพิธีกรรม ได้แก่ การบูชาอัญญา การบวงสรวย เช่น การฆ่าสัตว์เพื่อบูชาดวงวิญญาณให้เทพเจ้าทั้งหลายมีความพึงพอใจ และจะได้ผลรับตอบสนองแก่ผู้กระทำ ในคัมภีร์ภควัตศีตาได้ระบุว่า ถึงแม้ว่าบุคคลจะทาบอบหนักที่สุด แต่ก็สามารถล้างบาปนั้นได้ โดยอาศัยหลักความรู้²⁶ และการเข้าถึงพรหมันหรืออากมัน

จากหลักคำสอนเรื่องกรรมของศาสนาพราหมณ์ ก็เพื่อที่จะแสดงว่า วิธีการใดก็ตามที่มุ่งตรงไปยังเป้าหมายของพรหมัน วิธีการนั้นถือว่าเป็นหลักการกระทำที่ดีและถูกต้อง ดังโคลกที่แสดงไว้ในภควัตศีตาว่า

มนมณา ภว ทมกวัต
มทยาซี มา นมสุท
มา เมโจบยลีสตุย เต
ปรดิชาเนร ปุริโย'ลิเม

²⁶กฤษณะเทวบายนวยาส, ศรีมีภควัตศีตา, หน้า 74

ท่านจงมีใจยึดมั่นในอาตมา
ภักดีต่ออาตมา บุษบาอาตมา
หากการนอบน้อมอาตมา ท่านจัก
ถึงอาตมาโดยแท้ อาตมาให้
สัตย์แก่ท่าน ท่านเป็นที่รัก
ของอาตมา²⁷

ข้อความดังกล่าวนี้แสดงให้เห็นว่า การกระทำของมนุษย์ในวรรณคดีศาสนาพราหมณ์นั้น เพื่อเป้าหมายคืออาคัมน์หรือพรหมณ์เท่านั้น เราจะเห็นว่า เบื้องหลังของผู้กระทำหรือเป็นผู้ผลักดันนั้นได้แก่ พรหมณ์ นอกจากพรหมณ์หรืออาคัมน์แล้ว การกระทำของมนุษย์ย่อมไร้ความหมาย ด้วยเหตุนี้ กรรมตามความหมายของวรรณคดีศาสนาพราหมณ์ได้แก่ ยัญ ทาน และตบะ²⁸

จากการศึกษาเรื่องกรรมในวรรณคดีพุทธปรัชญาดังกล่าวมาแล้วจะเห็นว่า พุทธปรัชญาไม่เห็นด้วยกับเรื่องกรรมในวรรณคดีศาสนาพราหมณ์ พระพุทธเจ้าไม่ทรงเชื่อว่า การสวดอ้อนวอนการขอความช่วยเหลือหรือการสรรเสริญนั้นจะทำให้เทพเจ้าทั้งหลายคลิบันดาลสิ่งที่ดีงบรรณาธิกษาให้ในทางที่ดีได้ และความเชื่อว่า ความดีและความชั่วที่มนุษย์ได้รับผลอยู่นั้น เป็นเพราะพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ประทานมาเท่านั้น พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ประการแรก แม้แต่ฤๅษีผู้แต่งบทสวดอ้อนวอนก็ยังไม่รู้ว่า พรหมเป็นใคร อยู่ที่ไหน เหมือนกับคนตาบอดเข้าแถวหลังกัน คนแรกคนกลางและคนสุดท้ายก็ไม่เห็นกันฉันนั้น²⁹ และการสวดอ้อนวอนนั้นก็ไม่สามารถจะทำให้อะไรเกิดขึ้นมาได้ พระองค์ทรงเปรียบเหมือนคนที่ข้ามฝั่งแม่น้ำไปอีกฝั่งหนึ่ง อาศัยการสวดอ้อนวอนที่ฝั่งโน้นเข้ามาหาตน ย่อมเป็นไปไม่ได้³⁰

27. เรื่องเตียวกัน, 274.

28. อ้างแล้ว, หน้า 254.

29. ศ. ส. 9/372/301. ฉบับ สยามมรณัฐส เตปิฎก 2525.

30. ศ. ส. 9/376/304. ฉบับ สยามมรณัฐส เตปิฎก 2525.

อนึ่ง พระพุทธศาสนาปฏิเสธเกี่ยวกับพิธีกรรมกล่าวคือ การบูชาอัญมณี มีการ
ฆ่าสัตว์ เพื่อบวงสรวง เช่นไว้ ในกฎกัณฑ์สูตร ได้กล่าวถึงการบูชาอัญมณีของกฎกัณฑ์
ว่าเป็นมหาอัญมณีนี้ " . . .พราหมณ์กฎกัณฑ์ ได้เตรียมมหาอัญมณี 700 ลูกโคผู้
700 ลูกโคเมีย 700 แพะ 700 และแกะ 700 . . ."31 การบูชาอัญมณีเช่นนี้พุทธ-
ปรัชญาย่อมไม่เห็นด้วยแน่ การฆ่าสัตว์ตัดชีวิตเป็นการทำผิดได้อย่างไร และที่พุทธ-
ปรัชญาถือว่าการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต เป็นการทำลายระบบศีลธรรม อย่างไรก็ตาม การ
บูชาอัญมณีเพื่อทำบุญตามธรรมเนียมของศาสนาพราหมณ์นั้น พุทธปรัชญาได้ปฏิเสธ
โดยสิ้นเชิง ดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในมัจฉริยสูตรที่ 2 ความว่า

บุคคลเหล่านั้น ตั้งอยู่ในกรรม ปราศจากความสงบ (ปราศจากธรรม)
โดยเขา ฆ่าเขา ทาที่เข่าเข่าโคก แล้วให้ทาน ทานนั้นจัดว่าทานมีหน้าอัน
นองด้วยน้ำตา จัดว่าทานเป็นไปกับด้วยอาชญา จึงย่อมไม่เท่าถึงส่วนแห่ง
ทานที่ให้ด้วยความสงบ (ประพฤติธรรม) เมื่อบุรุษแสนหนึ่งบูชาภิกษุหนึ่ง
บูชาหรือบริจาคทรัพย์พันกหาบณะ การบูชาของบุรุษเหล่านั้น ย่อมไม่ถึงส่วนร้อย
ของบุคคลอย่างนั้น โดยนัยอย่างนี้32

การกระทำของมนุษย์ตามธรรมเนียมของศาสนาพราหมณ์นั้นถือว่า มนุษย์
เป็นเพียงหุ่นยนต์33 ไม่ว่าจะเป็นการกระทำความดีและการกระทำความชั่วล้วนเกิด
จากการบันดาลของเทพเจ้าหรืออาตมัน แต่พุทธปรัชญาไม่เห็นด้วยกับธรรมเนียมนี้
เพราะถ้าพระเจ้าเป็นผู้ผลักดันทุกสิ่งทุกอย่าง การฆ่าสัตว์ การทุบตบ การประพฤติผิด
ต่าง ๆ ก็มิใช่การกระทำของมนุษย์ แต่เป็นการกระทำของพระเจ้า และเมื่อ

31ที่.ส. 9/200/162. ฉบับ สยามรัฐสุส เติปีฎก 2525.

32ที่.ส. 15/93/27-28. ฉบับ สยามรัฐสุส เติปีฎก 2525.

33กฤษณะโช้วบายนญาส, ศรีมีทภควัทศิตา, หน้า 273.

เป็นเช่นนี้ ความแตกต่างระหว่าง "สิ่งนี้ควรทำ สิ่งนี้ไม่ควรทำ ก็ย่อมไม่มี"³⁴ และเมื่อทุกสิ่งทุกอย่างถูกกำหนดเช่นนั้นแล้ว ศีลธรรมก็จะไร้ความหมาย

สรุปว่า พระพุทธศาสนาถือว่า กฎแห่งกรรมเป็นกฎซึ่งควบคุมผลแห่งการกระทำของมนุษย์ แต่กฎแห่งกรรมมิใช่พระเจ้า³⁵ อย่างไรก็ตาม พระพุทธศาสนาถือว่า การสวดอ้อนวอนโดยการที่ขาดหลักการปฏิบัติก็ไร้ความหมาย การบูชายัญต์งกล่าวถือว่า เป็นการขาดความเมตตาต่อชีวิตสัตว์ทั้งบวง

ศาสนาเช่นเชื่อว่า ความสุขและความทุกข์ที่มนุษย์ได้รับล้วนเป็นผลกรรมเก่าทั้งสิ้น ในติดตลสุดรได้กล่าวถึงแนวคิดของศาสนาเช่นไว้ดังนี้ ". . . สมม-พราหมณ์พวกหนึ่งมีวาทะอย่างนี้ มีทฤษฎีอย่างนี้ว่า สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุขอย่างใดอย่างหนึ่ง ที่บุคคลเสวยนั้นล้วนแต่มีกรรมที่ได้ทำไว้แต่ก่อนเป็นเหตุ . . ."³⁶ ศาสนาเช่นมักมองผลแห่งกรรมที่มนุษย์ได้รับอยู่นั้นว่า เป็นกรรมในอดีตหรือกรรมเก่าทั้งหมด และการที่จะดับกรรมเก่าได้ก็ต้องไม่ทำกรรมใหม่เพิ่มเติมอีก พุทธปรัชญา ย่อมไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเรื่องกรรมเก่าของเช่นแน่นอน และมองเรื่องกรรมว่าไม่เข้าเพียงแต่กรรมเก่าตายเดี่ยวเท่านั้นที่มมีความสำคัญ หากแต่กรรมใหม่ก็มีความสำคัญเช่นเดียวกัน

อีกประการหนึ่ง ช่องทางทำกรรมในศาสนาเช่นมี 3 ทาง กายทัตตะ วจทัตตะ และมโนทัตตะ ทั้ง 3 ทางนี้ กายทัตตะถือว่า เป็นกรรมที่สำคัญกว่าวจทัตตะ และมโนทัตตะ³⁷ พระพุทธเจ้าไม่ทรงเห็นด้วย ตามหลักพระพุทธศาสนา ช่องทางทำกรรมมี 3 ทาง คือ ทางกาย (กายกรรม) ทางวาจา (วจีกรรม) และ

³⁴วิทย์ วิศทเวทย์, "พุทธปรัชญา," รายงานผลการวิจัย, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528, หน้า 9.

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

³⁶ถ.ดิก. 20/501/222. ฉบับ สยามรณรฐสฐ เตปิกถ์ 2525.

³⁷ม.ม. 13/63/65. ฉบับ สยามรณรฐสฐ เตปิกถ์ 2525.

3. พระคณะของพุทธปรัชญาที่มีต่อสังสารวัฏในแนวคิดสัสตปิฎก

ศาสนาพราหมณ์และศาสนาเชนเชื่อว่า กายในคัมภีร์มีแก่นสารที่เป็นอมตะ ไม่รู้จักการเปลี่ยนแปลงและเสื่อมสลาย แก่นสารที่ว่านี้จะเป็นตัวไปเกิดในภพใหม่ชาติใหม่ต่อไป ทั้งสองพระคณะนี้เชื่ออีกว่า มนุษย์ทุกคนล้วนมีแก่นสารที่เป็นอมตะคนละหนึ่งดวง แก่นสารที่เป็นอมตะจึงเป็นเอกลักษณ์พิเศษในพระคณะของศาสนาพราหมณ์และศาสนาเชน แก่นสารที่ว่านี้ไม่ตายไปพร้อมกับร่างกาย เมื่อใดร่างกายชำรุดแตกสลายหรือตายไป แก่นสารที่เป็นอมตะนี้จะทิ้งร่างกายเก่าและจะไปสิงในร่างกายใหม่ทันที

พุทธปรัชญาย่อมไม่เห็นด้วยกับแนวคิดเช่นนี้แน่นอน การที่คนทั่วไปเข้าใจว่าในตัวคนเรามีแก่นสารที่เป็นอมตะเช่นนั้น พระพุทธเจ้าตรัสว่า เป็นการเข้าใจผิดในความเป็นจริง แก่นสารที่เป็นอมตะนั้นไม่มี พระพุทธองค์ทรงอธิบายว่าแก่นสารที่เป็นอมตะน่าจะอยู่ในอำนาจหรือบังคับให้เป็นไปตามความปรารถนาของเราได้ แต่แก่นสารที่เป็นอมตะนั้นไม่สามารถอยู่ในอำนาจ หรือบังคับให้เป็นไปตามความปรารถนาของเราเลย ดังพระพุทธพจน์ในปัจจุวัคคีย์สูตร ซึ่งเป็นสูตรที่ว่าด้วยลักษณะแห่งอนัตตาได้แสดงไว้ว่า

. . . ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปร่างตัวตน ก็หากว่ารูปร่างนี้จักเป็นตัวตนแล้วไซ้ รูปร่างนี้ก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาหาร ทั้งก็จะได้ตามความปรารถนาในรูปร่างของเราจริงเป็นอย่างนี้เกิด อย่างได้เป็นอย่างนั้นเลย ก็เพราะเหตุที่รูปร่างตัวตน ฉะนั้นรูปร่างจึงเป็นไปเพื่ออาหาร และไม่ได้ตามความปรารถนาในรูปร่างของเรา จึงเป็นอย่างนี้เกิด อย่างได้เป็นอย่างนั้นเลย . . .
เวทนาฉันทตัวตน . . . สัญญาฉันทตัวตน . . . สังขารฉันทตัวตน . . .
วิญญาณฉันทตัวตน . . . 41

41 ล.ข. 17/127/62-83. ฉบับ สยามกรรณสุต เตตปิฎก 2525.

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยอิมทาจ่าลงกรณราชวิทยาลัย

จากพระพุทธรูปนี้แสดงให้เห็นว่า การที่เราเข้าใจว่า มีตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวรนั้น ในพุทธมคิเห็นว่ามี เพราะคำว่า "ตัวตน" เป็นเพียงการประกอบรวมกันเหมือนกับคำว่า รถ ที่เรียกว่ารถก็เพราะอาศัยสิ่งต่าง ๆ เข้ารวมกันเป็นองค์ประกอบของรถ เมื่อแยกชิ้นส่วนต่าง ๆ ออกแล้ว คำว่ารถจะมีได้อย่างไร ตัวตนก็เช่นเดียวกัน และสิ่งที่เรียกว่าตัวตนนั้นมันเป็นการสมมติที่เราใช้เรียกเท่านั้น ในความเป็นจริง หากสิ่งนั้นไม่ จากข้อความนี้แสดงถึงพุทธมคิดังนี้

ถ้าชั้น 5 เป็นอิตตาแล้วไซ้ ชั้น 5 เหล่านี้ก็คงไม่เกิดอาพาธ ไม่เสื่อมสลาย ไม่ชารุด ดูเหมือนว่า ชั้น 5 มีการเปลี่ยนแปลงเสมอ แม้รูปที่เราเห็นว่ามีเป็นรูปร่างลักษณะ น่าจะเป็นตัวตนได้ แต่พระพุทธรูปเจ้าศรีสวาท หากใครว่ารูปเป็นอิตตานั้น หากเป็นการสมควรมิ ดังนี้ยแห่งพระพุทธรูปว่า

. . . ผู้ใดกล่าวว่า รูปเป็นอิตตา คำของผู้ที่ไม่ควร รูปย่อมปรากฏแม้ความเกิดแม้ความเสื่อม ก็สิ่งใดแล ปรากฏแม้ความเกิดแม้ความเสื่อม สิ่งนั้นต้องกล่าวได้อย่างนี้ว่า อิตตาของเราเกิดขึ้นและเสื่อมไป เพราะฉะนั้น คำของผู้ที่กล่าวว่า รูปเป็นอิตตานั้นจึงไม่ควร ด้วยประการฉะนี้ จักขุจึงเป็นอนัตตา รูปจึงเป็นอนัตตา . . . 42

ข้อความนี้ชี้ให้เห็นว่า รูปเป็นสิ่งที่มีการเกิดและการดับ จึงเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน จากจุดนี้เอง พุทธปรัชญาจึงไม่เห็นด้วยที่ว่า อาตมันตามนัยของศาสนาพราหมณ์ มีแก่นสารที่เป็นอมตะ เพราะอาตมันมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ

การที่พุทธปรัชญาไม่เห็นด้วยกับแก่นสารที่เป็นอมตะโดยอาศัยหลักอนัตตานั้น เมื่อเราศึกษาเรื่องอนัตตา ก็จะพบว่า อิตตาที่เที่ยงแท้ที่นั่นไม่มี ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา มีการดับอยู่เสมอ และมีสันตติคือการสืบต่อเกี่ยวโยงกันไปไม่ขาดสายดุจลูกโซ่ ฉะนั้น จากหลักอนัตตาดังมีลักษณะเด่นดังนี้

42ม.จ. 14/818/512. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

ฉบับพิมพ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

- 1) ไม่มีตัวคนที่แท้จริง ของสิ่งนั้นเป็นตัวเป็นแก่นอยู่
- 2) สภาพที่ปรากฏนั้นเกิดจากองค์ประกอบต่าง ๆ มาประชุมกันปรุงแต่งขึ้น
- 3) องค์ประกอบเหล่านั้นเกิดขึ้นแล้ว เมื่อมสลายอยู่ตลอดเวลา และสัมพันธ์เป็นปัจจัยแก่กันประมวลขึ้นเป็นกระบวนการ
- 4) ถ้ากำหนดแยกออกเป็นกระบวนการย่อย ๆ มากหลาย ก็มีความสัมพันธ์เป็นปัจจัยต่อกันระหว่างต่างกระบวนการด้วย⁴³

ข. ธรรมชาติของพุทธปรัชญาที่มีต่ออุจเฉทิกฎี

ในประเด็นที่พุทธปรัชญามีธรรมชาติต่ออุจเฉทิกฎีนี้ เมื่อเราศึกษาในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เห็นว่า พุทธปรัชญาอย่าม้เห็นด้วยกับแนวคิดอุจเฉทิกฎี อย่างแน่นอนในการวิจัยนี้จะประมวลสรุปเหตุผลที่พุทธปรัชญาอย่าม้เห็นด้วยกับแนวคิดอุจเฉทิกฎีดังต่อไปนี้

พุทธปรัชญาศัวจารณ์นักอุจเฉทิกฎีที่ไม้เชื่อกรรมและสังสารวัฏนั้น นึกคิดอุจเฉทิกฎีมีความเห็นว้ มนุษย์ตายแล้วขาดสูญ

นักอุจเฉทิกฎี เช่นปรัชญาจารย์ว้ถึว้ว่า มนุษย์เป็นกลุ่มก้อนของสังสาร เมื่อมนุษย์ตายไปชีวิตย่อมจบสิ้นเพียงนั้น การกระทำความดีและความชั่ว จะไม่มีใครรับรู้หรือไม่ก็ตาม เมื่อ มนุษย์ตายลงความดีและความชั่วก็จะตายไปพร้อมกับร่างกาย นั้นด้วย จากจุดนี้ นักอุจเฉทิกฎีข้า้เห็นว้ ความดีและความชั่วมีค่าเท่ากัน

พุทธปรัชญาอย่าม้เห็นด้วยกับแนวคิดเช่นนี้ เพราะการกระทำของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นกรรมดีหรือกรรมชั่ว จะมีค่าเท่ากันไม้ได้ และในสามัญฐานิกของคนที่ว้ไปยอมแยกแยะระหว่างความดีและความชั่วว้มีความแตกต่างกัน และในการกระทำดีและกระทำชั่วมิได้อยู่ภายในเงื่อนไขที่ว้จะมีคนรับรู้หรือไม่ ความดีและความชั่วมิได้ขึ้นกับสิ่งเหล่านี้ ความดีและความชั่วเป็นกฎที่ดำรงอยู่ได้ด้วยตัวเอง ดังพระพุทธพจน์ว้

⁴³พระราชมุนี, (ประมุข บัญฑิต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529), หน้า 70/18-70/19.

ได้ว่า พรรคคณะนี้ห้ามทั้งกรรมและวิบากนั่นเอง จะเห็นได้ว่า พระอรรถกถาจารย์
ได้วิพากษ์วิจารณ์นักอุจเฉทิกฎีว่าเป็นมิจฉาิกฎี คือเป็นผู้มีความเห็นผิด ส่วน
พุทธปรัชญาแสดงว่า อนันตริยกรรมเป็นกรรมหนักที่สุดตามพระพุทธานุศาสน์ ผู้ใดทำ
อนันตริยกรรม ผู้นั้นห้ามสวรรค์และนิพพาน แต่นักอุจเฉทิกฎีเป็นมิจฉาิกฎี
จึงมีโทษมากกว่าอนันตริยกรรม

พุทธปรัชญาเชื่อว่า นักอุจเฉทิกฎีที่ได้ปฏิเสธเรื่องกรรม การทำผล
ของกรรม ย่อมทำให้เกิดผลกระทบด้านพฤติกรรมของมนุษย์ในแง่ปัจเจกบุคคลและ
สังคมอย่างแน่นอน เพราะนักอุจเฉทิกฎีสอนให้มนุษย์แสวงความสุขความสบายให้
แก่ชีวิตตนเองให้มากที่สุดโดยไม่คำนึงถึงว่าความสุขและความสบายที่เกิดขึ้นนั้น จะ
มาจากการกระทำเช่นใด เป้าหมายสูงสุดในชีวิตนักอุจเฉทิกฎีก็คือความสุข ส่วนวิธี
การกระทำของมนุษย์นั้นอาจดีบ้างไม่ดีบ้างก็ไม่สำคัญ แต่การกระทำใด ๆ ที่เป็นไป
เพื่อความสบายในชีวิตนี้ การกระทำนั้น ๆ ถือว่า เป็นความสุขและเป็นเป้าหมายสูง
สุดของชีวิต

จากการเสนอแนวคิดของนักคิดลัทธิสัทิกฎีและอุจเฉทิกฎีแล้ว หากจะมี
ปัญหาว่าพุทธปรัชญามีจุดยืนที่ตรงไหนและมีแนวความคิดอย่างไร ในประเด็นนี้ มีข้อ
ความที่น่าพิจารณาตอนหนึ่งว่า "ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเรียกภิกษุ
ปัจจุวัคคีย์มาหาแล้วทรงแสดงธรรมว่า ภิกษุทั้งหลายทางสุดโต่งสองประการต่อไปนี้
เป็นสิ่งที่บรรพชิตไม่ควรข้องแวะ ทางสุดโต่งสองประการที่ว่านั้น กามสุขัลลิกานุโยค
... และอัตตกิลมณานุโยค . . . 47

จากพุทธพจน์นี้ชี้ให้เห็นว่า พุทธปรัชญาได้ปฏิเสธทางสุดโต่ง 2 ประการ
คือกามสุขัลลิกานุโยค ได้แก่การหมกมุ่นอยู่ด้วยกาม และอัตตกิลมณานุโยค ได้แก่
การระบอบความลำบากเดือดร้อนแก่ตัวเอง การบีบคั้นทรมานคนให้เดือดร้อน⁴⁸
และเมื่อกล่าวถึงเรื่องสังสารวัฏ พุทธปรัชญาที่ยอมรับการเกิดใหม่ด้วย

47วินย. 4/13/18. ฉบับสังขมทรุฎฐส เตปิฎกั 2525.

48พระราชวรมณี, (ประยุทธ์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์,
(กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2520), หน้า 36.

หากแต่หมายความว่า การเกิดใหม่นั้นขึ้นอยู่กับเงื่อนไขบางอย่างคือ กิเลสตัณหา แต่ตัวที่ไปเกิดใหม่นั้นเรียกว่าจิต ซึ่งมีลักษณะเปลี่ยนแปลงเสมอ จิตดวงนี้จะเป็นดวงเดิมก็ไม่ว่า จะไม่ไปดวงเดิมก็ไม่ว่า ดังนั้น พุทธปรัชญาจึงไม่วางสัจธรรมแน่นอน และทรงชนะที่ว่ามนุษย์ตายแล้วขาดสูญก็จัดเป็นปัญหาสุดโต่งอีกปัญหาหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบแน่นอน เพราะเป็นอภยากตปัญหา คือ ปัญหาที่ไม่มีข้อยุติและไม่ว่ามาซึ่งประโยชน์สุข ทั้งไม่ว่าหนทางที่นำไปสู่การดับทุกข์ แต่เมื่อบุคคลได้บรรลุพระอรหัตตผลแล้วครั้นปรินิพพาน(ตาย) ก็จะไม่ไปเกิดใหม่อีกต่อไป เหมือนไฟที่หมดเชื้อแล้ว พุทธปรัชญาพยายามที่จะบอกให้เราทราบว่า จุดยืนของพุทธปรัชญาอยู่ที่เหตุปัจจัย คือ เมื่อเหตุปัจจัยมีผลก็ย่อมมี เมื่อเหตุไม่มีปัจจัยไม่มี ผลก็ย่อมไม่มีเช่นเดียวกัน

อย่างไรก็ตาม ในสมัยพุทธกาล ประเทศอินเดีย มีศาสนาและลัทธิต่าง ๆ เกิดขึ้นร่วมสมัยกันกับพุทธศาสนามากมาย พุทธปรัชญายังสามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเด่น ศาสนาต่าง ๆ และลัทธิต่าง ๆ ได้เสนอปัญหาอภิปรัชญาหรือแนวคิดของตน แต่พระพุทธเจ้าไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ ไม่ชี้ว่าพระองค์จะไม่ทรงทราบปัญหาเหล่านี้ แต่จริงแล้วทรงทราบดีกว่าเจ้าของลัทธิมากนัก เพราะทรงเป็นโลกวิทู คือ ทรงรู้แจ้งโลกทั้งปวง แต่ทรงเห็นว่า ปัญหาเหล่านี้ไม่เป็นไปเพื่อความหลุดพ้นจากทุกข์ ไม่เป็นไปเพื่อทำให้เกิดนิพพิทา (ความเบื่อหน่าย) วิราคะ (คลายกำหนัด) วิมุตติ (หลุดพ้น) วิสุทธิ (หมดจด) สันติ (สงบ) และนิพพาน (ดับกิเลสและกองทุกข์) ถ้าหากพระองค์ตอบไปเป็นการเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และเป็นการสร้างความเข้าใจผิดแก่ผู้อื่น ฉะนั้นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสตอบก็คือ เรื่องที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน โดยไม่ต้องคำนึงถึงสิ่งที่เป็นอดีต และสิ่งที่เป็นอนาคต ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

อดีต	นาฏวาคเมมฺมุย	นบุปฏิงฺกฺเข	อนาคตํ
ยถตฺตมฺบพิณนฺตํ		อูปฺปตฺตญฺจ	อนาคตํ
ปจฺจุบฺบณฺณญ โย ธมฺมํ		ตตฺถ ตตฺถ	วิปสฺสตี
อสีตีรํ อสงฺกฺกูปิ		ตี	วิทุธา มนุชฺฐุหเย
อชฺเชว กิจฺจมาตฺตูปิ		โก	ชฺชญา มรณํ สุเว
น ทิ โน สงฺครนฺเตน		มหาเสแน	มจฺจนา
เอวํวิหาริมาตาปี		อโทรตฺตมตฺตุนิตี	
ตํ เว ภาทฺเทภฺรตฺตโตตี		สนฺโต	อาจิกฺกฺเข เต มุนีตีฯ

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บุคคลไม่ควรคำนึงถึงสิ่งที่ล่วงมาแล้ว ไม่ควรมุ่งหวังที่ยังไม่มาถึง สิ่งใด
ไปแล้ว สิ่งนั้นก็ เป็นอันละไปแล้ว และสิ่งที่ยังไม่มาถึง ก็เป็นอันยังไม่ถึง ก็
บุคคลใดเห็นแจ้งธรรมปัจจุบัน ไม่งอนแง่น ไม่คลอนแคลนในธรรมนั้น ๆ ได้
บุคคลนั้นจึงเจริญธรรมนั้นเอง ๆ ชาติปุโรหิตเกิด ถึงท่าความเคียดเสียน
วันนี้แหละ . . . 49

หลักศาสนดั่งกล่าวนี้ ข้าพเห็นว่า พระพุทธศาสนามุ่งเน้นถึงหลักการ
ประพฤติปฏิบัติในปัจจุบันนี้ โดยที่เร่งชวนขวายกระทำความเคียดในปัจจุบัณ เพื่อจัด
ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันให้หมดสิ้นไป และมุ่งเน้นถึงสิ่งที่นำมาซึ่งประโยชน์สุข
ต่อการดำเนินชีวิตทั้งได้สอนเรื่องความจริงอันประเสริฐซึ่งเรียกว่าอริยสัจ 4 คือ
ทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติที่ถึงความดับทุกข์ รวมความว่า
จุดยืนของพุทธปรัชญานั้นได้เน้นถึงเรื่องมนุษย์และการประพฤติปฏิบัติเพื่อบรรลุเข้า
หมายสูงสุดคือพระนิพพาน

26

บทที่ 5

กรรมและสังสารวิถีนุพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิต
ของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน

ก. พระพุทธานุศาสนามีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยอย่างไร

ด้วยเหตุที่พระพุทธานุศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย การดำเนินชีวิตของคนไทยจึงได้ผูกพันกับพระพุทธานุศาสนาอย่างแน่นแฟ้น คนไทยมีศรัทธา มีความเชื่อ ความเลื่อมใสในหลักคำสอนทางพระพุทธานุศาสนาทั้งได้นำมาประพฤติปฏิบัติดำเนินชีวิตประจำวัน กิจกรรมทุกประเภทของคนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันได้แสดงออกถึงเอกลักษณ์หรือลักษณะของความเป็นไทย เช่น การแสดงออกทางกาย ทางวาจา และทางใจ มีความกตัญญูกตเวที มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย สุภาพอ่อนโยน มีใจเมตตากรุณา โอบอ้อมอารีเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีจิตกว้างขวาง มีหลักปรัชญาในการดำรงชีวิต มีศิลปวัฒนธรรมขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ เป็นของตนเอง มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ทั้งนี้ก็เพราะได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธานุศาสนา ประเทศไทยได้รับสมญานามว่า อินแดนแห่งผ้ากาสาหวัดสตรี พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก และทรงผนวชเป็นพระภิกษุในพระบวรพุทธานุศาสนา บางพระองค์ได้ทรงศึกษาพระไตรปิฎกและคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธานุศาสนาอย่างเชี่ยวชาญ จนกระทั่งมีพระปริชาสามารถถึงกับได้ทรงนิพนธ์วรรณกรรมขึ้น เยี่ยมทางพระพุทธานุศาสนา เช่น พระญาณสิโต ได้ทรงนิพนธ์เตภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่ทรงไว้คุณค่าอันนับการ เป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลานไทยสืบมาจนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้

ในที่นี้ ควรจะศึกษาพิจารณาเรื่องพระพุทธานุศาสนาที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในแต่ละสมัย นับตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงสมัยปัจจุบัน ในฐานะที่พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นเนตติแบบอย่างและทรงเป็น

ศูนย์รวมใจของพสกนิกรไทยทั้งชาติ ผู้วิจัยจะได้ยกพระราชจริยาวัตรเกี่ยวกับการที่ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในพระพุทธศาสนาของพระมหากษัตริย์ไทยบางพระองค์ใน แต่ละสมัยมาแสดงไว้ในที่นี้โดยสังเขปต่อไปนี้

1. สมัยสุโขทัย

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช พระมหากษัตริย์รัชกาลที่ 3 แห่งกรุงสุโขทัย พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง จริยาวัตรของพระองค์ ทรงดำเนินตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา ดังข้อความที่ปรากฏในหลักศิลาจารึกว่า

. . . เมื่อชั่วพ่อกู (เมื่อพระบิดายังมีพระชนม์ชีพอยู่) กูบ้ำเรอแก่พ่อกู กู บ้ำเรอแก่แม่กู . . . พ่อกูตาย ยังที่กู กูบ้ำเรอแก่ที่กู ดังบ้ำเรอแก่พ่อกู . . . คนใน เมืองสุโขทัยนี้ มีกทาน มีกทรงศีล มีกโอยทาน พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองสุโขทัย ทั้งชาวแม่ ชาวเจ้า ท่วยบ่าวท่วยนาง ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้น ทั้งหลาย ทั้งผู้ชายผู้หญิง ผูกท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อพรรษา ทุกคน เมื่อออกพรรษากرانกรฐินเดือนหนึ่งจึงแล้ว เมื่อกรานกรฐินมีพนมเขี้ย มีพนมหมาก มีพนมดอกไม้ มีหมอนนั่งหมอนนอน บริหารกรฐิน โอนทานแลปีแล ธิบล้าน าบสวดกรฐินถึงอรุณฤกษ์ขึ้น เมื่อจักเข้ามาเรียง เรียงกันแต่เรียงกันต่อ อรุณฤกษ์ขึ้น ทำหัวลาน ตีบงคคดอง ด้วยเสียงพาทย์เสียงพิณ เสียงเลื่อน เสียงขับ ใครจักมักเล่น เล่น ใครจักมักหัว หัว ใครจักมักเลื่อน เลื่อน เมือง สุโขทัยนี้ มีสี่ปากประตูหลวง เทียรล้อมคนเสียดกัน เข้ามาอุ ทานเผา เทียนทานเล่นไฟ เมืองสุโขทัยนี้ มีตั้งจักแตก กลางเมืองสุโขทัยนี้มีคิหาร มี พระพุทธรูปทอง มีพระอิฐจารศ มีพระพุทธรูปอันใหญ่ มีพระพุทธรูปอันราม มี คิหารอันใหญ่ มีคิหารอันราม มีปู่ครูนิสิต มีเถร มีมหาเถร เปื่องตะวันตกเมือง สุโขทัยนี้ มีอรุณฤกษ์ พ่อขุนรามคำแหง กระทำโอนทานแก่มหาเถร สังฆราช บราษณ์เรียนจนปัจฉิมครัย หลวกกว่าปู่ครูในเมืองนี้ ทุกคนลูกแต่เมือง

ศรีธรรมราชา ในกลางอรุณฤกษ์ มีศิวารอินหนึ่ง บนใหญ่สูงงามแก่กม มีพระ
อัฐารศอินหนึ่งลูกขึ้น เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้ มีศิวาร มีปูศร . . .¹

หลักศิลาจารึกดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า พ่อขุนรามคำแหงทรงมีความกตัญญูต่อ
พระบิดา พระมารดา และพระเชษฐา และพระองค์ทรงเป็นศาสนูปถัมภกได้บำเพ็ญ
พระราชกรณียกิจต่าง ๆ เช่น การถวายทาน และการถวายกรฐิน พระองค์ทรงเป็น
แบบอย่างของคนไทยในสมัยนั้น นั้นเพราะได้รับอิทธิพลทางพระพุทธศาสนานั้นเอง

หลังจากสมัยพ่อขุนรามคำแหงมหาราชแล้ว ในสมัยต่อมา เป็นสมัยของ
พระมหาธรรมราชาลิไทย พระพุทธศาสนาได้เจริญรุ่งเรืองอีกสมัยหนึ่ง มีประเด็นที่น่า
ศึกษาและน่าพิจารณา ดังนี้

สมัยของพระมหาธรรมราชาลิไทย พระองค์เป็นผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลี
และทรงบำรงการศึกษาเล่าเรียนพระไตรปิฎก ด้วยความศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธ
ศาสนาและทรงฝึกฝนพระพุทศาสนาเป็นอันมาก กล่าวคือ พระองค์เสด็จออก
ผนวชในพระบวรพุทธศาสนาเมื่อปี พ.ศ. 1905 จึงนับได้ว่า พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์
ไทยองค์แรกที่เสด็จออกผนวช²

พระราชกรณียกิจของพระองค์ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนานั้น พระองค์ทรงจัด
ระบบคณะสงฆ์แบบอย่างลังกา เป็นฝ่ายคามวาสีและอรัญวาสี และพระองค์ทรง

¹พ.อ.บุญสม เชนใจ, "พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย",
ใน พระพุทธศาสนา ศาสนาประจำชาติไทย, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย คณะ
กรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา จัดพิมพ์เผยแพร่ วิสาขบูชา 2527,
(กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2527), หน้า 87.

²ศ.สิริวัฒน์ คำวันสา, อิทธิพลวัฒนธรรม อินเดียในเอเชียอาคเนย์
(เห็นประเทศไทย), (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2522), หน้า 110.

โปรดให้สร้างพระพุทธรชินราช พระพุทธรชินสีห์ พระศรีศากยมุนี พระศรีศาสดา ซึ่งพระพุทธรูปเหล่านี้ได้อัญเชิญมาประดิษฐานอยู่ในกรุงเทพฯ ปัจจุบันนี้เกือบทั้งหมดและในด้านวรรณกรรม พระองค์ได้พระราชนิพนธ์เตภูมิกถาหรือไตรภูมิพระร่วง เพื่อเป็นประโยชน์แก่การสอนศีลธรรมแก่ประชาชนให้มีความเกรงกลัวต่อบาปกรรมและให้มีความภูมิใจในการสร้างชาติ

สรุปความว่า หลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช และไตรภูมิพระร่วง เป็นวรรณกรรมที่สะท้อนให้เห็นภาพความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาในยุคสุโขทัย การดำเนินชีวิตของคนสุโขทัยมีความเกี่ยวข้องกับวัดวาอาราม พระภิกษุสงฆ์และพระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนาอย่างแน่นแฟ้น และมีความเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏ ซึ่งเป็นเรื่องบุญ บาป นรกและสวรรค์อย่างแนบแน่น ทั้งนี้เพราะคนไทยเหล่านั้นเป็นพุทธศาสนิกชนซึ่งมีความเชื่อความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มีศรัทธายึดมั่นในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ อย่างมั่นคง อีกทั้งจิตรกรรม ประติมากรรม หรือศิลปะต่าง ๆ เช่น พุทธศิลป์ วิจิตรศิลป์ ตลอดถึงภาพปั้น ภาพแกะสลัก ลวดลายต่าง ๆ ภาพจิตรกรรมฝาผนัง เช่น ภาพชาดกต่าง ๆ หรือภาพพระมาลัย เป็นต้น ล้วนแต่ได้รับอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น แม้แต่การศึกษาเล่าเรียนของพุทธศาสนิกชนไทยในสมัยก่อน ก็เริ่มต้นมาจากวัดวาอาราม โดยมีพระภิกษุสงฆ์เป็นครูสอนทั้งสิ้น ด้วยเหตุปัจจัยดังกล่าวมา จึงเป็นเหตุให้พุทธศาสนิกชนไทยสมัยก่อนได้อบรมสั่งสอนศิลปวิทยา ศีลธรรม จริยธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีที่สั่งนำมาให้แก่ลูกหลานสืบ ๆ กันมาทุกยุคทุกสมัย ตั้งแต่อดีตจนกระทั่งปัจจุบัน ทั้งนี้ก็เพราะพุทธศาสนิกชนไทยมีความเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนานั่นเอง

2. สมัยกรุงศรีอยุธยา

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีพระมหากษัตริย์หลายพระองค์ได้เสวยราชย์เป็นระยะเวลายาวนานถึง 417 ปี ในสมัยนี้มีพระมหากษัตริย์ปกครองแผ่นดิน จำนวน 33 พระองค์ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ ทรงเป็นพุทธมามกะและบางพระองค์ทรง

เครื่องครัดในการศาสนาอื่นใด จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินชีวิตของคนไทย ดังนี้

ด้วยชีวิตวิญญานแห่งความเป็นไทยที่ยึดมั่นสนิทแนบอยู่ในพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติและสืบทอดกันสายเลือดเช่นเดียวกัน เมื่อชนชาติไทยจากเมืองอุททองมาสร้างกรุงศรีอยุธยาขึ้นที่ตำบลหนองโสน ริมฝั่งเจ้าพระยา ก็ดำเนินการทุกอย่างทุกอย่าง เช่นเดียวกับการสร้างกรุงสุโขทัย คือ สร้างเวียงสร้างวัง และสร้างวัด พร้อม ๆ กันไปกันทั้งเวียง วัง และวัดนั้น ก็มีรูปแบบมีหลักมีเกณฑ์ และมีทรวดทรงลีลาฐานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทุกประการ ทั้งนี้ ก็เพราะเป็นการดำเนินชีวิตด้วยวิญญานที่ยึดมั่นอยู่ในหลักอันเดียวกัน คือ พระพุทธศาสนา นั่นเอง³

จะเห็นได้ว่า ที่ไหนมีวัง ที่นั่นย่อมมีวัด ที่ไหนมีหมู่บ้าน ที่นั่นย่อมมีวัด เป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า การดำเนินชีวิตของคนไทยสมัยนี้มีความผูกพันกับพระพุทธศาสนาตลอดมา ดังจะเห็นได้จากข้อความต่อไปนี้

พระพุทธศาสนาในสมัยนี้ ทำให้กรุงศรีอยุธยาอุดมด้วยวัดวาอาราม สดุดเจดีย์และปฎิมากรรมด้านศาสนา ขุนนางราชการและราษฎร ได้มีศรัทธาในพระพุทธศาสนา นิยมทำบุญอุทิศบาตร ประกอบพิธีทางกุศลและสร้างโบสถ์วิหารกันอย่างจริงจัง และเกิดมีธรรมเนียมขึ้นอย่างหนึ่งว่า ลูกผู้ชายจะต้องบวช

³พ.อ.บุญสม เจริญใจ, "พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย" ใน พระพุทธศาสนา ศาสนาประจำชาติไทย, หน้า 88.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

เรียนอย่างน้อย 1 พรรษา เพื่อเป็นการสนองคุณบิดา มารดา และมีโอกาสได้ศึกษาอบรมในพระพุทธศาสนาด้วย⁴

ในที่นี้ จะได้กล่าวถึง พระราชกรณียกิจของพระมหากษัตริย์ไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยาเพียงบางพระองค์ที่ได้ทรงสร้างพุทธสถาน พุทธเจดีย์ วัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ วัดวาอาราม ตลอดจนพระพุทธรูปที่สำคัญ ๆ โดยสังเขปดังต่อไปนี้

พระเจ้าอู่ทอง (สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1) ทรงสร้างวัดพุทธโศภนาราม ขึ้นที่ริมฝั่งแม่น้ำตรงกันข้ามกับตัวพระนครศรีอยุธยาด้านใต้ เมื่อ พ.ศ. 1896 และในปี พ.ศ. 1900 โปรดฯ ให้สร้างวัดเจ้าพญาไท หรือวัดใหญ่ไชยมงคลขึ้น นอกพระนครด้านตะวันออกเฉียงใต้ บางครั้งเรียกวัดป่าแก้วเป็นที่สถิตของสมเด็จพระวันรัต

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) โปรดฯ ให้สร้างวัดมหาธาตุ เมื่อปี พ.ศ. 1917 เป็นที่บรรจุพระบรมสารีริกธาตุ เป็นวัดใหญ่โตวัดแรกในพระนครศรีอยุธยา

สมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (ขุนหลวงพะงั่ว) โปรดฯ ให้สร้างวัดพระรามขึ้นตรงที่ถวายพระเพลิงพระบรมศพของพระเจ้าอู่ทอง ริมหนองโสน (บึงพระราม) เมื่อปี พ.ศ. 1912 ต่อมาทรงสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ที่ลพบุรี ด้วยก่อนเสวยราชย์ได้ทรงครองเมืองลพบุรีมาก่อนนานถึง 38 ปี ทรงสร้างวัดภูเขาทอง ๓ หีองทุ่งทางตะวันออกด้านเหนือพระนคร เมื่อปี พ.ศ. 1930 นอกจากนี้ เชื่อกันว่ายังให้สร้างวัดมหาธาตุ เพิ่มเติมต่อจากสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 1 ไว้จนสำเร็จบริบูรณ์ด้วย

สมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 2 (เจ้าสามพระยา) ทรงสร้างวัดราชบูรณะตรงบริเวณที่ถวายพระเพลิงพระศพเจ้าอ้ายพระยาและเจ้ายี่พระยา เมื่อ พ.ศ. 1967

⁴พศ. สิริวัฒน์ คำวินสา, อิทธิพลวัฒนธรรม อินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เห็นประเทศไทย), หน้า 111.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

และทรงสร้างพระมหาธาตุ บรรจุพระพุทธรูปและพระพิมพ์ไว้มากมาย พร้อมด้วยเพชรนิลจินดาและของมีค่าอื่น ๆ มีพระพิมพ์เกือบทุกแบบทุกสมัย แต่สมัยทวาราวดีลงมาบรรจุอยู่เป็นแสน ๆ องค์ เป็นกรุพระที่ใหญ่โตมโหฬารที่สุดในโลก ต่อมาในปี พ.ศ. 1981 ปรดฯ ให้สร้างวัดมเหยงคณ์นอกกำแพงเมืองด้านตะวันออก ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สุพรรณบุรีอีกด้วย

สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมากที่สุดอีกยุคหนึ่ง ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดวาอารามมากมาย ทรงถวายวังเป็นวัด เสด็จออกผนวชและทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีทางพระพุทธศาสนา ในการสร้างวัด ทรงถวายวังเดิมสร้างเป็นวัด คือวัดพุทธาวาส ซึ่งต่อมาสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 โอรสของพระองค์ ได้ทรงหล่อพระศรีสรรเพชญ์ ขึ้นแล้วให้ประดิษฐานไว้ในวัดนี้ จึงได้มีชื่อว่า วัดพระศรีสรรเพชญ์ นอกจากนี้ยังมีพระพุทธรูปสำคัญอยู่บ้านคูเมือง เช่น พระโลกนาถ ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานอยู่ที่วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และพระพุทธรูปสิงห์ ประดิษฐานอยู่ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ กรุงเทพฯ และใน พ.ศ. 2007 สมเด็จพระธรรมไตรโลกนาถ ได้โปรดฯ ให้สร้างวัดจุฬามณีขึ้นที่เมืองพิษณุโลกแล้วโปรดฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ เมื่อทรงสร้างวัดจุฬามณีสร้างเสร็จแล้ว ได้เสด็จออกผนวชพร้อมด้วยข้าราชการบริพารจำนวน 2,388 คน และผนวชอยู่นานถึง 8 เดือน 15 วัน จึงทรงลาผนวช ออกมาว่าราชการบ้านเมืองต่อไป นอกจากนี้ยังได้ทรงสร้างพุทธเจดีย์แบบสุโขทัยแท้ขึ้น ได้ทรงยึดถือแบบลพบุรีซึ่งแพร่หลายอยู่แต่เดิมก่อนหน้านั้น พุทธศิลปะแบบสุโขทัยจึงมีเอกลักษณ์เป็นของตนเองทั้งพุทธสถาน พุทธเจดีย์ และพระพุทธรูป

ในสมัยพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงเสวยราชสมบัติ เมื่อพระชนม์ได้ 35 พรรษา ในสมัยที่ทรงดำรงตำแหน่งพระอุปราชครองเมืองพิษณุโลก โปรดฯ ให้สร้างพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุขึ้นแทนของเดิมที่ทรุดโทรม เพราะสร้างมาแต่ครั้งสุโขทัย บางท่านกล่าวว่ายังได้ทรงสร้างพระอิฎฐารสหล่อด้วยทองสำริดไว้ในวัดวิหารทอง เมืองพิษณุโลก ซึ่งปัจจุบันอยู่ที่วัดสระเกศในกรุงเทพฯ โปรดฯ ให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระเจ้าพันธุเชิง ซึ่งสร้างมาแต่ครั้งสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. 1887

ฉบับพิมพ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ทรงสร้างพระเจดีย์ไชยมงคล เพื่อทรงเป็นที่ระลึกในคราวสงครามยุทธหัตถีมีชัย และทรงสร้างเจดีย์ใหญ่ไว้ที่วัดเจ้าพระยาไท เพื่อให้อู่กับเจดีย์อุเขาทอง⁵

จะเห็นได้ว่า สมัยพระนเรศวรมหาราช พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาใน พระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก ทรงเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏ กล่าวคือ บาป บุญ อกุศล โทษ นรก สวรรค์ ทรงยึดมั่นในหลักพระธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา ดัง จะเห็นได้จาก การที่พระองค์ออกทำสงครามยุทธหัตถีกับพระมหาอุปราชาจนได้รับชัยชนะ และหลังจากพระองค์ทรงทำสงครามชนะแล้ว บรรดาแม่ทัพนายกองจึงยกทัพ ตามมา เป็นเหตุให้พระองค์ทรงเห็นว่า พวกแม่ทัพนายกองมาช้าสมควรที่จะถูก ประหารชีวิต ต่อมา สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้วได้ขอขมาชีวิตของแม่ทัพ นายกองเหล่านั้น ซึ่งพระองค์ก็ทรงยกโทษให้ มีนัยดังปรากฏในข้อความดังต่อไปนี้

ครั้ง ๗ วันอาทิตย์ แรม 14 ค่ำ เดือนยี่ (ตรงกับวันที่ 15 มกราคม พ.ศ. 2122) สมเด็จพระพนรัตน์ วัดป่าแก้ว และพระราชคณะยี่สิบห้ารูป ก็ เข้ามาถวายพระพรถามข่าว ซึ่งเสด็จงานพระราชสงครามได้กระทำยุทธหัตถีมี ชัยแก่พระอุปราชา สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็แถลงการซึ่งปราบปัจจามิตรราชให้ฟัง ทุกประการ

สมเด็จพระพนรัตน์จึงถวายพระพรถามว่า พระราชสมภารมีชัยแก่ข้าศึก เหตุไฉน ข้าราชการทั้งบวงจึงต้องราชทัณฑ์เล่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงตรัส บอกว่า นายทัพนายกองเหล่านี้อยู่ในกระบวนทัพโยม มันกลัวข้าศึกมากกว่า โยม ละให้แต่โยมสองคนพี่น้องฝ่าเข้าไปในท่ามกลางศึกจนได้ทำยุทธหัตถีกับพระ มหาอุปราชา มีชัยชนะแล้วจึงได้เห็นหน้ามัน นี่หากว่าบารมีของโยมหาไม่

⁵ประสิทธิ์ จันรัตน, "พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย" ใน พระพุทธศาสนาศาสนาประจำชาติไทย, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย คณะกรรมการจัดงาน สืบค้นหาสิ่งเสริมพระพุทธศาสนา จัดพิมพ์เผยแพร่ วิสาขบูชา 2527, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2527), หน้า 166-167.

แผ่นดินจะเป็นของชาวหงสาวดีเสียแล้ว เพราะเหตุดังนี้โยมจึงให้ลงโทษ
โดยพระอัยการศึก

สมเด็จพระพนรัตน์ จึงถวายพระพรว่า อาตมภาพใคร่จะทูลข้าราชการ
เหล่านี้ที่จะไม่กลัวพระราชสมภารเจ้านั้นหามิได้ และเหตุทั้งนี้จะเป็นที่จะให้พระ
เกียรติยศพระราชสมภารเจ้าเป็นมหัศจรรย์ เหมือนสมเด็จพระสรรเพชญ์
เจ้า . . .

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงฟังสมเด็จพระพนรัตน์ถวายวิสัยกว้างขวาง
ออกพระนามสมเด็จพระบรมอัครโมลีโลกครั้งนั้น ระลึกถึงพระคุณนามอันยิ่ง ก็
ทรงพระปิติโสมนัสตื่น เต็มพระกมลทศัยปราโมทย์ ยกพระกรประนมเหนือพระ
อุตมางคศิโรตม์นวมินการ แอ้มพระโอษฐ์ว่า สาธุ สาธุ พระผู้เป็นเจ้าว่านี้ควร
หนักหนา

สมเด็จพระพนรัตน์เห็นว่า พระมหากษัตริย์คลายพระโกรธแล้ว จึง
ถวายพระพรว่า อาตมภาพพระราชาคณะทั้งปวงเห็นว่า ข้าราชการซึ่งเป็นโทษ
เหล่านี้คิดหนักหนาอยู่แล้ว แต่ทว่าได้ทำราชการมาแต่ครั้งสมเด็จพระบรมราช
อัยกา และสมเด็จพระพุทธเจ้าหลวง และทำราชการมาตั้งแต่ละองค์พระบาท
ของพระราชสมภารเจ้าแต่เดิมมา ดูพุทธบริษัทสมเด็จพระบรมครูก็เหมือนกัน
ขอพระราชทานพิณฑบาตโทษคนเหล่านี้ไว้ครั้งหนึ่งเถิด จะได้ทำราชการสนอง
พระเดชพระคุณสืบไป

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้าขอแล้วโยมก็ให้ แต่ทว่าจะให้
ใบดีเอาเมืองตะนาวศรีเมืองทวายแก้ตัวก่อน สมเด็จพระพนรัตน์ถวายพระพรว่า
การซึ่งจะให้ใบดีบ้านเมืองนั้นสุดแต่พระราชสมภารเจ้าจะส่งเคราะห์ให้กิจสมณะ
แล้วสมเด็จพระพนรัตน์พระราชาคณะทั้งปวงถวายพระพรลาไป⁶

⁶ประยูรธ ลีทิพันธ์, ประวัติศาสตร์ มหาอาณาจักรไทย, (กรุง
เทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, 2527), หน้า 326-327.

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา คนไทยนิยมบวชเรียน เมื่อมีอายุครบ 20 ปีบริบูรณ์ จะต้องอุปสมบทเป็นพระภิกษุสงฆ์ เพราะถือว่าการบวชนั้น นอกจากจะทำให้ได้บุญกุศลแล้ว ยังได้ศึกษาเล่าเรียนหลักศาสนาของพระพุทธศาสนา ดังที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงกล่าวถึงประเพณีการบวชเรียนไว้ดังนี้

... ในสมัยกรุงศรีอยุธยา การที่บวชเรียนถือเป็นประเพณีว่าผู้ชายทุกคนควรจะต้องบวช เป็นเหตุให้มีพระภิกษุสงฆ์มากมายขึ้นหลายเท่า . . . อีกประการหนึ่ง เมื่อประเพณีการบวชเรียนแพร่หลาย ย่อมมีผู้บวชแต่ชั่วคราวโดยมาถือเอาการศึกษาเป็นสำคัญของการบวช การเล่าเรียนจึงได้เจริญขึ้นตามวัด วัดจึงได้เป็นที่ศึกษาสถาน . . . 7

3. สมัยกรุงธนบุรี

ในสมัยธนบุรี พระเจ้ากรุงธนบุรีได้ขึ้นครองราชย์เป็นเวลา 15 ปี พระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในกิจการพระศาสนาเป็นอย่างมาก ในคราวที่พระองค์ทรงมีเวลาว่างจากพระราชกรณียกิจ พระองค์ทรงสนพระทัยกับการพระศาสนาอย่างเต็มที่ ดังพระราชกรณียกิจต่อไปนี้

พระองค์ ทรงจัดสังฆมณฑลเสียใหม่ ในเมื่อปี พ.ศ. 2311 ทรงบูรณะพระอารามต่าง ๆ จำนวนมากกว่า 200 หลัง ทรงบำรุงการเล่าเรียนพระไตรปิฎก ทรงรวบรวมพระไตรปิฎกจากหัวเมืองต่าง ๆ อันเนื่องมาวยประโยชน์ต่อการสังคายนาพระธรรมวินัยในรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก ทรงชำระความบริสุทธิ์แห่งสงฆ์ในเมืองเหนือ โปรดให้บูรณะปฏิสังขรณ์วัดบางยี่เรือใต้ (วัดอินทาราม) ธนบุรี ทรงสร้างสมุดภาพไตรภูมิ ขนาดใหญ่ มี

7 สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ. มูลเหตุสร้างวัดประเทศไทย, (พระนคร : โรงพิมพ์อาทิตย์, 2502), หน้า 23.

ความยาวถึง 34.72 เมตร และเขียนภาพสีทั้งสองด้าน พระเจ้าตากสินมหาราช ทรงมีพระราชประสงค์ในการจัดทำสมุดภาพไตรปิฎกนี้ เพื่อวัตถุประสงค์ให้ประชาชนเข้าใจเรื่องนรกสวรรค์แล้วจะได้ประกอบแต่กรรมดี ละเว้นกรรมชั่ว ตามหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา และพระองค์ทรงพระราชนิพนธ์เรื่อง "ลักษณะการปฏิบัติธรรมขั้นสูง หรือเรียกว่าลักษณะบุญ" ว่าด้วยการปฏิบัติวิปัสสนากัมมัฏฐาน ซึ่งพระองค์ทรงปฏิบัติด้วยพระองค์เอง⁸

จะเห็นได้ว่าในสมัยกรุงธนบุรีนี้ พระเจ้าตากสินมหาราชทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และพระองค์ทรงถือว่า ชาติ ศาสนา และมหากษัตริย์เป็นของคู่กัน จะแบ่งแยกออกจากกันมิได้ ดังคำจารึกที่ปรากฏในศาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ณ วัดอรุณราชวราราม ความว่า

อันตัวพ่อ	ชื่อว่า	พระยาตาก
ทนทุกข์ยาก	กู้ชาติ	พระศาสนา
ถวายแผ่นดิน	ไว้เป็น	พุทธบูชา
แต่พระศาสนา	สมณะ	พระพุทธโคดม
ไว้ยืนยง	คงถาวร	ห้าพันปี
สมณะพราหมณ์ชี	ปฏิบัติ	ไว้พอสม
เจริญสมณะ	วิปัสสนา	พอชื่นชม
ถวายบังคม	รอยบาท	พระศาสนา
คิดถึงพ่อ	พ่ออยู่	คู่กับเจ้า
ชาติของเรา	คงอยู่	คู่พระศาสนา
พุทธศาสนา	อยู่ยง	คู่องค์กษัตริย์
พระศาสนา	ผากไว้	ไว้คู่กัน

⁸ผศ.สิริวัฒน์ คำวันสา, อิทธิพลวัฒนธรรมอินเดียในเอเชียอาคเนย์ (เน้นประเทศไทย), หน้า 164.

4. สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

จาเดิมแต่ราชวงศ์จักรีตั้งมั่นในกรุงเทพมหานครนครอมรัตนโกสินทร์ เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงเอาพระทัยใส่ในการพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดียิ่ง ในที่นี้ จะได้กล่าวถึง พระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ถึง รัชกาลที่ 9 โดยสังเขปดังนี้

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 เสด็จขึ้นครองราชย์ เมื่อวันที่ 6 เมษายน 2325 เป็นวันที่พสกนิกรไทยต่างมีความยินดีเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ได้ทรงประกาศพระราชประณิธานว่า

ตั้งใจจะอุปถัมภก
ขอยกพระพุทธศาสนา
ป้องกันขอบขัณฑสีมา
รักษาประชาชนและมนตรี

พระราชประณิธานนี้ ชี้ให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระบรมพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก พระราชกรณียกิจที่สำคัญโดยสังเขปในรัชกาลนี้มีดังนี้

การสร้างวัด พระองค์ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม อันเป็นที่ประดิษฐานพระแก้วมรกต ซึ่งถือว่า เป็นพระประจำบ้านอยู่เมือง ทรงสร้างวัดสุทัศนเทพวราราม วัดระฆังโฆสิตมณฑลารามและวัดอื่น ๆ อีกหลายวัด นอกจากนั้นได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์พระอารามอื่น ๆ อีกหลายแห่ง ทรงรวบรวมพระพุทธรูปโบราณโดยมอบให้พระพิเรนทรเทพเป็นผู้รวบรวมพระพุทธรูปสำริดใหญ่ไต่ตามวัดร้างได้จำนวนถึง 1,248 องค์ แล้วนำไปประดิษฐานตามวัดต่าง ๆ เช่น วัดพระเชตุพนและวัดพระศรีสรรเพชญ์ (วัดมหาธาตุ)

นอกจากนี้ พระองค์ได้ทรงตรากฎหมายของคณะสงฆ์ จึงนับได้ว่า พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์องค์แรกที่ทรงตรากฎหมายของคณะสงฆ์ เพื่อให้คณะสงฆ์มีความเป็นระเบียบเรียบร้อย ทว่าเข้าใจว่า พระองค์จะทรงใช้พระราชอำนาจเกินขอบเขตเพื่อทรงปกครองพระสงฆ์แต่ประการใดไม่ หากแต่ทรงมุ่งจะส่งเสริมสนับสนุนพระพุทธศาสนาให้ดำรงวัฒนาสถาพรอยู่คู่ผืนแผ่นดินไทยนั่นเอง ทรงศึกษาและปฏิบัติธรรม กล่าวคือ พระองค์ทรงศึกษาธรรมทางพระพุทธศาสนาและทรงสนพระทัยในการปฏิบัติกิจพระศาสนาด้วย เช่น มีการทรงศีล บำเพ็ญทาน ในเวลาเช้าพระองค์เสด็จทรงบาตร เวลาเพลเสด็จไปถวายภัตตาหารเพล เวลาเย็นได้สดับพระธรรมเทศนาเป็นประจำ และทรงสนทนากับผู้หาธรรมกับพระเถระผู้ทรงคุณอยู่เป็นนิตย์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช องค์ปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ กรุงรัตนโกสินทร์ ได้ทรงชำระพระไตรปิฎก เมื่อปี พ.ศ. 2331 พระองค์ได้ทรงอาราธนาพระสงฆ์ให้ชำระพระไตรปิฎกในครั้งนี้ มีพระสงฆ์ 218 รูป กับราชบัณฑิตจารย์อุบาสก 32 คน ช่วยกันชำระพระไตรปิฎก แล้วจัดทำให้มีการจารึกลงในใบลาน สังกายนาคครั้งนี้สำเร็จภายใน 5 เดือน

การสังคายนาพระไตรปิฎก โดยพิสดาร ในสมัยรัชกาลที่ 1 มีปรากฏในหนังสือพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา และคำประกาศเทวดาครั้งสังคายนาปิฎกสัมฤทธิ์ศก พ.ศ. 2331 รัชกาลที่ 1 ตามหนังสือประกาศการพระราชพิธี ซึ่งมีเนื้อหาสาระดังนี้

ในปี พ.ศ. 2331 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงสละพระราชทรัพย์จ้างช่างจารจารึกพระไตรปิฎกลงในใบลาน และให้ชำระและแปลอักษรลาวอักษรรามัญเป็นอักษรขอม สร้างใส่ตู้ไว้ในหอมนเทียรธรรม และสร้างพระไตรปิฎกและอรรถกถาฎีกาที่มีอยู่ ผิดเพี้ยนวิลาสเป็นอันมาก ผู้ที่รู้พระไตรปิฎกก็มีน้อย ท่านควรจะได้หาทางชำระให้ถูกต้องจึงทรงอาราธนาพระสังฆราช พระราชาคณะ ฐานานุกรมเบรียญ 100 รูปมาฉันทน์ ครั้นถามว่า พระไตรปิฎกผิดพลาดมากน้อย เพียงไร สมเด็จพระสังฆราชพร้อมด้วย

ฉบับพิมพ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาดำรงราชวิทยาลัย

พระราชอาณัติถวายพรให้ทรงทราบว่า มีฉัตรพลาดมากแล้ว เสาประวัตินการ
สังคายนาพระไตรปิฎก 8 ครั้ง ที่ส่งมาแล้ว เมื่อทรงทราบดังนี้ จึงอาราธนา
ให้พระสงฆ์ดำเนินการสังคายนาชำระพระไตรปิฎก 97 เลือกลงได้พระสงฆ์ได้
218 รูป ราชบัณฑิตอุปาสก 32 คน กระทำ ณ วัดพระศรีสรรเพชญ์ คือ
วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในปัจจุบัน โดยได้แบ่งงานออกเป็น 4 กอง สมเด็จพระ
พระสังฆราชเป็นแม่กองชำระสุตตันตปิฎก พระวินัยคดีเป็นแม่กองชำระวินัยปิฎก
พระคัมภีร์ธรรมเป็นแม่กองชำระอภิธรรมปิฎก พระพุทธอาจารย์ เป็นแม่กองชำระ
สัตทหาวิเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและพระอนุชาเสด็จไป ๓ พระ
อารามทุกวัน ๆ ละ 2 ครั้ง เวลาเช้าทรงพระเคนสำหรับอาหาร เวลาเย็น
ทรงถวายน้ำอัฐบริขาน และเทียนทุกวัน เป็นอย่างนี้สิ้นเวลา 5 เดือน จึงเสร็จ
แล้วได้จ้างช่างจารจารึกลงในใบลาน ให้ปิดทองแท่งทับทั้งใบปกหน้าหลัง และ
กรอบทั้งสิ้น เรียกว่าฉบับทองห่อด้วยผ้ายก เชือกรัดถักด้วยไหมแพรเบญจพรรณ
มีฉลากงาแกะเขียนอักษรด้วยหมึก และฉลากห่อเป็นตัวอักษรบอกชื่อพระคัมภีร์
ทุกคัมภีร์⁹

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 ได้เสด็จเสวย
ราชสมบัติ เมื่อปี พ.ศ. 2352 พระองค์ได้ทรงปกครองแผ่นดินไทยเป็นระยะเวลา
15 ปี พระองค์ทรงมีพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาเป็นอันมาก ในที่นี้
ควรจะศึกษาพระราชกรณียกิจดังกล่าวโดยนัยสังเขปดังนี้

พระองค์ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา กล่าวคือ ทรงโปรดเกล้าฯ ให้
บูรณะปฏิสังขรณ์วัดสุทัศน์ และส่งสมณทูตไปลังกา เพื่อวัตถุประสงค์ในการสืบศาสนา
และสร้างสัมพันธไมตรีอันดีกับลังกา เนื่องจากว่า ในสมัยกรุงศรีอยุธยาสมัยสงคราม

⁹สุชีพ บุญญาภพ, พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน, พิมพ์ครั้งที่ 10
จำนวน 10,000 เล่ม, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2530),
หน้า 17-18.

จึงเป็นเหตุให้ขาดสัมพันธ์มิตรต่อกัน ในการส่งสมณทูตไปลังกาคั้งนี้ ปรากฏว่า คณะทูตได้นำคืนพระศรีมหาโพธิมาปลูกไว้วัดมหาธาตุ วัดสุทัศน์และวัดสระเกศ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สร้างโรงทานเพื่อถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุสงฆ์และสามเณรทรงโปรดเกล้าฯ ให้ปรับปรุงการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี กล่าวคือ หลักสูตรเก่ามี 3 ชั้น ได้แก่ บาเรียนตรี เรียน พระสูตร บาเรียนโท เรียน พระสูตร พระวินัย และบาเรียนเอก เรียน พระสูตร พระวินัยและพระอภิธรรม หลักสูตรใหม่เป็นเปรียญธรรม 3 ประโยค จนถึง เปรียญธรรม 9 ประโยค ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานประเพณีวันวิสาขบูชา เพราะวันวิสาขบูชาได้ขาดช่วงในสมัยกรุงศรีอยุธยา และในสมัยของพระองค์นี้ ได้มีโรคระบาด กล่าวคือ อหิวาตกโรค พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระบรมพุทธศาสนาอย่างแรงกล้า ทรงโปรดเกล้าฯ ให้จัดพิธีบำเพ็ญกุศล ได้แก่ การสวดพระปริตตมงคล เพื่อวัตถุประสงค์ให้ได้บุญและเป็นการป้องกันภัยพิบัติแห่งชีวิตอีกด้วย

ทางด้านวรรณคดี พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ฟื้นฟูมหาชาติคาถาล่วง พระเวสสันดรชาดก 13 กัณฑ์ ของกรมสมเด็จพระบรมนุชิตชินโนรส นิราศพระบาทนิราศภูเขาทอง นิราศพระประธม นิราศวัดเจ้าฟ้า นิราศพระแท่นดงรัง ซึ่งเป็นผลงานของสุนทรภู่

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 เป็นรัชสมัยที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองมากขึ้น กล่าวคือ พระองค์ทรงสร้างวัดไว้มากมาย เช่น วัดเทพธิดาราม วัดราชนิตดาราม ในกรุงเทพฯ และวัดเฉลิมพระเกียรติ นนทบุรี และทรงบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม วัดราชโอรสาราม วัดอรุณราชวราราม วัดกลางเมือง สมุทรปราการ เป็นต้น นอกจากนี้ยังทรงสร้างพระพุทธรูปในอุษิเศษอีก 2 องค์ คือ พระพุทธไตรรัตนนายก อยู่ในวิหารหลวงวัดกัลยาณมิตร ธนบุรี และพระพุทธไสยาสน์ อยู่ที่วัดพระเชตุพน

นอกจากนี้ พระองค์ทรงบำรุงการศึกษาพระปริยัติธรรม ทรงจ้างอาจารย์บอกพระปริยัติธรรมแก่ภิกษุสามเณรที่พระอารามหลวง ส่วนในพระบรมมหาราชวังก็โปรดเกล้าฯ ให้สร้างแก่งขึ้นเพื่อให้พระภิกษุสามเณรเล่าเรียนพระปริยัติธรรม

ทรงถวายภัตตาหารเพลและในสมัยของพระองค์ได้มีวรรณคดีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ได้แก่นิราศพระปฐม ของหลวงจักรบาดี และปฐมสมโพธิ ของกรมหมื่นนุชิตชิโนรส และสร้างพระไตรปิฎกเป็นจำนวนมาก เฉพาะพระเจ้าหอหลวงนั้นมี 5 ฉบับ ได้แก่ 1.ฉบับรดน้ำเอก 2.ฉบับรดน้ำโท 3.ฉบับทองน้อย 4.ฉบับชูปย่อ 5.ฉบับอักษรรามัญ

ในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงผนวชเพื่อศึกษาหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เป็นเวลา 27 พรรษา พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่แตกฉานในพระไตรปิฎก และอักษรสมัยเป็นอย่างดี พระราชกรณียกิจที่สำคัญโดยสังเขปมีดังนี้

ทรงสร้างวัดขึ้นหลายวัด เช่น วัดบรมนิวาส วัดสมณัสวิหาร วัดบhumานาราม วัดราชประดิษฐ์และวัดมกุฏกษัตริยาราม ในส่วนที่ทรงบูรณะก็มีหลายวัด เช่น วัดสระเกศ วัดอรุณราชวราราม วัดพระสมุทรเจดีย์ สมุทรปราการ วัดพระพุทธบาทสระบุรี และวัดพระปฐมเจดีย์ นครปฐม ที่ทรงสร้างพระธาตุและเจดีย์ไว้ในหัวเมืองก็มีมาก เช่น พระธาตุจอมเพชรที่เขาวัง เพชรบุรี

ในสมัยของพระองค์นี้ พระองค์ได้ทรงสร้างกำหนดประเพณีทางพระพุทธศาสนาอีกวาทหนึ่ง ได้แก่ประเพณีวันมาฆบูชา (เดือน 3) ดังที่ได้ปฏิบัติสืบต่อกันมาจนถึงปัจจุบัน ในด้านวรรณคดี พระองค์ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดีที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เช่น ร่ายยาวมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์วนปเวศน์ จุลพน สักบรรพ และฉกษัตริย์

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เป็นสมัยที่มีการปฏิรูปบ้านเมืองทุกด้าน โดยเฉพาะพระราชกรณียกิจที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พอสรุปได้โดยสังเขปมีดังนี้

พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระบรมพุทธศาสนา จึงเสด็จออกผนวชเมื่อปี พ.ศ. 2416 โดยมีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาบวรเรศวรยาลงกรณ์ เป็นพระอุปัชฌายะ

ในสมัยที่พระองค์เสวยราชย์อยู่ได้ทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นหลายวัด เช่น วัดราชบพิธ วัดเบญจมบพิตร วัดเทพศิรินทราวาส ในหัวเมืองมีหลายวัดที่ทรงสร้างขึ้น เช่น วัดอัมพวันคณิศร วัดจุฬาทิศธรรมสภาาราม ที่เกาะสีชัง ชลบุรี และ วัดนิเวศน์ธรรมประวัติ ที่บางปะอิน พระนครศรีอยุธยา

พระองค์ทรงให้วัดเป็นที่ตั้งของโรงเรียน และได้โปรดให้พระราชอาคันโฑ พระครูอนุกรม พระเบรียนุ พระอินคัม เป็นผู้สอนพระภิกษุสามเณรและศิษย์วัด นอกจากนั้นพระองค์ยังทรงถวายคำนิคมภัตและพระราชทานเงินเดือนแก่ครูและพระราชทานรางวัลแก่นักเรียนอีกด้วย

นอกจากนี้พระองค์ได้ทรงพระราชนิพนธ์พระราชพิธีสิบสองเดือน ซึ่งเป็นพิธีของพระราชอาคันโฑ ทั้งยังเกี่ยวข้องกับประชาชนและประเทศชาติอีกด้วย พระองค์ทรงกล่าวไว้ว่า พระราชพิธีเหล่านี้ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาได้กระทำมาฉิบหายเลย ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ได้ประกอบพิธีตามแบบเดิมเอาเฉพาะ เดือนห้า เดือนหก เดือนสิบ เดือนสิบสอง เดือนยี่และเดือนสี่เท่านั้น ในที่นี้จะได้กล่าวถึงพระราชพิธีสิบสองเดือนว่าในแต่ละเดือนนั้นมีพระราชพิธีอะไรบ้าง ส่วนรายละเอียดต่าง ๆ ควรศึกษาเพิ่มเติมในหนังสือพระราชพิธีสิบสองเดือน พระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว¹⁰ ในที่นี้จะขอเสนอเฉพาะชื่อของพระราชพิธีดังกล่าวในแต่ละเดือนดังต่อไปนี้

พระราชพิธีเดือนห้า มีพระราชพิธีไล่เรือ

พระราชพิธีเดือนยี่ มี พระราชพิธีบูชาภิเชก และพระราชพิธีตรียัมพวาย
ตรีปวาย

¹⁰พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชพิธีสิบสองเดือน, พิมพ์ครั้งที่ 14 จำนวน 1,000 เล่ม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วัฒนา, 2516), หน้า 1-718.

- พระราชพิธีเดือน 3 มี พระราชพิธีธานยเพาที่เผาข้าว
พระราชพิธีเดือน 4 มี พระราชพิธีสัมพัจฉรฉินท์
พระราชพิธีเดือน 5 มี พระราชพิธีศรีสังฆบานกาล พระราชพิธี
คเชนทร์ศนนาน และพระราชพิธีสงกรานต์
พระราชพิธีเดือน 6 มีพระราชพิธีศิมมงคล พระราชพิธีจรตพระนังคัลและ
พระราชพิธีวิสาขบูชา
พระราชพิธีเดือน 7 มี พระราชพิธีเคณฑะตั้งข้างและพระราชพิธีทูลน้ำ
ล้างพระบาท
พระราชพิธีเดือน 8 มี พระราชพิธีเข้าพรรษา
พระราชพิธีเดือน 9 มี พระราชพิธีพืชมงคล
พระราชพิธีเดือน 10 มี พระราชพิธีสารท และพระราชพิธีเฉลิม
พระชนมพรรษา
พระราชพิธีเดือน 11 มี พระราชพิธีอายุขี
พระราชพิธีเดือน 12 มี พระราชพิธีจองเปรียง พระราชพิธีกะติเกยา
พระราชพิธีลอยพระประทีปและพระราชพิธีฉัตรมงคล

จากพระราชพิธีสิบสองเดือนนี้ แสดงให้เห็นว่า พระมหากษัตริย์ไทยทุก
พระองค์ทรงมีความเชื่อเรื่องบาป บุญ คุณ โทษ นรกและสวรรค์ตามหลักศาสนา
พระพุทธศาสนา ทั้งทรงบำเพ็ญพระราชกุศลนันทนาการ เช่น ทรงพนวช ทรงศีล
ทรงบาตร ทรงถวายผ้าพระกฐิน ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล มาฆบูชา วิสาขบูชา
อาสาฬหบูชา และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวโรกาสต่าง ๆ ตามขัตติยโบราณ
ราชประเพณีที่มีมาแต่ปางบรรพ์อย่างต่อเนื่อง พระองค์ทรงถือว่า การพระราชกุศล
แต่ละเดือนนี้ เป็นการสั่งสมบุญและเสริมสร้างคุณความดี ทั้งยังเป็นการอนุรักษ์ ศิลปะ
วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงามของไทยไว้ให้เป็นมรดกตกทอดแก่ลูกหลาน
ไทยสืบไป ทั้งนี้ เพราะพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก
ทรงมีพระราชศรัทธาในศาสนาพุทธศาสนาและทรงเป็นเนคตติแบบอย่างของ
พุทธศาสนิกชนไทยตลอดมา

การทำสังคายนาในสมัยรัชกาลที่ 5 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้า
อยู่หัว เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้บรรดาพระไตรปิฎกอักษรขอมเป็นอักษรไทยแล้ว จึง
โปรดเกล้าฯ ให้ตีพิมพ์ออกเผยแพร่ ดังที่ปรากฏในเอกสารที่เกี่ยวกับการชำระและ
การพิมพ์พระไตรปิฎก ในรัชกาลที่ 5 จากหนังสือกฎหมายรัชกาลที่ 5 หน้า 838
ความว่า

พระองค์ทรงพระราชดำริที่จะทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ทรงยกย่อง
พระภิกษุสงฆ์ทรงสมณศักดิ์ในพระพุทธศาสนา และทรงเป็นผู้นำชาวสยามที่ประพฤดี
การละบาป บาปใหญ่บุญกุศล ในการชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้ ได้มีพระภิกษุสงฆ์
ทรงสมณศักดิ์ จำนวน 110 รูป เป็นผู้ตรวจแก้ฉบับพระไตรปิฎกที่จะพิมพ์และจัดพิมพ์
พระไตรปิฎกนี้ในมณฑลสมัย เมื่อเสด็จดำรงสิริราชสมบัติครบ 25 ปี พระองค์ได้
โปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระไตรปิฎกในครั้งนี้ เป็นเล่มสมุดคำได้ 39 เล่ม ทุกเล่มมีตรา
แผ่นดินเป็นอาร์มภกตาทั้งสิ้น . . .

ในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้อ้างถึง อาร์มภกตาจากพระไตรปิฎก เล่ม 1 และพระ
วินยปิฎก มหาวิภังค์ ซึ่งพระเจ้านั่งเฝ้าเธอ กรมหมื่นนวัชรินทราธิราช ทรงชำระแล้ว
พิมพ์เป็นส่วนพระราชกุศลในมณฑลสมัยแห่งสิริราชสมบัติได้ 25 ปี บริบูรณ์ รัตน
โกสินทรศก 112 ความว่า

อาร์มภกตา

สุกมัสสุพระพุทธศาสนากาลเบเนอดีตภาคล่วงแล้ว 2431 พรรษา บัตยุบันกาล
บุลิกสังวัจฉรมาฆมาศ กาทปักข์ปาฏิบทธโสรวาร บริเจทกาลกำหนด

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ บดินทรเทพยมหามงกุฎ บุษย
รัตนราชรังวฤษ์ วรุตมพงษบริพัตร วรขัตติยราชนิกรโรดม จาตุรันตบรม
มหาจักรพรรดิราชสังกาศ บรมธรรมิกมหาราชาธิราช บรมนารถบพิตร
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ทรงพระราชดำริว่า พระพุทธศาสนาในวาททั้งปวงซึ่งกุลบุตรได้ศึกษาแลปฏิบัติ
สืบมาจนบัดนี้ ย่อมเนื่องอยู่ในพระปริยัติไตรปิฎกทั้งสิ้น แต่กาลก่อนมา พระเจ้า
แผ่นดินที่นับถือพระพุทธศาสนา ย่อมทรงพระราชศรัทธาเป็นสาสนูปถัมภก ให้

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

กำลังแก่พระสงฆ์พุทธสาวกให้ทำสังคีตชำระพระไตรปิฎกปริยัติธรรม หลายครั้ง
หลายคราว เป็นราชประเพณีสืบมา แลจารึกเป็นอักษรลงในใบลาน เป็น
ฉบับคัดลอกต่อกันไป ซึ่งเป็นฉบับแพร่หลายไปในประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา
ทั้งปวง แต่ก่อนมาประเทศที่นับถือพระพุทธศาสนา ยังมีอำนาจปกครองบ้านเมือง
โดยลำพังตัว พระเจ้าแผ่นดินเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา ได้ทำนุบำรุงอุดหนุน
การศาสนาอยู่หลายประเทศด้วยกัน คือ กรุงสยาม เมืองลังกา เมืองพม่า
เมืองลาว เมืองเขมร เมื่อเกิดวิบัติอันตรราย พระไตรปิฎกขาดสูญบกพร่อง
ไปในเมืองใดก็ได้เอาศิโรตถียิมกันมาลอกคัดคงฉบับบริบูรณ์ ด่านกันไปด่ายกัน
มาได้ แต่ในกาลทุกวันนี้ ประเทศลังกาแลพม่า ตกอยู่ในอำนาจอังกฤษ ผู้ปกครอง
รักษาย่านเมืองไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา ก็ทำนุบำรุงแต่อาณาประชาราษฎร
ไพร่บ้านพลเมือง หาได้อุดหนุนการพระพุทธศาสนา เหมือนอย่างพระเจ้าแผ่นดิน
ซึ่งนับถือพระพุทธศาสนาแต่ก่อนไม่ พระสงฆ์ซึ่งปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา ก็ต่างคน
ต่างประพฤติตามลำพังตน คนที่ชั่วมากกว่าคืออยู่เป็นธรรมดา ก็ชักพาให้พระ
ปริยัติธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าวิปริตผิดเพี้ยนไปตามอริยาไครย์
ส่วนเมืองเขมรนั้นเล่า ก็ตกอยู่ในอำนาจของฝรั่งเศส ไม่มีกำลังที่จะอุดหนุนพระ
พุทธศาสนาให้เป็นการมั่นคงถาวรไปได้ ส่วนเมืองลาวที่อยู่ในพระราชอาณาเขต
สยาม เจ้านายแลไพร่บ้านพลเมืองก็นับถือพระพุทธศาสนาบริศแปรปรวนไปด้วย
เรือบณีสางเทวดา จะเอาเป็นหลักฐานมั่นคงก็ไม่ได้ ถ้าพระไตรปิฎกวิปริต
เคลื่อนคลาไคไปในเวลานี้ จะหาที่สอบสวนลอกคัดเหมือนอย่างแต่ก่อนนั้นไม่มีแล้ว
การพระพุทธศาสนายังเจริญมั่นคงถาวรอยู่แต่ในประเทศสยามนี้ประเทศเดียว
จึงเป็นเวลาสมควรที่จะสอบสวนพระไตรปิฎก ให้ถูกต้องบริบูรณ์แล้วสร้างขึ้นไว้
ให้มากฉบับแพร่หลาย จะได้เป็นหลักฐานเชื้อสายของศาสนธรรมคำสั่งสอน
ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าสืบไปภายหน้า ก็ธรรมอันใดที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้
ตรัสสั่งสอน ย่อมเป็นธรรมอันวิเศษอุดมยิ่ง ซึ่งจะนำให้สัตว์พ้นจากทุกข์ภัยได้
โดยจริง เป็นธรรมวิเศษเพียงแท้ ย่อมจะเป็นที่ปรารถนาของผู้ซึ่งมีปัญญา ได้
เล่าเรียนตรองแล้วปฏิบัติตาม ได้รับผลมากน้อยตามประสงค์ ก็คงจะยังมี
ผู้ซึ่งจะอยากเรียนรู้เพื่อปฏิบัติตามสืบไปภายหน้าเป็นแท้ ซึ่งเบธรรมที่ควรจะ
สงวนไว้ให้เป็นประโยชน์แก่ชนภายหน้า ก็การสร้างพระไตรปิฎกในประเทศสยาม
ที่มีมาแต่โบราณนั้น จารึกเป็นอักษรขอมลงในใบลานเพื่อเป็นของถาวรมั่นคง

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยอวมทวนพางค์กรมหาวิทาลัย

แต่กาลที่ท่าเป็นการลำบาก กว่าจะสำเร็จแต่ละคัมภีร์ก็เป็นการเดินเข้ามา มากที่จะให้จบพระปริยัติธรรมแพร่หลายไปได้ อนึ่งในสยามรัฐมณฑลนี้แต่เดิม ได้เคยใช้อักษรขอมเป็นแบบฉบับมา ซึ่งทำให้ชนเป็นอันมากเข้าใจเสียว่าอักษร ขอมเป็นของรองรับเพื่อความในพระพุทธศาสนา เมื่อจะกล่าวโดยที่จริงแต่แล้ว ตัวอักษรไม่เหมาะสม อักษรใดใครก็ควรรู้ใช้ได้ทั้งสิ้น ประเทศอื่นที่นับถือ พระพุทธศาสนา คือ ลังกา พม่า ลาว เขมร เป็นต้น ก็สร้างพระไตรปิฎก ด้วยอักษรตามประเทศของตน ๆ ทุกประเทศ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริเห็นการเช่นกล่าวมาแล้ว ข้างต้นนี้ จึงมีพระราชประสงค์ที่จะให้ได้ตรวจสอบพระไตรปิฎกให้ถูกต้องแล้ว แลตีพิมพ์ด้วยอักษรสยาม เป็นคัมภีร์ละเล่มหนึ่งข้างสองเล่มข้าง เพราะทรง พระราชดำริเห็นว่า จะเป็นประโยชน์กว่าจารึกลงในใบลาน เรียงพิมพ์ ครั้งหนึ่งที่ได้หลายร้อยฉบับ จะหยิบยกไปมาก็ไม่เป็นการลำบาก ท่านผู้ที่จะดู สอบสวนก็ง่าย เพราะหนังสือคัมภีร์หนึ่งก็รวบรวมอยู่ในเล่มเดียวกันไม่กระจัด กระจายขาดตกบกพร่อง ถึงแม้ว่ากระดาษจะไม่เป็นของมันคงถาวรเสมอด้วย ใบลานก็จริงอยู่ แต่ตีพิมพ์ครั้งหนึ่งมากกว่าจารึกในใบลานหลายสิบเท่า แลถ้า เก็บรักษาไว้ดี ๆ แล้ว ก็อยู่ทนนานได้นับด้วยร้อยปี เมื่อฉบับใดเป็นประโยชน์ ที่ต้องการมาก ก็ตีพิมพ์เพิ่มขึ้นได้อีกมากกว่าแลเร็วกว่าที่จะจารลงในใบลาน พระคัมภีร์พระปริยัติธรรมก็จะแพร่หลายสมบูรณ์ในสยามรัฐมณฑลสืบไปภายหน้า ทรงพระราชดำริเห็นเป็นประโยชน์ดังนี้ จึงมีพระราชประสงค์ที่จะตีพิมพ์พระ ปริยัติธรรมขึ้นให้แพร่หลายเป็นการแก้ดูแลความตั้งมั่นของศาสนาแห่งพระ สัมมาสัมพุทธเจ้าสืบไปภายหน้า

อีกประการหนึ่ง การซึ่งมีพระราชประสงค์จะตีพิมพ์พระปริยัติธรรมครั้งนี้ ได้มีพระราชหฤทัยมุ่งหมายจะใคร่ให้ได้สำเร็จลง ทันกำหนดซึ่งทรงตั้ง พระราชหฤทัยไว้ว่า ถ้าเสด็จดำรงอยู่ในศิริราชสมบัติได้ถึง 25 ปี จะโปรด ราชโองการมหาราชมณฑลพระไตรปิฎกนี้ ให้เป็นการพระราชกุศลในมงคลสมัย ก็ การซึ่งจะเสด็จดำรงคืออยู่ได้หรือมิได้ จนถึงกำหนดที่ว่านั้น ก็เอาเป็นประมาณ แน่ไม่ได้โดยธรรมดา แต่ทรงพระราชดำริว่า การซึ่งทรงพระปรารภตรวจสอบ พระไตรปิฎกแลสร้างขึ้นให้แพร่หลายนี้ จะเป็นการมีคุณแก่ชนทั้งปวงทั่วไป

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นับว่าเป็นการพระราชกุศลอันใหญ่เป็นไปในทางที่ขอบธรรม คงจะเป็นเครื่อง
อุบัติมก้าให้สำเร็จดังพระบรมราชประสงค์

จึงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ดำรัสสั่ง สมเด็จพระเจ้านั่งเอนยา
เธอเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระภาณุพันธุวงษ์วรเดช เป็นแม่กองจัด
การที่จะตีพิมพ์พระไตรปิฎก แลโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าพนักงานอาราธนาพระ
บรมวงษานุวงษ์ซึ่งทรงผนวช แลพระราชอาณัติธานานุกรมเบรียญผู้รู้พระปริยัติ
ธรรม มาประชุมฟังพระราชดำริพระราชประสงค์แล้ว ได้แบ่งปันกันตรวจ
ตราแก้ไขต้นฉบับส่งลงพิมพ์แล้วสำเร็จบริบูรณ์ตามพระบรมราชประสงค์

ทรงพระราชอุทิศส่วนพระราชกุศลในการซึ่งได้ทรงสร้างพระปริยัติ
ธรรมครั้งนี้ แก่มหานิกทรทั่วไพบ ขอให้พระปริยัติธรรมอันตีพิมพ์ขึ้นไว้นี้ดำรง
อยู่สืบไปสิ้นกาลนานเทอญ

จะเห็นได้ว่า ในอารัมภกถาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงมุ่งเน้นถึง หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาที่กุลบุตรได้ศึกษา
มานี้มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกทั้งสิ้น พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ก็ทรงเป็นพุทธมามกะ
ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงมีพระราชจริยาวัตรตั้งมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม
และจักรวรรดิวัตร ทรงมีพระราชศรัทธาบสัทธาและดำรงอยู่ในพระธรรมคำสั่งสอน
ทางพระพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์จึงทรงพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้กระทำให้สังคายนาและชำระพระไตรปิฎกขึ้น โดยที่ทรงมีวัตถุประสงค์
เพื่อเป็นกาสิบทอดอายุพระพุทธศาสนา และทรงอุทิศพระราชกุศลให้แก่มหานิกทร
ทั่วไพบ ดังข้อความที่ปรากฏในตอนสุดท้ายของอารัมภกถาว่า "ทรงพระราชอุทิศส่วน
พระราชกุศลในการซึ่งได้ทรงสร้างพระปริยัติธรรมครั้งนี้ แก่มหานิกทรทั่วไพบ ขอ
ให้พระปริยัติธรรมอันตีพิมพ์ขึ้นไว้นี้ดำรงอยู่สืบไปสิ้นกาลนานเทอญ" อารัมภกถาชี้ให้เห็นว่า
พระมหากษัตริย์ ทรงประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา
กล่าวคือ เรื่องบาป บุญ อุบ โทษ นรกและสวรรค์ ด้วยเหตุนี้ พุทธศาสนิกชนไทย
จึงถือว่าการสร้างอักษระหรือพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า ย่อม
ได้อันส่งผลมากมายครั้งตายไป ก็จะได้ไปเกิดในโลกสวรรค์

ชาวค็อบริสุทธ์ศรีสวัสดิ์	หมายพระไตรรัตน์
และธรรมะคุ่มจิตไทย	
แดงคือโลหิตเราชาวไทย	ซึ่งยอมสละได้
เพื่อรักษาชาติศาสนา	
น้ำเงินคือสีเสภา	อันจอมประชา
ธ ไพรดเป็นของส่วนองค์	
จิดร้าวเป็นทิวาตรรงค์	จึงเป็นสีธง
ที่รักแห่งเราชาวไทย	
ทหารอวตารนาไบ	ยงยุทธวิชัย
วิชิตก็ชูเกียติสยาม	

จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระมหาธีรราชเจ้า รัชกาลที่ 6 ทรงมีพระราชศรัทธาอุปเสนาแก่แบบแผนในพระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ และทรงประพฤติปฏิบัติตามหลักพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าตลอดมาอย่างเคร่งครัด พระองค์ได้พระราชนิพนธ์วรรณกรรมที่เกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนามามากมายหลายเรื่อง เช่น เทศนาเสด็จธรรมาธรรมสงคราม ก็เพื่อปลุกใจประชาชนชาวไทยให้มีความรักชาติ รู้รักความสามัคคี มีน้ำหนึ่งใจเดียว มีความเป็นเอกภาพ สม่ิครสมานร่วมใจกัน อันที่จะปกป้องรักษาชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นสถาบันหลักให้ดำรงคงอยู่คู่ผืนแผ่นดินไทย เพื่อให้พ้นจากภัยพิบัติอันอาจจะเกิดจากอริราชศัตรูทั้งมวล และพระองค์ได้ทรงออกแบบธงไตรรงค์ขึ้นเป็นธงชาติไทยแทนธงช้างที่ใช้มาก่อนหน้านั้น และได้ทรงตราความหมายของสีธงแต่ละสีไว้ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของชาติไทย อันจะผืนกแบบแผนคิดค้นแผ่นดินไทยตลอดไปชั่วกาลปาวสาน¹²

¹²พันเอกวิระ คงอดิศักดิ์, การประพจน์พระมหจรรย์ หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก, (ฉบับได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ 1) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2533), หน้า 88-89. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน เนื่องในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา พุทธศักราช 2533)

รัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 เป็นสมัยที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นระบอบประชาธิปไตย พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวที่เกี่ยวกับพระบรมพุทธศาสนา มีมากมาย ในที่นี้ผู้วิจัยจะได้นำเสนอเพียงน้อยสังเขปคือ พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนแปลงพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.121 เป็นพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ.2484 ในด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม พระองค์ทรงอนุญาตให้สามเณรมีอายุ 17 ปี เข้าสอบธรรมได้ และการออกข้อสอบนักธรรมไม่มีการแบ่งแยกข้อสอบ และให้มีการสอบพร้อมกันทั่วประเทศและทรงอนุญาต ให้คฤหัสถ์เข้าสอบธรรมสนามหลวงพร้อมกับพระภิกษุสงฆ์และสามเณรได้ เรียกว่า "ธรรมศึกษา"

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ชำระและจัดพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐ เพื่อทรงอุทิศพระราชกุศลถวายแด่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระบรมเชษฐาธิราชซึ่งได้สวรรคตไปแล้ว ตั้งข้อความที่ปรากฏในอารัมภกถาที่เรียบเรียงไว้เป็นภาษามคธ และได้มีคำแปลเป็นภาษาไทย ดังต่อไปนี้

การพิมพ์พระไตรปิฎกในรัชกาลที่ 7

พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 พร้อมด้วยมหาดชนชาวสยาม ได้โปรดเกล้าฯ ให้จัดการชำระและพิมพ์พระไตรปิฎกภาษามคธฉบับสยามรัฐ เพื่อทรงพระราชอุทิศถวายพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดลพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 พระบรมเชษฐาซึ่งเสด็จสวรรคตไปแล้ว ปรากฏดังอารัมภกถาที่เรียบเรียงไว้เป็นภาษามคธ และได้มีคำแปลดังต่อไปนี้

คำแปล อารัมภกถา พระไตรปิฎก

พระพุทธวจนะอันเป็นหมวดแห่งพระไตรปิฎก ย่อมเป็นประมวลแห่งพระอัมมวินัยของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าฯ พระเศปิฎกพุทธวจนะตั้งมั่นอยู่ตราบนาน สัมมาปฏิบัติของพุทธบริษัทก็งามรุ่งเรืองอยู่ตราบนั้นฯ เพราะฉะนั้น พระเจ้าแผ่นดินผู้พุทธศาสนูปถัมภก ซึ่งได้พระราชทานกำลังแก่พระสงฆ์พุทธสาวก ให้ทำ

สังคีตข้าราชการพระไตรปิฎกพุทธวจนะจารึกลงในสมุดฯ อันนี้เป็นจารึกาวัดต์ของ
พระเจ้าแผ่นดินเหล่านั้นฯ

ภายหลังมาในพระพุทธศักราช 2436 พระบาทสมเด็จพระปรมินทร
มหาจุฬาลงกรณ์เป็นปฐมหาราชเจ้า มีพระราชประสงค์จะให้พระไตรปิฎก
แพร่หลายมากขึ้น เมื่อโปรดเกล้าฯ ให้พระสงฆ์ผู้ทรงพระไตรปิฎกในครั้งนั้น
ข้าราชการพระไตรปิฎกพุทธวจนะแล้ว จึงทรงสร้างพระไตรปิฎกขึ้นเป็นตัวพิมพ์ เป็น
ครั้งแรกในประเทศสยามฯ พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์นั้น บัดนี้ก็ได้จำหน่ายหมดสิ้น
ไป เป็นของหาได้ด้วยยาก จึงเป็นเวลาสมควรที่จะพิมพ์พระไตรปิฎกขึ้นใหม่แล้วฯ

อนึ่งพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ซึ่งเสด็จ
สวรรคตแล้วในปีนั้น ในกาลใกล้จะสวรรคต ได้มีพระราชดำรัสสั่งไว้ว่า ให้
มีหนังสือเป็นสาสน์บัดนี้มาก อันได้สร้างขึ้นเป็นที่ระกอกถึงพระองค์สักเรื่องหนึ่งฯ
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกฯ อันได้เสด็จเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ
ในปัจจุบันนี้ ทรงพระราชดำริที่ว่า พระไตรปิฎกพุทธวจนะนั้นแลเป็นหนังสือที่
ควรพิมพ์ขึ้น เพื่อยังพระราชประสงค์ของสมเด็จพระบรมเชษฐาธิราชเจ้าฯ ให้
สำเร็จจึงได้ทรงอาราธนาพระเถระผู้ทรงไว้ซึ่งพระไตรปิฎก ให้ข้าราชการพระไตร
ปิฎกอีกครั้งหนึ่ง แลทรงชักชวนมหาชนผู้มีอันอยู่ในสยามรัฐนี้ ให้บริจาคทรัพย์
เป็นทุนที่จะพิมพ์ขึ้นฯ

พระไตรปิฎก มีนามว่า สยามรัฐสุส เตปิฎก อันเป็นประชุมแห่งปิฎก
ทั้งหลายสามนี้

เป็นอันมหาชนผู้มีอันอยู่ในสยามรัฐ มีพระราชาเป็นประมุข ให้เริ่มพิมพ์
แล้ว โดยกาลเป็นที่ล่วงไปแห่งปี 2468 นับแต่ปริณิพพานของพระผู้มีพระภาค
พุทธเจ้าฯ

บุญโดยยอมเกิดแต่การที่ได้ให้พิมพ์ประชุมแห่งปิฎกสามนี้ ขอส่วนแห่งบุญนั้น
จงเป็นผลสำเร็จแก่พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดี ศรีสินทรมหาวชิราวุธ โดย
พลัน ฯ

อนึ่ง โสต

ขอมุงเทพเจ้า เหล่ามนุษย์ แลหมู่สัตว์ทั้งหลาย จงเป็นผู้เกษม ไร้ทุกข์
เสงี่ยมสงบ ไร้มีความอาดูร มีสุข ไร้มีเวร มีอิสระ แลเห็นแต่สิ่งเจริญ
ในกาลทุกเมื่อ เทอญฯ¹³

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 ได้โปรดเกล้าฯ
ให้บูรณะปฏิสังขรณ์และสร้างวัดวาอารามต่าง ๆ และได้โปรด ฯ ให้มีการชำระพระ
ไตรปิฎกโดยมีคณะรัฐบาลและประชาชนเป็นผู้สนับสนุนช่วยกันทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา
ช่วยกันสร้างวัดวาอาราม เช่น วัดพระศรีมหาธาตุ บางเขน กรุงเทพมหานคร
นอกจากนี้คณะรัฐบาลได้ส่งทูตศาสนสัมพันธ์ไปประเทศอินเดีย ได้ัญญเชิญพระบรม
สารีริกธาตุมาประดิษฐานไว้ที่วัดพระศรีมหาธาตุ ทั้งยังได้นำกิ่งพระศรีมหาโพธิ์จาก
พุทธคยามาปลูกไว้ที่วัดดังกล่าวอีกด้วย

ในรัชกาลนี้ คณะสงฆ์ไทย ได้ปรารถนาให้มีการแปลพระไตรปิฎกจาก
ภาษามคธหรือภาษาบาลีมาเป็นภาษาไทยจนจบบริบูรณ์และได้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อเป็นการ
ฉลอง 25 พุทธศตวรรษ จำนวน 80 เล่ม ต่อมาได้มีการจัดพิมพ์รวม 80 เล่ม
ให้เหลือเพียง 45 เล่ม ในการทำสังคายนาชำระพระไตรปิฎกครั้งนี้มีสมเด็จพระอริย
วงศาคตญาณ(แพ ติสฺสเทว) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก วัดสุทัศน์
เทพวราราม ทรงเป็นองค์ประธานฝ่ายสงฆ์ คณะรัฐบาล เป็นประธานฝ่ายคฤหัสถ์
ได้เริ่มดำเนินการแปลพระไตรปิฎกตั้งแต่ปลายปี พ.ศ.2438 โดยได้แบ่งการ
แปลออกเป็น 2 ประเภท คือ แปลโดยอรรถตามความในภาษาบาลีพระไตรปิฎก
ฉบับสยามรัฐ สำหรับพิมพ์เป็นเล่มสมุด เรียกว่า "พระไตรปิฎกภาษาไทย" พระ
ไตรปิฎกฉบับนี้ได้พิมพ์เสร็จเมื่อ พ.ศ.2484 และแปลโดยส่วนวนเทศนา สำหรับ
พิมพ์ใบลานเป็นคัมภีร์เทศนา เรียกว่า "พระไตรปิฎกเทศนาฉบับหลวง" พระไตรปิฎก

13กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, โครงการสังคายนาพระ
ธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา,ม.ป.ป.)
หน้า 28-29.

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ฉบับนี้ได้พิมพ์เสร็จ เมื่อ พ.ศ. 2492 นอกจากนี้ยังได้ตีพิมพ์ขึ้นเนื่องในงานฉลอง 25 พุทธศตวรรษ เมื่อ พ.ศ. 2500 ได้ตีพิมพ์ขึ้นเป็นครั้งที่ 4 เมื่อ พ.ศ. 2525 เพื่อเป็นอนุสรณ์ในการฉลองกรุงรัตนโกสินทร์ 200 ปี อีกด้วย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช รัชกาลที่ 9 ทรงมีพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง พระองค์ได้เสด็จออกผนวช เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม 2499 ประทับ ณ วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นเวลา 15 วัน ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจนานัปการ ในที่นี้ จะได้กล่าวถึง พระราชกรณียกิจที่สำคัญในทางพระพุทธศาสนาบางประการเท่านั้น

นอกจากพระองค์ทรงได้ผนวชในพระบวรพุทธศาสนาแล้ว พระองค์ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมารได้ผนวชในพระบวรพุทธศาสนาอีกด้วย

พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับพระพุทธรักษา เช่น ประเพณีถวายผ้าพระกฐิน ซึ่งเรียกว่ากฐินหลวง ได้แก่กฐินอันเป็นส่วนหนึ่งของพระมหากษัตริย์ ที่ทรงมีพระราชศรัทธาถวายแด่พระสงฆ์ผู้จำพรรษาในพระอารามหลวงถ้วนไตรมาส พระองค์ได้เสด็จพระราชดำเนินไปถวายผ้าพระกฐินด้วยพระองค์เองเป็นประจำทุกปี ทั้งยังได้ทรงโปรดเกล้าฯ ให้พระบรมวงศานุวงศ์เสด็จไปทรงถวายแทนพระองค์หรือพระราชทานแก่กระทรวง ทบวง กรม องค์การ สโมสร สมาคมหรือเอกชนผู้มีเกียรติไปถวายผ้าพระกฐินแทนพระองค์อีกด้วย

พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดงานพระราชพิธีบำเพ็ญพระราชกุศลอุทิศสมทบทุนาคหลวง กล่าวคือ สามเณรที่สอบได้เปรียญธรรม 9 ประโยค ตัวอย่างเช่น ในรัชสมัยของพระองค์มีสามเณรรูปแรกที่สอบไล่ได้เปรียญธรรม 9 ประโยค คือ สามเณรเสฐียรพงษ์ วรรณปก จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับอุปสมบทเป็นนาคหลวง ในวันที่ 10 มิถุนายน 2503 ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม

พระราชกรณียกิจดังกล่าวนี้ ชี้ให้เห็นว่า พระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง ดังพระราชดำรัสในโอกาสเสด็จออกทรงผนวช เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2499 ว่า

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยอัสสัมชัญท่าอากาศยานราชวิทยาลัย

โดยที่พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรา ทั้งตามความศรัทธา
เชื่อมั่นของข้าพเจ้าเองก็เห็นเป็นศาสนาที่ดีศาสนาหนึ่งเนื่องในบรรดาสัจธรรม
คำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล จึงเคยคิดอยู่ว่าถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควร
จักได้บวชสักเวลาหนึ่งตามราชประเพณี ซึ่งจัดเป็นทางสนองพระเดชพระคุณ
พระราชบูรพการีตามคตินิยมด้วยและนับตั้งแต่ข้าพเจ้าได้ครองราชย์สืบสันตวงศ์
ต่อจากสมเด็จพระเชษฐาธิราช ก็ล่วงมากว่าสิบปีแล้ว เห็นว่าน่าจะถึงเวลา
ที่ควรจะทำตามความตั้งใจไว้แล้วประการหนึ่ง อนึ่ง การที่องค์สมเด็จพระ
สังฆราชหทยประชวรมาได้ ในคราวระชวรครั้งหลังนี้ ก่อให้เกิดความปิติยินดี
แก่ข้าพเจ้ายิ่งนัก ได้มาคำนึงว่า ถ้าในการอุปสมบทของข้าพเจ้า ได้มีองค์
สมเด็จพระสังฆราชเป็นพระอุปัชฌาย์แล้วก็จักเป็นการแสดงออกซึ่งความศรัทธา
เคารพในพระองค์ท่านของข้าพเจ้าได้อย่างเหมาะสมอีกประการหนึ่ง จึงได้ตกลง
ใจที่จะบรรพชาอุปสมบทในวันที่ 22 เดือนนี้¹⁴

อนึ่ง พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสแก่ประชาราษฎร์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา
เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2499 ความว่า

อันพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นศาสนาประจำชาติของเราดี ตามความชอบรมที่
ได้รับมาก็ดีตามความศรัทธา เชื่อถือส่วนตัวข้าพเจ้าก็ดี เห็นเป็นศาสนาที่ดี
ศาสนาหนึ่ง มีคำสั่งสอนไว้คนประพฤติตนเป็นคนดีทั้งเพียบพร้อมด้วยบรรดา
สัจธรรมอันชอบด้วยเหตุผลน่าเลื่อมใยังยิ่งนัก¹⁵

¹⁴พระบรมราชาโชวาท, รวบรวมโดย คณะกรรมการอำนวยการจัดงาน
เฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธี
มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบ 5 ธันวาคม 2530, (กรุงเทพฯ : โรง
พิมพ์การศาสนา, 2530), หน้า 6.

¹⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 8.

จากพระราชดำริสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ได้ัญเชิญมาขึ้น ให้เห็นว่าองค์พระประมุขของไทยทุกพระองค์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงเป็นพุทธมามกะทรงเอาพระทัยใส่ในการพระศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้วัฒนาสถาพรดำรงมั่นอยู่คู่กับผืนแผ่นดินไทยตลอดมา

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน ทรงเจริญพระชนมายุครบ 5 รอบ เมื่อ พ.ศ.2530 พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีการทำสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎกและโปรดเกล้าฯ ให้ชำระพระไตรปิฎก ทั้งคัมภีร์อรรถกถา ฎีกาสัททวาริเสสและปกรณ์วิเสส เป็นภาษาไทย ในการทำสังคายนาพระไตรปิฎกครั้งนี้ มีสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงเป็นองค์ประธานฝ่ายสงฆ์ และมีคณะสงฆ์ทั่วสังฆมณฑล คณะรัฐบาล ข้าราชการ และประชาชนทุกฝ่ายให้การอุปถัมภ์ โดยมีวัตถุประสงค์ร่วมกันดังต่อไปนี้

1. เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวโรกาสที่เจริญพระชนมพรรษาครบ 5 รอบ
2. เพื่อให้ประเทศไทยมีพระไตรปิฎกฉบับหลวงที่สมบูรณ์
3. เพื่อความมั่นคงแห่งพระบวรพุทธศาสนา
4. เพื่อเผยแพร่พระพุทธศาสนาให้แพร่หลายยิ่งขึ้น¹⁶

การทำสังคายนาครั้งนี้ ได้จัดให้มีขึ้น ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ได้มีการแบ่งงานออกเป็น 3 กอง คือ สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) เป็นสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระวินัยปิฎก สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธโร) เป็นสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระสุตตันตปิฎก และพระคิมลธรรม (อาจ อาสโร) เป็นสังฆปาโมกข์ฝ่ายพระอภิธรรมปิฎก

¹⁶กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, โครงการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก ในพระบรมราชูปถัมภ์, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ม.ป.บ.), หน้า 44-45.

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ได้ทรงประกาศพระราชดำริไว้โดยมีความหมายอันแน่นอนและลึกซึ้ง ดังจะเห็นได้จากการที่ได้พระราชทานพระพุทธรูปราชูปถัมภ์ไปประดิษฐานยังจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทยว่า

ข้าพเจ้าถือว่า พระพุทธรูปราชูปถัมภ์ เป็นที่ตั้งแห่งคุณพระรัตนตรัย อันเป็นที่เคารพสูงสุด และเป็นเครื่องหมายแห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของประเทศไทยและของคนไทย...

จะเห็นได้ว่า พระราชดำริของพระองค์นี้ มีความชัดเจนอยู่ในตัวแล้วว่า ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอยู่ภายใต้ร่มเงาแห่งคุณพระรัตนตรัย อันเป็นหลักชัยแห่งพระพุทธศาสนานั้นเอง

สรุปความว่า พระมหากษัตริย์ทุกยุคทุกสมัย ทุกพระองค์ทรงมีพระราชศรัทธาในพระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง พลสกนิกรไทยได้เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทของพระมหากษัตริย์ทุกยุคทุกสมัยเป็นต้นมา เพราะฉะนั้น การดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันก็ได้ยึดหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตตลอดมา

ข. หลักความเชื่อ เรื่องกรรมและสังสารวัฏที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน

พุทธศาสนิกชนไทยมีความเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏ กล่าวคือ เชื่อว่าทำดีย่อมได้ดี ทำชั่วย่อมได้ชั่ว การดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยย่อมผูกพันกับหลักคำสอนพระพุทธศาสนา กิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนไทยได้แสดงออกเกี่ยวกับเรื่องกรรมและสังสารวัฏมีดังนี้

1. กิจกรรมในด้านกุศลพิธี
 2. กิจกรรมในด้านบุญพิธี
 3. กิจกรรมในด้านทานพิธี¹⁷
1. กิจกรรมในด้านกุศลพิธี

เรื่องกุศลพิธี เป็นเรื่องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ของพุทธศาสนิกชนไทย เช่น การบรรพชาและอุปสมบท การเวียนเทียนในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

พุทธศาสนิกชนไทยเชื่อว่า การบรรพชาและอุปสมบทนั้นเป็นการช่วยสืบต่ออายุของพระพุทธศาสนาและมีอานิสงส์มากในการบรรพชาและอุปสมบท ดังที่กล่าวกันว่าผู้ใดมีศรัทธา ได้บวชทาสนกรรมกรให้เป็นสามเณร สามเณรี ได้อานิสงส์ 4 กัณฑ์ บวชเป็นภิกษุ ภิกษุณี ได้อานิสงส์ 8 กัณฑ์ ถ้าบวชบุตรของตนให้เป็นสามเณร สามเณรี ได้อานิสงส์ 8 กัณฑ์ ถ้าบวชให้เป็นภิกษุ ได้อานิสงส์ 16 กัณฑ์ ถ้าบวชสามีของตนเป็นสามเณร บวชภรรยาของตนเป็นสามเณรี ได้อานิสงส์ 16 กัณฑ์ ถ้าบวชเป็นภิกษุได้อานิสงส์ 32 กัณฑ์ ถ้าบวชตนเองในพระพุทธศาสนาด้วยศรัทธาอันเต็มเปี่ยมเป็นสามเณร สามเณรี ได้อานิสงส์ 32 กัณฑ์ ถ้าบวชเป็นภิกษุได้อานิสงส์ 64 กัณฑ์¹⁸ จะเห็นได้ว่าอานิสงส์ในการบรรพชาและอุปสมบทนั้นย่อมมีแก่ผู้บวชและเจ้าภาพ พุทธศาสนิกชนไทยเชื่อว่า ครั้นตายไปจะได้เกาะชายผ้าเหลืองไปสู่วสุวรรค์ ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันอัฐมิบูชา วันมาฆบูชา และวันอาสาฬหบูชา พุทธศาสนิกชนไทยทั่วประเทศ นิยมประกอบพิธีทำบุญ ตักบาตร สมาทานศีล ฟังเทศน์ ฟังธรรม และนิมการให้ทานชีวิต เช่น การบปล่อยนก ปล่อยปลา และปล่อย เต่า เป็นต้น ทั้งนี้ เพราะพุทธศาสนิกชนไทย

¹⁷องค์การศึกษา, ศาสนพิธี เล่ม 1, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2503), หน้า 4.

¹⁸พระมหาไพศาล เขมวิสาโร, ชุมนุมอานิสงส์ 65 เรื่อง, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ อานวยสาส์น, 2531), หน้า 509.

มีจิตใจเต็มเปี่ยมด้วยเมตตากรุณา บรรารถนาให้สัตว์เหล่านั้นมีอิสรภาพ มีอายุยืนยาว อันมีผลเกี่ยวโยงถึงคติความเชื่อตามหลักพระพุทธศาสนาซึ่งเชื่อกันว่า ผู้ให้ทานชีวิตแก่คนอื่นหรือสัตว์อื่น ย่อมมีอายุยืน มีลาภ ยศ สรรเสริญ สุข เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง เมื่อถึงเทศกาลเข้าพรรษา พุทธศาสนิกชนไทยส่วนมากได้สละมาทานศีลอุโบสถตลอดจนออกพรรษา จะงดเว้นจากการประพฤตชั่วทางกาย ทางวาจาและทางใจ ประกอบแต่คุณงามความดี กิจกรรมดังกล่าวนี้ พุทธศาสนิกชนไทยมีความเชื่อว่า เป็นการสั่งสมบุญบารมี เป็นการสร้างคุณงามความดีและความเป็นสิริมงคลให้แก่ชีวิตของตนเอง อาตมสังฆสังฆาวุธย่อมมีผลสะท้อนในทางที่ดีทั้งในชาตินี้และชาติหน้าอีกด้วย

2. กิจกรรมในด้านบุญพิธี

กิจกรรมในด้านบุญพิธีนี้ พุทธศาสนิกชนไทยนิยมทำบุญเกี่ยวกับครอบครัวของตน เช่น ทำบุญขึ้นบ้านใหม่ ทำบุญอายุ ทำบุญปีใหม่และทำบุญงานศพ โดยแต่ละงานแยกออกเป็นดังนี้

งานมงคล ได้แก่ งานทำบุญที่นำความเจริญและความสุขมาให้ เช่น งานทำบุญบ้าน ทำบุญวันเกิด ทำบุญอายุ ทำบุญแต่งงาน ทำบุญฉลองสิ่งต่าง ๆ

งานอวมงคล ได้แก่ งานศพ เช่น ทำบุญหน้าศพ ทำบุญเผาศพ ทำบุญ 7 วัน ทำบุญ 50 วัน ทำบุญ 100 วัน ทำบุญวันตาย และทำบุญบรรจุอัฐิ เป็นต้น วัตถุประสงค์ในการทำบุญงานศพนี้ เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้แก่ผู้ตายเพื่อผู้ตายจะได้เสวยผลบุญและไปสู่สุคติ

3. กิจกรรมในด้านทานพิธี

พุทธศาสนิกชนไทยนิยมการถวายทานแก่พระภิกษุสามเณร เช่น ถวายภัตตาหาร ถวายสังฆทาน และยังเชื่ออีกว่า การถวายทานอย่างเลว อย่างกลาง

อย่างประณีต ย่อมมีอาณิสย์แตกต่างกัน ถ้าถวายทานเช่นไร ก็ย่อมได้รับผลเช่นนั้น พุทธศาสนิกชนไทยเมื่อจะถวายทานก็ต้องทำพิธี ไหว้พระ รับศีลและกล่าวคาถาถวายทานนั้น ๆ ตามที่ประเพณีเกี่ยวกับศาสนพิธีที่เคยปฏิบัติกันมาตั้งแต่อดีตกระทั่งถึงปัจจุบัน

จะเห็นได้ว่า พระพุทธศาสนากับการดำรงชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยมีความผูกพันกันอย่างแนบแน่น กล่าวคือ นับตั้งแต่เกิดจนตายก็อาศัยพระพุทธศาสนาเป็นหลักยึดเหนี่ยว มีหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักประพฤติปฏิบัติ มีศีลธรรม จริยธรรม มีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณาต่อผู้อื่นและสัตว์อื่น มีพระธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนา เป็นที่พึ่งทางใจในการดำเนินชีวิตประจำวันของตนเองและครอบครัว ทั้งนี้ ก็เพราะพุทธศาสนิกชนไทยมีความเชื่อเรื่องสังสารวัฏซึ่งเป็นเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิด บาป บุญ คุณ โทษ นรกและสวรรค์ โดยเชื่อว่า กรรมดีและกรรมชั่วนั้นสามารถให้ผลทั้งในชาตินี้และในชาติหน้า แม้ว่าบางครั้ง การให้ผลแห่งกรรมบางอย่างยังไม่มีโอกาสที่จะให้ผลในชาตินี้ก็ตาม แต่ผลแห่งกรรมนั้น ๆ ก็จะทำให้ผลในชาติต่อ ๆ ไปอย่างแน่นอน

พุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันมีความเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏ เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากพระไตรปิฎกและจากวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาต่าง ๆ ได้แก่ ไตรภูมิพระร่วง และภูมิวิลาสิณี วรรณกรรมเหล่านี้ได้กล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์อันเป็นสถานที่อยู่อาศัยของสัตว์ทั้งหลายหลังจากตายไปแล้ว โดยแสดงให้เห็นว่านรกเป็นสถานที่ทรมานสัตว์ที่ทำความชั่ว สวรรค์เป็นสถานที่สุขสบายของสัตว์ที่ทำความดี ในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้นำเสนอข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องกรรมและสังสารวัฏที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบันในกรณีที่ได้รับอิทธิพลมาจากพระไตรปิฎกและไตรภูมิพระร่วงโดยสังเขป ดังต่อไปนี้

1. อิทธิพลจากพระไตรปิฎก

เมื่อบุคคลทาศาความชั่ว ย่อมไปสู่อะไรที่เป็นสถานที่ทุกข์ ยันได้แก่ นรก นรกนั้น เป็นสถานที่ที่ทรมานสัตว์ให้ได้รับความทุกข์เวทนา ในเทวทูตสูตร¹⁹ พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงวิธีการลงโทษสัตว์นรกของนายนิรยบาล ดังนี้

- (1) โบยด้วยแล้งบ้าง
- (2) โบยด้วยหว่ายบ้าง
- (3) ตีด้วยตะบองสั้นบ้าง
- (4) ตัดมือบ้าง
- (5) ตัดเท้าบ้าง
- (6) สัดทั้งมือทั้งเท้าบ้าง
- (7) ตีตบบ้าง
- (8) ตัดจมูกบ้าง
- (9) ตัดทั้งหูทั้งจมูกบ้าง
- (10) ลงกรรมกรณ์วิธี หม้อเคียวหน้าลิ้นบ้าง
- (11) ลงกรรมกรณ์วิธี ขอดสังข์บ้าง
- (12) ลงกรรมกรณ์วิธี บากราหูบ้าง
- (13) ลงกรรมกรณ์วิธี มาลัยไฟบ้าง
- (14) ลงกรรมกรณ์วิธี คบมือบ้าง
- (15) ลงกรรมกรณ์วิธี ริวสายบ้าง
- (16) ลงกรรมกรณ์วิธี นุ่งเบสอกไม้บ้าง
- (17) ลงกรรมกรณ์วิธี ยืนกว้างบ้าง
- (18) ลงกรรมกรณ์วิธี เกี่ยวเหยื่อเข็ลบ้าง
- (19) ลงกรรมกรณ์วิธี เหยี่ยุกระชาบดบ้าง

¹⁹ม.อ. 14/510/338-339. ฉบับ สยามภฏฐสส เตปิฎก 2525.

- (20) ลงกรรมกรณวิธี แปรงแสบข้าง
- (21) ลงกรรมกรณวิธี กางเวียนข้าง
- (22) ลงกรรมกรณวิธี ตัวหางข้าง
- (23) รวดด้วยน้ำมันเคือด ๆ ข้าง
- (24) ฟ้าสูนึ่งข้าง
- (25) ฟ้านอนหงายบนหลาวทั้งเป็น ๆ ข้าง
- (26) ตัดศีรษะด้วยดาบข้าง

และอีกนัยหนึ่ง วิธีการลงโทษของนายนิรยบาลมีดังนี้

เหล่านายนิรยบาลจะจับสัตว์นั้นซึ่งคิดแล้วเอาฝังถาก . . . จะจับสัตว์นั้น
เอาเท้าขึ้นข้างบน เอาหัวลงข้างล่างแล้วถากด้วยพรา . . . จะเอาสัตว์นั้น
เทียมรถแล้วให้วิ่งกลับไปกลับมาบนแผ่นดินที่มีไฟติดหัว ลูกโพล่ง ไซติช่วง . . .
จะให้สัตว์นั้นเทียมรถแล้วให้วิ่งกลับไปกลับมาบนแผ่นดินที่มีไฟติดหัว ลูกโพล่ง
ไซติช่วง . . . จะจับสัตว์นั้นเอาเท้าขึ้นข้างบนเอาหัวลงข้างล่าง แล้วพุ่งลง
ไปบนหม้อทองแดงที่มีไฟติดหัว ลูกโพล่ง ไซติช่วง . . . สัตว์นั้นจะเดือดพล่าน
เป็นฟองอยู่ในหม้อทองแดงนั้น เขาเมื่อเดือดเป็นฟองอยู่ จะพ่นขึ้นข้างบน
ครึ่งหนึ่งข้าง พ่นลงข้างล่างครึ่งหนึ่งข้าง พ่นไปด้านขวางครึ่งหนึ่งข้าง
จะเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์กล้าเจ็บแสบ อยู่ในหม้อทองแดงนั้น และยังไม่
ตายตราบเท่าบาปกรรมยังไม่สิ้นสุด²⁰

พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึง มหานรกซึ่งเป็นสถานที่ทรมานสัตว์ที่ทาศความชั่ว
ไว้ดังนี้ "มีสี่มุม สี่ประตู แบ่งไว้โดยส่วนเท่ากัน มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบไว้
ด้วยแผ่นเหล็กพื้นของนรกใหญ่นั้นล้วนแล้วด้วยเหล็ก ลูกโพล่ง แผ่ไปตลอดร้อยโยชน์
รอบด้าน ประดิษฐานอยู่ทุกเมื่อ"²¹

²⁰ม.อ. 14/513/341. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

²¹ม.อ. 14/514/341-342. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

จะเห็นว่า มหานรกรนั้นเป็นดินแดนทรมาณสัตว์ที่ได้รับทุกข์เวทนาอย่างแรงกล้า เจ็บแสบ สัตว์ที่ทากกรรมชั่วจะอยู่ในมหานรกรและยังไม่ตายตราบเท่าบาปกรรมยังไม่สิ้น ในสภาพนั้นมีป่าจ้าวต้นาพุดและสูงด้วย มีหนามยาว 16 องคุลี²² มีไฟติดทั่ว คอจากนั้นมีป่าต้นาไม้ใบเป็นดาบจะถูกลมพัดแล้วแล้วก็จะตัดมือ เท้า ขู และจุกของสัตว์ที่ทากกรรมชั่ว²³ เมื่อสัตว์นรกรนั้นมีความทิวระหายแล้ว นายนิรยบาลจะเอาขอเหล็กกร่อนง้างปากแล้วใส่กันโลหะที่ก้างกร่อนเข้าในปากสัตว์นรกร ดังข้อความว่า

เหล่านายนิรยบาล พวกนั้นเอาเชือกเกี่ยวสัตว์นั้นขึ้นวางบนบก แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ลูกอนมหาจาเรญ เจ้าต้องการอะไร สัตว์นั้นบอกอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้าทิวเจ้าขาเหล่านายนิรยบาล จึงเอาขอเหล็กกร่อน มีไฟติดทั่ว ลูกโพลง ขี้ตขวง เปิดปากออกแล้ว ใส่กันโลหะกร่อน มีไฟติดทั่ว ลูกโพลง ขี้ตขวง เข้าในปากก่อนโลหะนั้นจะทิวมีริมฝีปากข้าง ปากข้าง คอข้าง ท้องข้าง ของสัตว์นั้น พาเอาใส่ใหญ่ข้าง ใส่ข้อยข้าง ออกมาบางส่วนเบื้องล่าง สัตว์ยอมเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์กล้า เจ็บแสบ อยู่ ๗ ที่นั้นและยังไม่ตายตราบเท่าบาปกรรมนั้นยังไม่สิ้นสุด²⁴

จะเห็นว่า สัตว์นรกรนั้นได้รับทุกข์เวทนาอันแรงกล้าสืบเนื่องมาจากเหตุแห่งอกุศลกรรมที่ตนได้กระทำเอาไว้ บุคคลที่ประกอบด้วยธรรม 4 ประการนี้ คือ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกามและพูดเท็จ ย่อมเกิดในนรกร²⁵ ดังพระพุทธพจน์ว่า "ลูกอนนิกขุทั้งหลาย บุคคลที่ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมเกิดในนรกรเหมือนถูกนำมายืนลง ธรรม 4 ประการเป็นโฉน คือ เป็นผู้มักฆ่าสัตว์ 1 ลักทรัพย์ 1 ประพฤติผิดในกาม 1 พูดเท็จ . . ." ²⁶

²²ม.จ. 14/519/344. ฉบับ สยามรฎฐสุส เติปฏิภ 2525.

²³ม.จ. 14/520/344. ฉบับ สยามรฎฐสุส เติปฏิภ 2525

²⁴ม.จ. 14/522/344-345. ฉบับ สยามรฎฐสุส เติปฏิภ 2525.

²⁵อง.ตัก. 21/64/92. ฉบับ สยามรฎฐสุส เติปฏิภ 2525.

²⁶อง.จตุตถ. 21/81,82/107-108. ฉบับ สยามรฎฐสุส เติปฏิภ 2525.

พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึง สวรรค์ซึ่งเป็นโลกของเทวดา และเทวดาบางตนไม่ต้องทำอะไร เพราะมีเทพบริวารคอยรับใช้อยู่ บรรณาสั่งใดก็เนรมิตได้ สมความปรารถนาทุกประการ อย่างไรก็ตาม โลกสวรรค์เป็นโลกของเทวดา เรียกว่าอุบัติติเทวดา คือ เทวดาโดยกำเนิด ในโสฬสสมาถกปัญหาที่เทศ 27 ได้กล่าวถึงอุบัติติเทพไว้ว่า ". . . อุบัติติเทพเป็นเงิน เทวดาขาวจาตุมมหา ราชิกก็ดี พวกเทวดาขาวดาวดึงส์ก็ดี ฯลฯ เทวดาที่นิยมเนื่องในหมู่พรหมก็ดี เทวดาสูงขึ้นไปกว่านั้นก็ดี เทพเจ้าพวกนี้ท่านกล่าวว่า อุบัติติเทพ . . ."

จะเห็นได้ว่า โลกสวรรค์ของเทวดานั้นซึ่งเกิดมาจากผลแห่งกุศลกรรม ที่ได้กระทำเอาไว้ในโลกมนุษย์ จึงเป็นเหตุให้บุคคลไปเกิดในโลกสวรรค์และบุคคลนั้นจะต้องประกอบด้วยธรรม 4 ประการ คือ

1. เป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์
2. เว้นจากการลักทรัพย์
3. เว้นจากการเบียดเบียนกาย
4. เว้นจากการพูดเท็จ²⁷

จะเห็นได้ว่า บุคคลที่อุบัติในโลกสวรรค์ นั้นต้องประกอบด้วยกรรมดี กล่าวคือ ทางกาย ทางวาจา และทางใจ ครั้งหนึ่ง พระอานนท์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ตรัสกะพระอานนท์ว่า บุคคลประพฤติกายสุจริต วาจาสุจริตและมโนสุจริต ย่อมไปเกิดในโลกสวรรค์²⁸ เมื่อบุคคลประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจาและใจแล้ว ย่อมได้อานิสงส์ในชาตินี้และในชาติหน้าอีกด้วย ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

²⁷พ. จุฬ. 30/654/312. ฉบับ สยามรณัฐสุส เติบฎิกิ 2525.

²⁸อง. จตุตถก. 21/81,82/ 107-108. ฉบับ สยามรณัฐสุส เติบฎิกิ 2525.

²⁹อง. ตีก. 20/586,587,588,589/376-377. ฉบับ สยามรณัฐสุส เติบฎิกิ 2525.

ดูก่อนอ่านนที เมื่อบุคคลทากายสุจริต วาสุจริต มโนสุจริต ที่เรากล่าวว่า เป็นกิจควรทำโดยส่วนเดียว อาตมสังส่ออย่างนี้ อันผู้มันพึงหวังได้ คือ 1. แมตคน กิตติเตียนตนเองไม่ได้ 2. ผู้รู้ใคร่ครวญแล้วยอมสรรเสริญ 3. กิตติศัพท์อันดี ย่อมกระฉ่อนไป 4. ไม่เป็นคนหลงทากาละ 5. เมื่อแตกกายตายไป ย่อมเข้า สุคติโลกสวรรค์³⁰

โลกสวรรค์ อันเป็นสถานที่เลอเลิศเพียงพร้อมด้วยกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ อันเป็นสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ สวรรค์เป็นโลกที่งดงาม เป็นโลกที่มีแต่สิ่งที่ดีและสิ่งที่เป็นบุญ โลกสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและวรรณกรรม ทางพระพุทธศาสนา มี 26 ชั้น คือ

- 1) สวรรค์ชั้นกามาวจร 6 ชั้น
 - 1.1 จาตุมหรรราชิก
 - 1.2 ดาวดึงส์
 - 1.3 ยามา
 - 1.4 ดุสิต
 - 1.5 นิมมานรดี
 - 1.6 พรนิมิตตวสวัตตี
- 2) สวรรค์ชั้นรูปาวจรบรมทาน 3 ชั้น
 - 2.1 พรหมปาริสัชชา
 - 2.2 พรหมบุโรหิตา
 - 2.3 มหาพรหมา
- 3) สวรรค์ชั้นรูปาวจรชุตติยทาน 3 ชั้น
 - 3.1 บริตตภา

³⁰อ.ชุก. 20/264/73-74. ฉบับ สยามมรดกสุส เตปิฎก 2525.

- 3.2 อัมปมาตยา
- 3.3 อาภัสสร
- 4) สวรรค์ชั้นรูปาวจรตติยฉาน 3 ชั้น
 - 4.1 ปริตตสุภา
 - 4.2 อัมปมาตสุภา
 - 4.3 สุภกัณฑา
- 5) สวรรค์ชั้นรูปาวจรจตุตถฉาน 7 ชั้น
 - 5.1 เวทีปผลา
 - 5.2 อลัญญสัตว์
 - 5.3 อวิหา
 - 5.4 อคัมปา
 - 5.5 สุทิสสา
 - 5.6 สุทิสสี
 - 5.7 อกนิฏฐา
- 6) สวรรค์ชั้นรูปาวจร 4 ชั้น
 - 6.1 อากาสาณัญจายตนะ
 - 6.2 อากิญจัญญายตนะ
 - 6.3 วิญญาณัญจายตนะ
 - 6.4 เนาลัญญานาณัญญายตนะ³¹

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงผลบุญที่ทำให้ไปเกิดในสวรรค์ เนื่องจากการกระทำบุญคุณในเมื่อมีชีวิตอยู่ในโลกมนุษย์นี้เท่านั้น ในภิกษุสรโรจมานที่ 232 กล่าวไว้ว่า พระมหาโมคคัลลานเถระถามนางเทพธิดาตนหนึ่งว่า นางเทพธิดา มีรศมิงามพูดฉอฉ่งฉีก มีฤทธิ์มาก มีร่างกายสวยงาม เมื่อชาติก่อน ได้ประพฤติสุจริตอะไร จึงได้มาเสวยผลแห่งกรรมเช่นนี้ในเทวโลก นางเทพธิดาตอบว่า

31 พ.บฎ. 31/171-174/122-123. ฉบับ สยามรณรสสุส เติบฎก 2525.

32 พ.มาน. 26/42/72-73. ฉบับ สยามรณรสสุส เติบฎก 2525.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันได้ถวายพวงมาลัยและน้ำอ้อยแก่พระคุณเจ้าผู้เที่ยว
บิณฑบาตอยู่ ดิฉันจึงได้มาเสวยผลแห่งกรรมนั้นในเทวโลก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
แต่ดิฉันยังมีความเดือดร้อน กินแหว่ง เป็นทุกข์ เพราะดิฉันไม่ได้ฟังธรรมอัน
พระพุทธเจ้าผู้เป็นธรรมราชาทรงแสดงดีแล้ว ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เพราะเหตุนั้น
ดิฉันจึงมากราบเรียนพระคุณเจ้า ซึ่งเป็นผู้อนุเคราะห์แก่ดิฉัน ชักชวนดิฉันให้ตั้งมั่น
ในธรรมทั้งหลาย เทวดาพวกอื่นที่มีความเชื่อในพระพุทธรัตตะ พระธรรมรัตตะ
และพระสังฆรัตตะ ได้ฟังธรรมอันพระพุทธรเจ้าผู้เป็นพระธรรมราชาทรงแสดง
ดีแล้ว ย่อมรุ่งเรืองยิ่งกว่าดิฉันด้วยอายุ ยศ ศิริ อานาจ วรรณะ และสิทธิ
มากกว่าดิฉัน

อย่างไรก็ตาม พระพุทธเจ้าได้ตรัสเรื่องกรรมและผลแห่งกรรมไว้ในอุท
กัมมวิภังคสูตร เพื่อทรงชี้ให้เห็นถึงกรรมและผลแห่งกรรมตลอดถึงบาป บุญ อุฆ
ปะชโยชน์และมิชโยชน์ ดังต่อไปนี้

ดูก่อนมาฆะ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้
มักทำชั่ววิบัติแล้วให้ตกสว่าง เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเขื่อนเลือดหมกมุ่นในการ
ประหัตประหาร ไม่เอ็นดูในเหล่าสัตว์มีชีวิต เขาตายไปจะเข้าถึงอบาย ทุกคติ
วิบัติ นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาทำพร้อม สมาทานไว้อย่างนี้ หากตาย
ไป ไม่เข้าถึงอบาย ทุกคติ วิบัติ นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ชาติ ๗ ใน
ภายหลัง จะเป็นคนมีอายุสั้น ดูก่อนมาฆะ ปฏิบัติเป็นใบเพื่อมีอายุสั้น คือ เป็น
ผู้มักทำชั่ววิบัติแล้วให้ตกสว่าง เป็นคนเหี้ยมโหด มีมือเขื่อนเลือดหมกมุ่นในการ
ประหัตประหาร ไม่เอ็นดูในเหล่าสัตว์มีชีวิต

ดูก่อนมาฆะ ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ละ
ปาณาติบาตแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต วางอาชญา วางศาสตราได้ มี
ความละอาย ถึงความเอ็นดู อนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูลในสรรพสัตว์และภูตอยู่
เขาตายไปจะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ชาติ ๗ ในภายหลัง
จะเป็นคนมีอายุยืน ดูก่อนมาฆะ ปฏิบัติเป็นใบเพื่อมีอายุยืนนี้ คือ ละปาณาติบาต
แล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากปาณาติบาต วางอาชญา วางศาสตราได้ มีความละอาย
ถึงความเอ็นดู อนุเคราะห์ด้วยความเกื้อกูลในสรรพสัตว์และภูตอยู่

อุกก่อนมาฆพ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้มีปกติ เบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้ หรือศาสตรา เขาตายไปจะ เข้าถึงอบาย ทูคติ วิบัติต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทูคติ วิบัติต นรก ถ้ามาเป็น มนุษย์ เกิด ๗ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโรครมาก อุกก่อนมาฆพ ปฏิบัติ เป็นไปเพื่อมีโรครมากนี้ คือ เป็นผู้มีปกติเบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้ หรือศาสตรา

อุกก่อนมาฆพ บุคคลบางคนใดจะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้มีปกติไม่ เบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้ หรือศาสตรา เขาตาย ไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทาน ไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ๗ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโรคน้อย อุกก่อนมาฆพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมี โรคน้อย คือ เป็นผู้มีปกติไม่เบียดเบียนสัตว์ด้วยฝ่ามือ หรือก้อนดิน หรือท่อนไม้ หรือศาสตรา

อุกก่อนมาฆพ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนมีก โกรธ มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขารว่าเล็กน้อยก็ขี้ดใจ โกรธเคือง พยาบาท มาดร้าย ท้าความโกรธ ความร้าย และความขี้เคียดหาที่ปรากฏ เขาตาย ไปจะเข้าถึงอบาย ทูคติ วิบัติต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงอบาย ทูคติ วิบัติต นรก ถ้ามาเป็น มนุษย์ เกิด ๗ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีผิวพรรณทราม อุกก่อนมาฆพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีผิวพรรณทรามนี้ คือ เป็นคนมีโกรธ มากด้วยความแค้น เคือง ถูกเขารว่าเล็กน้อยก็ขี้ดใจ โกรธเคือง พยาบาท มาดร้าย ท้าความ โกรธ ความร้ายและความขี้เคียดหาที่ปรากฏ

อุกก่อนมาฆพ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนไม่มิก โกรธ ไม่มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขารว่าก็ไม่ขี้ดใจ ไม่โกรธเคือง ไม่ พยาบาท ไม่มาดร้าย ไม่ท้าความโกรธ ความร้าย และความขี้เคียดหาที่ปรากฏ เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ๗ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนน่าเสื่อมาเส อุกก่อนมาฆพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อ

เป็นผู้นำเสื่อมมาสินี้ คือ เป็นคนไม่รักโกรธ ไม่มากด้วยความแค้นเคือง ถูกเขาว่ามากก็ไม่ขัดใจ ไม่โกรธเคือง ไม่พยายาม ไม่มาคร่ำครวญ ไม่ทำความโกรธ ความร้าย ความขิงเคียดคำหยาบราญ

ดูก่อนมาฆพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม มีใจริษยา ย่อมริษยา มุ่งร้าย ผูกใจอิจฉาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของคนอื่น เขาตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุคติ นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ๗ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีศิกดาน้อย ดูก่อนมาฆพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีศิกดาน้อยนี้ คือ มีใจริษยา ย่อมริษยา มุ่งร้าย ผูกใจอิจฉาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของคนอื่น

ดูก่อนมาฆพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นผู้ที่มีใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่มุ่งร้าย ไม่ผูกใจอิจฉาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของคนอื่น เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ ถึงสุคติ หากเขาตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ๗ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีศิกดามาก ดูก่อนมาฆพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีศิกดามากนี้ คือ มีใจไม่ริษยา ย่อมไม่ริษยา ไม่มุ่งร้าย ไม่ผูกใจอิจฉาในลาภสักการะ ความเคารพ ความนับถือ การไหว้ และการบูชาของคนอื่น

ดูก่อนมาฆพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ย่อมไม่เป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อาศัย เครื่องตามประทีป แก้วสมณะหรือปราหมณ์ เขาตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ๗ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีภคะน้อย ดูก่อนมาฆพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีภคะน้อยนี้ คือ ไม่ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องตามประทีป แก้วสมณะหรือปราหมณ์

ดูก่อนมาฆพ บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม ย่อมเป็นผู้ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่อง

ดูก่อนมาฆพเป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ตามประทับ แก่สมณะหรือพราหมณ์ เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ๓ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีโรคะมาก อุก่อนมาฆพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีโรคะมากนี้ คือ ให้ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่อยู่อาศัย เครื่องตามประทับ แก่สมณะหรือพราหมณ์

อุก่อนมาฆพ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ไม่ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ไม่ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง ไม่สักการะคนที่ควรสักการะ ไม่เคารพคนที่ควรเคารพ ไม่นับถือคนที่ควรนับถือ ไม่บูชาคนที่ควรบูชา เขาตายไป จะเข้าถึงอบาย หุคติ วิถีชาติ นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ๓ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นเกิดในสกุลต่ำ อุก่อนมาฆพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อเกิดในสกุลต่ำนี้ คือ เป็นคนกระด้าง เย่อหยิ่ง ย่อมไม่กราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ไม่ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ไม่ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ไม่ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง ไม่สักการะคนที่ควรสักการะ ไม่เคารพคนที่ควรเคารพ ไม่นับถือคนที่ควรนับถือ ไม่บูชาคนที่ควรบูชา

อุก่อนมาฆพ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง เป็นคนไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง สักการะคนที่ควรสักการะ เคารพคนที่ควรเคารพ นับถือคนที่ควรนับถือ บูชาคนที่ควรบูชา เขาตายไป จะเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พรังพร้อม สมทานไว้อย่างนี้ หากตายไปไม่เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเกิดเป็นมนุษย์ เกิด ๓ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนเกิดในสกุลสูง อุก่อนมาฆพ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีสกุลสูงนี้ คือ เป็นคนไม่กระด้าง ไม่เย่อหยิ่ง ย่อมกราบไหว้คนที่ควรกราบไหว้ ลูกรับคนที่ควรลูกรับ ให้อาสนะแก่คนที่สมควรแก่อาสนะ ให้ทางแก่คนที่สมควรแก่ทาง สักการะคนที่ควรสักการะ เคารพคนที่ควรเคารพ นับถือคนที่ควรนับถือ บูชาคนที่ควรบูชา

ดูก่อนมาฆ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนข่อม
ไม่เป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็น
อกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อ
ทำย่อมเป็นไปเพื่อไม่แก้อกุล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่า อะไรเมื่อทำย่อม
เป็นไปเพื่อประโยชน์แก้อกุล เพื่อความสุข สิ้นกาลนาน เขาตายไป จะเข้าถึง
อบาย พุคติ วิณิบาต นรก เพราะกรรมนั้น อันเขาให้พร้อม สมทานไว้
อย่างนี้ หากตายไป ไม่เข้าถึงอบาย พุคติ วิณิบาต นรก ถ้ามาเป็นมนุษย์
๗ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมีปัญญามาก ดูก่อนมาฆ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อ
มีปัญญามากนี้ คือ ไม่เป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไร
เมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อไม่แก้อกุล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่า อะไรเมื่อทำ
ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์แก้อกุล เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน

ดูก่อนมาฆ บุคคลบางคนในโลกนี้เป็นสตรีก็ตาม บุรุษก็ตาม เป็นคนข่อม
เป็นผู้เข้าไปหาสมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็น
อกุศล อะไรมีโทษ อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อ
ทำย่อมเป็นไปเพื่อไม่แก้อกุล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่า อะไรเมื่อทำย่อม
เป็นไปเพื่อประโยชน์แก้อกุล เพื่อความสุข สิ้นกาลนาน เขาตายไป ไม่เข้าถึง
สุคติโลกสวรรค์ ถ้ามาเป็นมนุษย์ เกิด ๗ ที่ใด ๆ ในภายหลัง จะเป็นคนมี
ปัญญามาก ดูก่อนมาฆ ปฏิบัติเป็นไปเพื่อมีปัญญามากนี้ คือ เป็นผู้เข้าไปหา
สมณะหรือพราหมณ์แล้วสอบถามว่า อะไรเป็นกุศล อะไรเป็นอกุศล อะไรมีโทษ
อะไรไม่มีโทษ อะไรควรเสพ อะไรไม่ควรเสพ อะไรเมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อ
ไม่แก้อกุล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน หรือว่า อะไรเมื่อทำย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์
แก้อกุล เพื่อความสุขสิ้นกาลนาน³³

³³ม.จ. 14/582-585/377-384. ฉบับ สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525.

2. อิทธิพลจากไตรภูมิพระร่วง

ในวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงความหมุนเวียนแห่งชีวิตของสรรพสัตว์ทั้งหลายไว้ถึง 31 ชั้น ดังนี้

บรรดาสรรพสัตว์ที่เกิดในไตรภพนี้ มียศศักดิ์สมบัติ เป็นเจ้าพระยามหาจักรพรรดิราช เป็นพระอินทร์เจ้าแห่งดาวดึงส์สพิท หรือเป็นพระพรหมก็ตาม ก็ไม่ตั้งอยู่มั่นคงยืนนานในยศศักดิ์หรือสมบัตินั้น ๆ ไปได้เลย ย่อมต้องพินาศพลัดพรากตายจากสมบัตินั้นทั้งสิ้น

พระอินทร์ พระพรหม ที่สิ้นอายุแล้ว ก็ต้องท่องเที่ยวมาในไตรภพที่มีที่สิ้นสุด บางครั้งไปเกิดในอบายภูมิทั้ง 4 ทนทุกข์เวทนาแสนสาหัสมากมายนัก มีความไม่เที่ยงในสังสารวัฏอยู่ เช่นนั้นตลอดเวลา

สัตว์นรกหมดอายุในนรกแล้ว บางครั้งตายแล้วเกิดเป็นสัตว์นรกเหมือนเดิมอีก บางครั้งตายไปเกิดเป็นเปรต บางครั้งเป็นดิรัจฉาน บางครั้งไปเป็นอสุรกายถ้าได้ทำบุญไว้ในอดีต บางครั้งก็จะเกิดเป็นมนุษย์อีก บางครั้งก็จะเกิดเป็นเทวดา ในฉกามาวจรสวรรค์ 6 ชั้น หมู่สัตว์นรกสิ้นอายุจากนรก ก็จะเกิดได้ในภพภูมิ 11 จะเกิดเป็นพรหม 20 ชั้น ในรูปภูมิ อรูปภูมิเลยทีเดียวไม่ได้

ส่วนเปรตวิสัยนั้นเมื่อสิ้นอายุแล้ว บางครั้งเกิดเป็นเปรตอีก บางครั้งเกิดเป็นดิรัจฉาน บางครั้งเกิดเป็นอสุรกาย แต่ถ้าได้ทำบุญไว้ในปางก่อน ก็จะเกิดในมนุษย์โลกหรือเทวภูมิ ดังกล่าว จะเกิดที่อื่นไม่ได้

สัตว์ดิรัจฉานก็เหมือนกัน ตายจากสัตว์ดิรัจฉานแล้ว เกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉานอีกก็มี บางครั้งตกนรก บางครั้งไปเป็นเปรต บางครั้งเป็นอสุรกาย ถ้าบุญที่กระทำไว้ในกาลก่อนให้ผลก็จะเกิดในภพภูมิที่ดี ภูมิ จะเกิดในภูมิอื่น เช่น เป็นพรหม 20 ชั้นไม่ได้

อสุรกายทั้งหลายก็เช่นเดียวกัน เมื่อสิ้นอายุแล้ว บางครั้งเกิดเป็นอสุรกายอีก บางครั้งตกนรก บางครั้งเป็นเปรต บางครั้งเกิดเป็นสัตว์ดิรัจฉาน บางครั้ง

เกิดเป็นมนุษย์ บางครั้งเกิดเป็นเทวดาในฉกามวจรภูมิ 6 ชั้น แต่จะเกิดเป็นพรหมไม่ได้³⁴

ไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึง นรกใหญ่ทั้งหมด 8 มุม ได้แก่ สัตยชีวนรกกภาพสุดตบนรก สังฆานรก ไรรวนรก มหาไรรวนรก ตาปนรก มหาตาปนรก และอเวจีนรก³⁵ และได้กล่าวถึงสภาพนรกทั้ง 8 มุมไว้ว่า "ผุ้จนรกาใหญ่ 8 อันนี้ย่อมเป็น 4 มุม และมีประตูอยู่ 4 ทิศ พื้นหนต่ำก่อนเหล็กแดง และผาอันปิดเบื้องบนก่อนเหล็กแดงและนรกผู้งนั้นโดยกว้างและสูงเท่ากัน เป็นจตุรัส และด้านละ 1,000 โยชน์ ด้วยโยชน์ 8,000 วา โดยหน้าทั้ง 4 ด้านก็ตี พื้นเบื้องต่ำก็ตี ผาเบื้องบนก็ตี ย่อมหนาได้ละ 9 โยชน์³⁶

ไตรภูมิพระร่วง แสดงให้เห็นว่า คนทาสี และคนทาสีวจะต้องมีการจดบัญชีต่างกันด้วย กล่าวคือ ผู้ใดทำบุญหรือทำบาป จะมีเทวดามารับบันทึกบัญชีไว้ ส่วนผู้ทำบุญเทวดาจะเขียนชื่อผู้นั้นในแผ่นทองสุก และผู้ทำบาป เทวดาจะเขียนชื่อผู้นั้นลงในแผ่นหนังสุนัขแล้วนำไปให้พระฤาษีมราชเป็นผู้ตัดสิน ผู้ทำบุญ พระฤาษีมราชจะชี้ให้ไปขึ้นสวรรค์ ส่วนผู้ทำบาปพระฤาษีมราชจะชี้ให้ไปตกนรก ดังข้อความว่า

. . . ผู้ใดกระทำบุญอันใดได้ เทพยดานั้นเขียนชื่อผู้นั้นในแผ่นทองสุกแล้วขูลใส่เหนือหัวไปถึงพระฤาษีมราช . . . ผู้ใดอันกระทำบาปได้ เทวดานั้นก็ตราบาปใส่ลงในแผ่นหนังหมาและเอาไว้แห่ง 1 . . . ผู้ใดกระทำบุญ . . . พระฤาษีมราชก็ชี้ให้ขึ้นไปสูสวรรค์ . . . ผู้ใดกระทำบาป . . . เทพยดานั้นเอาบาปเขียนในแผ่นหนังหมามาอ่านให้มันฟัง มันจึงสารภาพว่าแล้ว พระฤาษีมราชและเทพยดานั้นก็บังคับแก่ผุ้จนมบาลาให้เอามันไป . . . ในนรก . . .³⁷

³⁴พระฤาษีมราช, ไตรภูมิพระร่วง, พิมพ์ครั้งที่ 7, จำนวน 1,000 เล่ม (นนทบุรี : เจริญอักษรการพิมพ์, 2515), หน้า 258-259.

³⁵เรื่องเดียวกัน, หน้า 14.

³⁶อ้างแล้ว, หน้า 16.

³⁷อ้างแล้ว, หน้า 18-19.

ไตรภูมิพระร่วงได้แสดงไว้ว่า บุคคลที่จะตกนรกใหญ่ 8 ขุม เพราะ
บาปกรรมเหล่านี้ คือ

1. ไม่รู้จักบาปบุญ
2. ไม่รู้จักคุณพระรัตนตรัย พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์
3. ไม่ให้ทาน ทรหณี ห้ามการให้ทาน
4. ผ่าสัตว์ ไม่มีเมตตากรุณา ไม่รักพี่น้อง
5. ลักทรัพย์ของเขา
6. ประพฤติผิดในกาม รักและทำชู้กับภรรยาเขา
7. ชุตเท็จ ชุตส่อเสียด ชุตคำหยาบ ชุตเพื่อเจ้อ
8. ตีมสุราเมรัย
9. ไม่นับถือยาเกรงผู้เฒ่าผู้ใหญ่ และสมณะชีพรานมด
10. ไม่เคารพยาเกรง ครู อุปัชฌาย์อาจารย์³⁸

ไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวสรรคค์ชั้นต่าง ๆ ว่าสวรรค์เป็นสถานที่อยู่อาศัยของ
บุคคลผู้ทำความดี และสวรรค์นั้นมีความเพียบพร้อมมานกามคุณทั้ง 5 คือ รูป เสียง
กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ในไตรภูมิพระร่วงได้แสดงสวรรค์ ๖ ชั้น ไว้ดังนี้

1. สวรรคค์ชั้นกามาวจรภูมิ ได้แก่ จาตุมหาราชกภูมิ ดาวดึงษภูมิ
ยามาภูมิ ตูลิตาภูมิ นิมมนรคค์ภูมิ และปรนิมมิตวสวัตติภูมิ
2. สวรรคค์ชั้นรูปาวจรบรมณภูมิ ได้แก่ พรหมบาริสัชชาภูมิ พรหม
ปุโรหิตาภูมิ และมหาพรหมภูมิ
3. สวรรคค์ชั้นรูปาวจรขุติยานภูมิ ได้แก่ บริตตภาภูมิ อัมบมานาภาภูมิ
และอาภัสสรภูมิ
4. สวรรคค์ชั้นรูปาวจรตติยภูมิ ได้แก่ บริตตสุภาภูมิ อัมบมานสุภาภูมิ และ
สุภกัณฑาภูมิ

³⁸พระญาณวิทย์, ไตรภูมิพระร่วง, หน้า 19-20.

5. สวรรค์ชั้นรูปาวจรจตุตถฌาน ได้แก่ เวทีภพลาภุมิ อลัมภุมิสัตตาภุมิ เวหาภุมิ ตัมปาภุมิ หัสสาภุมิ สุทิสสิภุมิ และอกนิธฐาภุมิ

6. สวรรค์ชั้นรูปาวจรภูมิ ได้แก่ อากาสาณัญจายตนภูมิ วิทูรณัญจายตนภูมิ อากิญจัญญายตนภูมิ และเนวลัญญานาถัญญายตนภูมิ³⁹

สรุปความว่า การดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในสมัยกรุงสุโขทัย จนกระทั่งถึงปัจจุบันนี้ มีพระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ ทรงเป็นผู้นำ ด้วยเหตุที่พระมหากษัตริย์ไทยทุกพระองค์ทรงเป็นพุทธมามกะ ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ทรงมีพระราชศรัทธาอย่างแรงกล้าในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา พระองค์ทรงเป็นเนตติแบบอย่างของพุทธศาสนิกชนชาวไทยมาทุกยุคทุกสมัย ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเป็นศาสนาประจำชาติไทย การดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยจึงได้เจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทของพระมหากษัตริย์ตลอดมา และการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยนั้น ย่อมดำเนินตามหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า กล่าวคือ มีความเชื่อว่าการทำบุญกุศล การทำบาป ต้องมีผลตอบสนองอย่างแน่นอน ทำดีย่อมได้ผลดี ทำชั่วย่อมได้ผลชั่ว และผลแห่งกรรมนั้นจะตอบสนองทั้งในชาตินี้และในชาติหน้าอีกด้วยจะเห็นได้ว่าการกระทำใด ๆ ที่เป็นบุญกุศล การกระทำนั้น ๆ พุทธศาสนิกชนไทยได้กระทำอยู่เนืองนิตย์ เมื่อมีศาสนกิจเกี่ยวกับวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษาและวันออกพรรษา เป็นต้น พุทธศาสนิกชนไทยก็จะต้องทำบุญตักบาตร ๖บวัดสมาทานศีล ฟังเทศน์และเวียนเทียนและได้ประพฤติปฏิบัติธรรมานชีวิตประจำวันอยู่เสมอ เช่น ในเวลากลางคืนก่อนนอนหรือตื่นนอนก็ไหว้พระสวดมนต์และนั่งสมาธิ ในเวลากลางวันก็พากันทำบุญตักบาตรและถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์สามเณร พฤติกรรมที่แสดงออกมานี้ชี้ให้เห็นว่า เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทตั้งกล่าวมาแล้วนั้น ย่อมมีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนไทยในปัจจุบัน และพุทธศาสนิกชนไทย ย่อมมีความเชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏอย่างแน่นอน นอกจากนี้ พุทธศาสนิกชนไทยก็ได้ประพฤติปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสและกองทุกข์ เพื่อให้บรรลุถึงสันติสุขอันเป็นโลกุตตระ คืออยู่เหนือโลก หรือพ้นจากโลก ปราศจากการเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสาร นั่นคือพระนิพพาน อันเป็นบรมสุขซึ่งเป็นจุดมุ่งหมาย อันสูงสุดของชีวิตตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา

³⁹อ้างแล้ว, หน้า 1-2.

ฉบับพิมพ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

ก. สรุปผลการวิจัย

พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองมาเป็นเวลากว่า 2500 ปี การที่พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเช่นนี้ ก็เพราะอาศัยหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า เป็นที่น่าสังเกตว่า พระพุทธศาสดารองอยู่ได้ท่ามกลางโลกกำลังพัฒนา หรืออยู่ท่ามกลางแห่งความเปลี่ยนแปลง ดูเหมือนว่า ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและโลกนั้นไม่มีผลกระทบต่อพระพุทธศาสนาเลย

พระพุทธศาสนาอุบัติขึ้นในประเทศอินเดีย และอยู่ในแวดวงแห่งศาสนาต่าง ๆ มากมาย เช่น ศาสนาพราหมณ์ ศาสนาฮินดู ศาสนาเชน และเจ้าลัทธิต่างๆ พระพุทธศาสนาก็สามารถดำรงอยู่ได้อย่างโดดเด่น เพราะว่า แต่ละศาสนาที่อยู่ในประเทศอินเดียต่างก็มีคำสอนเป็นของตนเอง โดยเฉพาะพระพุทธศาสนาที่เช่นเดียวกัน หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งพระองค์ได้ทรงสั่งสอนเหล่าสาวกาที่ประพฤติปฏิบัติตาม นั้นเป็นหลัก คำสอนทั้งที่เป็นจริง คนทั่วไปเรียก พระพุทธศาสนาว่าเป็นศาสนาสำเร็จนิยม

หลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับกฎแห่งเหตุผล และสอดคล้องกับกฎแห่งศีลธรรมตามหลักสากล¹ คำสอนของพระพุทธเจ้าส่วนเติมไปด้วยเหตุผลทั้งหมด เรื่องกรรมและการให้ผลของกรรมเป็นเรื่องที่เร็นลับหรือลับสนยากที่จะเข้าใจได้อย่างแจ่มแจ้งด้วยปัญญาชั้นโลกียะได้ จะต้องใช้ปัญญานันสุมรอบคอบเป็นเครื่องพิจารณาจึงจะเห็นได้ว่า ชีวิตของบวงส์ตรีทั้งมวลล้วนตกอยู่ภายใต้กฎแห่งกรรม ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ชีวิตของสรรพสัตว์อยู่ภายใต้กรรมลิขิตของตนเอง กล่าวคือ ทำเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น กรรมเป็นของเฉพาะคน พระพุทธศาสนาจึงถูกขนานนาม

¹นายปรีชา อุทกุล, "พุทธปรัชญาเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม", วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521, หน้า 89.

ว่า เป็นกรรมวาที ดังพระพุทธพจน์ว่า "สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย กรรมย่อมจำแนกสัตว์ให้เลวและประณีตได้"²

คำว่า กรรม แปลว่า การกระทำ การกระทำใดที่มีเจตนาเป็นองค์ประกอบถือว่าเป็นกรรม กรรมใดที่ไม่มีเจตนาไม่ถือว่าเป็นกรรม กรรมในที่นี้ไม่ได้หมายถึงเป็นกรรมดีและกรรมชั่ว เป็นคำกลางๆ ถ้ากรรมดีเรียกว่า กุศลกรรม ถ้าเป็นกรรมชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม

พระพุทธศาสนาสอนเรื่องกฎแห่งกรรม เพื่อแสดงให้เห็นว่า บุคคลที่ได้บรรลุเป็นพระอรหันต์ บุคคลที่ได้ไปเกิดเป็นเทวดา ตกนรก ขึ้นสวรรค์หรือเกิดในโลกมนุษย์ มีผิวพรรณงาม มีผิวพรรณดี เป็นคนมีงี้ เป็นคนยากจน เกิดในตระกูลต่ำ เกิดในตระกูลสูง มีปัญญา ไม่มีปัญญา³ เป็นต้น

ในพระคัมภีร์ไตรปิฎกได้กล่าวถึงประเภทของกรรมว่ามี 4 ประเภทคือ กรรมคำมีวิบากคำ (อกุศลกรรม) กรรมขาวมีวิบากขาว (กุศลกรรม) กรรมทั้งคำทั้งขาวมีวิบากทั้งคำทั้งขาวและกรรมไม่คำไม่ขาวมีวิบากไม่คำไม่ขาว จากกรรมทั้ง 4 ประเภทนี้ การกระทำของมนุษย์ ย่อมอยู่ในกรอบแห่งกรรมทั้ง 4 ประเภทนี้เท่านั้น

อนึ่ง กรรม 4 ประเภทในพระไตรปิฎกเป็นพระพุทธดำรัสยากแก่การที่พุทธศาสนิกชนจะเข้าใจ ดังนั้น พระอรรรถภททอาจารย์จึงได้แบ่งกรรมออกเป็น กรรม 12 เพื่อเป็นการขยายใจความแห่งกรรมในพระไตรปิฎกให้เด่นชัดขึ้น เพื่อให้พุทธศาสนิกชนมีความเข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องนี้มากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม กรรมในพระไตรปิฎกและในอรรรถภทท เมื่อประมวลแล้วก็อยู่ในกรอบแห่งการกระทำ 3 ทาง คือ การกระทำทางกาย (กายกรรม) การกระทำทางวาจา (วจีกรรม) และการกระทำทางใจ (มโนกรรม) พระพุทธศาสนาถือว่าการกระทำทางใจนั้นเป็นใหญ่กว่าการกระทำทางกายและทางวาจา และการกระทำกรรม 3 ทางดังกล่าวนี้อาจต้องมีแรงผลักดันทำให้เกิดการกระทำกรรมดีบ้าง กรรมไม่ดีบ้างแรงผลักดันทำให้เกิดการกระทำดีได้แก่ อโลภะ (ไม่โลภ) อโทสะ

²ม.ล. 14/581/376. ฉบับ สยามบรรณสาร เติปิฎก 2525.

³ม.ล. 14/581/336. ฉบับ สยามบรรณสาร เติปิฎก 2525.

(ไม่โกรธ) และอโมหะ (ไม่หลง) มูลเหตุที่ทำให้เกิดการกระทำชั่วได้แก่ โลกะ (โลก) โทสะ (โกรธ) และโมหะ (หลง) และเมื่อบุคคลทำกรรมดีและกรรมชั่ว ก็จะเป็นสาเหตุทำให้บุคคลทั้งหลายต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ร่ำไป บุคคลที่พ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดได้แก่ พระอรหันต์ผู้สิ้นมูลเหตุแห่งกรรมดีและกรรมชั่วโดยสิ้นเชิง

อย่างไรก็ตาม ประมุขของกรรมได้แก่กิเลส ซึ่งเป็นแรงผลักดันให้คนเราต้องเวียนว่ายตายเกิดโดยไม่รู้จักจบสิ้น ตราบใดที่ตัดกิเลสได้แล้ว เรื่องสังสารวัฏก็เป็นอันจบสิ้น

พุทธปรัชญาเชื่อว่า มนุษย์ทุกคนล้วนแล้วเคยเวียนว่ายตายเกิดมาจนนับไม่ถ้วน การเวียนว่ายตายเกิดในภพจรก โลกสวรรค์ และโลกมนุษย์ การเกิดใหม่ในภพจรณะของพุทธปรัชญานั้นถือว่าเป็นเรื่องทุกข์ เป็นเรื่องที่น่าเบื่อหน่าย ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง ความยาวนานแห่งสังสารวัฏว่า นับไม่ได้ ประมาธมาไม่ได้ว่าเท่าไร การที่สัตว์ผู้เกิดขึ้นในโลกทั้ง 3 นั้น เป็นวิสัยของพระพุทธเจ้าและเหล่าพระสาวกที่สามารถมองเห็นได้ด้วยตาทิพย์ ในระดับปุถุชนยากที่จะเห็นได้ เรื่องสังสารวัฏเป็นเรื่องมืดมนเฉพาะปุถุชนเท่านั้น จึงทำให้พุทธศาสนิกชนมีความสงสัยว่า เรื่องนี้นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน พุทธปรัชญาได้เสนอแนวคิดว่าการที่จะเห็นโลกทั้ง 3 ได้ นั้น ต้องปฏิบัติธรรมจนกว่าจะได้ วิชชา 3 วิชชา 8 และอภิญา 6 จึงจะสามารถมองเห็น เรื่องสังสารวัฏได้ จะอย่างไรก็ตาม ภพจรณะของพุทธปรัชญาไม่ได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องสังสารวัฏมากมายนัก พระพุทธองค์ทรงเห็นเรื่องชีวิตในปัจจุบันว่าเป็นเรื่องสำคัญ เรื่องสังสารวัฏนั้นพุทธปรัชญาพยายามจะชี้ให้เห็นว่า เกิดมาจากกรรมดีและกรรมชั่วหมุนขึ้นหมุนลงตามอำนาจแห่งกรรมเท่านั้น จะเห็นได้ว่าเรื่องกรรมและสังสารวัฏจึงมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด เป็นเหตุ เป็นผลซึ่งกันและกัน การที่พุทธปรัชญาได้เสนอแนวคิด เรื่องสังสารวัฏนี้ ไม่ใช่ว่าพระพุทธศาสนาเป็นลัทธิสัจ-กิจวิหากแต่พระพุทธองค์ทรงหมายถึงว่า ตราบใดที่เมื่อมนุษย์ยังมีกิเลสอยู่ สังสารวัฏก็ย่อมมีแน่นอน หมายความว่า ไม่มีสิ่งใดที่จะเกิดขึ้นโดยไร้เหตุปัจจัย หรือโดยความบังเอิญ สรรพสิ่งทั้งมวลล้วนแล้วแต่มีเหตุปัจจัยทั้งสิ้น

พุทธปรัชญาเสนอแนวคิดว่า จิตหรือวิญญาณที่เป็นตัวไปเกิดใหม่คืออยู่ภายใต้อำนาจไตรลักษณ์ คือ มีลักษณะเกิดดับอยู่ตลอดเวลา จิตหรือวิญญาณที่ไปเกิดใหม่นั้นจะถือว่าเป็นดวงเดียวกันก็ไม่ใช่ จะต่างกันก็ไม่ใช่ การที่พุทธปรัชญาให้ความสำคัญเช่นนี้ก็เพราะจิตหรือวิญญาณนั้นหาตัวตนไม่ ขบวนการเกิดใหม่แบบข้ามภพข้ามชาติ

จึง เป็นปัญหาที่ถกเถียงกันในเรื่องการพระพุทธศาสนา แต่เมื่อนามาสรูปแล้ว ความคิดเห็นประการแรกคือการเกิดใหม่แบบลักษณะขนิกะนั้นหมายความว่า ตายก่อนตายคือ ตายจากกิเลส ในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ สภาพจิตของคนเราจึงมีการเกิดดับอยู่ทุกขณะ และการตายแบบข้ามภพข้ามชาติ จิตหรือวิญญาณที่ไปเกิดใหม่ก็มีลักษณะเช่นเดียวกันกับการตายแบบขนิกะ

ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดของลัทธิสัสตทิฏฐิและอุจเจททิฏฐิ เพื่อให้พุทธศาสนิกชนเข้าเข้าใจในหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้ดียิ่งขึ้น และการที่เสนอแนวคิดทั้ง 2 นี้ ก็เพื่อคลายความสงสัยในคำสอนทางพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธศาสนาและพุทธศาสนิกชนสมควรที่จะยืน ณ จุดใด

ในทรรศนะลัทธิสัสตทิฏฐิ ผู้วิจัยได้เสนอแนวคิดของศาสนาพราหมณ์และศาสนา เช่นนั้นก็เพื่อชี้ให้เห็นว่า แนวคิดของศาสนาทั้ง 2 นั้นมีลักษณะเช่นใด

กรรมในทรรศนะของศาสนาพราหมณ์ เน้นการสอนเรื่องการบูชาอัญญ การทำพิธีกรรม เพื่อขวงสร้างเทพเจ้า การกระทำของมนุษย์นั้นขึ้นอยู่กับเทพเจ้า (อาคมันหรือพรหมัน) ที่จะประทานมาให้ การกระทำใด ๆ ที่ห่างไกลจากเทพเจ้า ดูเหมือนว่าการกระทำนั้น ๆ เป็นการกระทำที่ไม่ดี ดังนั้น เรื่องกรรมในศาสนาพราหมณ์จะต้องมุ่งตรงไปสู่อาคมันหรือพรหมัน ถึงแม้ว่า บุคคลใดจะทำบาปกรรมหนักก็ตาม เมื่อมุ่งตรงสู่เป้าหมายคืออาคมันหรือพรหมันแล้ว เป็นอันว่าบุคคลนั้นสามารถล้างบาปได้อย่างแน่นอน

กรรมในศาสนาเช่นมีแนวคิดมีแก่นหนักในการสอนเรื่องกรรมกล่าวคือ การบำเพ็ญตบะอย่างเคร่งครัด การกระทำกรรมมี 3 ทาง คือการกระทำทางกาย การกระทำทางวาจา การกระทำทางใจ การกระทำทั้ง 3 ทางนี้ทรรศนะของศาสนาเช่นถือว่า การกระทำทางกายสำคัญที่สุด การกระทำบาปย่อมทำให้คนเราต้องเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักจบสิ้น ดังนั้น ศาสนาเช่นจึงให้ลัทธิกรรมทั้งหมด ในขณะที่เดียวกันก็ห้ามไม่ให้สะสมกรรมใหม่เพิ่มเติมอีก เหตุผลที่ศาสนาเช่นสอนเช่นนั้น ก็เพราะว่า ความสุขและความทุกข์ที่มนุษย์ได้รับอยู่นั้นล้วนมาจากกรรมเก่าหรือกรรมในอดีตชาติทั้งสิ้น

ฉบับนี้เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ในเรื่องสังสารวัฏ ศาสนาพราหมณ์และศาสนาเชนเชื่อว่า มนุษย์ไม่ได้
สิ้นสุดเพียงการตายเท่านั้น ชีวิตหลังความตายย่อมมีแน่นอน และเห็นว่า ภายใต้นตัว
คนเรามีแก่นสารที่เป็นอมตะ ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลงหรือเสื่อมสลาย แก่นสารที่ว่านี้
ศาสนาพราหมณ์เรียกว่า อาตมัน และศาสนาเชนเรียกว่า ชิวะ ตัวอาตมันหรือชิวะนี้
เป็นตัวโบสร่างภพหยาตวิหิต ตัวอาตมันและชิวะนี้เป็นตัวเดิมเท่านั้น เหมือนกับ
คนถอดเสื้อชุดเก่าแล้วสวมเสื้อชุดใหม่ จะเห็นได้ว่าแนวคิดนี้เป็นอันว่า มนุษย์ตายแล้ว
เกิดใหม่อีกนั่นเอง

ในทรรศนะของนักคิดอุจเจตทิฎฐิ ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวคิดของปรัชญา
จารวาก และอริตเกสภัมพล นักคิดทั้ง 2 นี้ต่างก็มีความเห็นว่า เรื่องกรรม ผลของ
กรรมและสังสารวัฏนั้นไม่มี การกระทำของมนุษย์ไม่มีผลการกระทำของมนุษย์ เป็น
การสูญเปล่า และมนุษย์สมควรที่จะแสวงหาความสุขให้แก่ตัวเองในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่
นักคิดอุจเจตทิฎฐิเชื่อว่า มนุษย์ตายแล้วขาดสูญ เพราะว่า มนุษย์เป็นสสาร เกิดมา
จากสสาร การกระทำของมนุษย์ไม่ติดอะไรกับก้อนดินก้อนแรกที่ตกลงมาจากที่สูงแล้ว
กระทบกับก้อนดินก้อนที่สอง ผลลัพธ์ก็คือ ทิ้งให้ก้อนดินที่สองแตกกระจาย ไม่มีใคร
เห็นว่า ก้อนดินก้อนแรกทำผิดหรือทำบาปต่อก้อนดินก้อนที่สองเลย ฉะนั้น การกระทำ
ของมนุษย์ก็ฉนั้น

พุทธปรัชญาเห็นว่า แนวคิดของลัสสตีทิฎฐิและอุจเจตทิฎฐิ เป็นแนวคิดที่สุด
ต้องพระพุทธรู้ศาสนาแล้วว่า ไม่ควรข้องแวะ การที่พุทธปรัชญาไม่เห็นด้วยกับแนวคิด
ทั้งสองนี้ ไม่ใช่ว่าจะปฏิเสธแนวคิดทั้งสองนี้โดยสิ้นเชิง เรื่องสังสารวัฏนั้นพระ
พุทธศาสนายอมรับ แต่มีเงื่อนไขว่า เมื่อใดมนุษย์มีกิเลสก็ย่อมมีการเกิดอีกแน่นอน
แต่ก็ไม่ควรด่วนปฏิเสธอุจเจตทิฎฐิ พุทธปรัชญาเห็นว่ามนุษย์ทุกคนหาเกิดใหม่เสมอไป
ไม่ ตราบใดที่เขาตัดกิเลสได้ กล่าวคือบรรลุพระอรหัตต์แล้ว การเกิดใหม่จะไม่ได้
ที่ใดหน เหมือนไฟที่หมดเชื้อแล้ว ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่ลัสสตีทิฎฐิและ
อุจเจตทิฎฐิอย่างแน่นอน

ทรรศนะพุทธปรัชญาให้ความสำคัญเกี่ยวกับเรื่องสังสารวัฏน้อยมาก เพราะ
ว่า สังสารวัฏไม่ใช่จุดหมายปลายทางแห่งชีวิต การที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเรื่อง
สังสารวัฏนักก็คือเป็นแนวทางให้พุทธศาสนิกชนเห็นตามความเป็นจริงว่า 'เป็นโรจนที่
นำเอาเพื่อนายที่มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดครั้งแล้วครั้งเล่าในโลกทั้ง 3 ได้แก่ โลก

มนุษย์โลกสวรรค์ และโลกนรก รวมแล้ว 31 โลก ทั้ง 3 นี้ พระพุทธศาสนาถือว่า เป็นโลกที่ยังมีกิเลสตัณหาอยู่ ดังนั้น พระพุทธศาสนาจึงเน้นการสอนเรื่องหนทางชีวิต ตามหลักอริยสัจ 4 กล่าวคือ เกี่ยวกับเรื่องทุกข์ เหตุเกิดแห่งทุกข์ การดับทุกข์ และ ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์

การพิสูจน์เรื่องสังสารวัฏ³ นับว่าเป็นปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งคนทั่วไปให้ความสนใจกันมาก บางคนเชื่อ บางคนไม่เชื่อ นั่นเป็นพระศนะและสิทธิของแต่ละคน พระพุทธศาสนาไม่ได้สอนให้เชื่อหรือไม่เชื่อ แต่ได้สอนให้ใช้ปัญญาพิจารณาด้วยเหตุผลว่า เรื่องสังสารวัฏนั้นเป็นเรื่องจริงโดยไมควรถัด ใครก็ตามที่คิดเรื่องนี้ก็พึงถึงความเป็นคนป่า แต่เรื่องสังสารวัฏนี้จะพิสูจน์ได้ก็เฉพาะคนเท่านั้น เป็นที่น่าสังเกตว่า บุคคลที่บรรลุพระอรหัตต์แล้ว จะไม่มีความสงสัยในสังสารวัฏ แต่อย่างใดเลย เว้นแต่ปุถุชนเท่านั้นที่ยังสงสัย อย่างไรก็ตาม เรื่องสังสารวัฏก็ยัง คงเป็นปัญหาระดับปุถุชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การพิสูจน์ว่ามีหรือไม่มี เชื่อหรือไม่ เชื่อก็ยังมิผู้ตกลงเห็นงกันเสมอมา ท้ายสุดมิได้ เมื่อเป็นเช่นนี้ เพื่อความปลอดภัย ของคนที่ไม่เชื่อเรื่องกรรมและสังสารวัฏ พระพุทธศาสนาสอนว่า จงพยายามทำ ความดีเสมอ การที่บุคคลทำความดีนั้นจะได้รับความอุ่นใจในชาตินี้ ดังที่พระพุทธเจ้า ปรารถนาไว้ว่า

1. ถ้าปรโลกมีจริง ผลวิบากของกรรมที่ทำไว้ดีทำไว้ชั่วมีจริง การที่ว่า เมื่อเราแตกกายทำลายชิ้นส่วนแล้ว จะเข้าถึงสุดติโลกสวรรค์ก็ย่อมเป็นไปได้นี่ เป็น ความอุ่นใจประการที่หนึ่งที่เขาได้รับ
2. ถ้าปรโลกไม่มี ผลวิบากของกรรมที่ทำไว้ดี ทำไว้ชั่วไม่มี เราก็ คงครองตนอยู่โดยไม่มีทุกข์ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน เป็นสุขอยู่แต่ในชาติ ปัจจุบันนี้แล้ว นี่ เป็นความอุ่นใจประการที่สองที่เขาได้รับ

³ดูเพิ่มเติม พระเทพเวที, (ประยุทธ์ บยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์ สำหรับคนรุ่นใหม่, (กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2531), หน้า 135-146.

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

3. ถ้าเมื่อคนทำความชั่วก็เขินฮันหาไซริ เราได้คิดการชั่วร้ายต่อ
ใคร ๆ ที่ไหน ทุกขจักษมาถูกต้องเราผู้มิได้ทำบาปกรรมเล่า นี่เป็นความฉุนใจ
ประการที่สามที่เขาได้รับ

4. ถ้าเมื่อคนทำความชั่วก็ไม่เชื่อว่าเป็นฮันหาไซริในกรณีนี้ เราก็มอง
เห็นตนเป็นผู้บริสุทธิ์สองด้านนี้ เป็นความฉุนใจประการที่สี่ที่เขาได้รับ⁴

ข. ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเถรวาทที่มีผลต่อการดำเนินชีวิตของพุทธศาสนิกชนชาวไทยในปัจจุบัน ตามที่ได้ทำการศึกษาวิจัยนี้ เป็นการวิจัยเพื่อแสวงหาคำตอบว่า พุทธปรัชญาได้เสนอแนวคิดอย่างไร มีลักษณะสำคัญอย่างไร และมีผลต่อพุทธศาสนิกชนในปัจจุบันอย่างไรหรือไม่ เป็นการวิจัยที่สืบค้นจากเอกสารคัมภีร์และตำราต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาและตำราที่ปรากฏทั้งหลายได้เขียนไว้ ขอบข่ายจึงยังจำกัดอยู่ในประเภทปรัชญาบริสุทธิ์เท่านั้น ควรที่จะวิจัยกว้างไกลออกไปในภาคสนาม (Field Research) บ้าง เช่น การจัดแบบสอบถามส่งไปยังสถานที่ต่าง ๆ การสำรวจข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลเกี่ยวกับการแสดงความคิดเห็นและข้อเสนอแนะของสาธารณชน การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผล และควรทำการวิจัยเรื่องกรรมและสังสารวัฏในพุทธปรัชญาเปรียบเทียบกับพระคัมภีร์ของศาสนาหรือลัทธิอื่น ๆ ว่ามีลักษณะเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ทั้งนี้ก็จะเป็นประโยชน์แก่ศาสนิกชนในศาสนานั้น ๆ อันยังผลให้เกิดความเชื่อมั่นในหลักคำสอนของศาสนาที่ตนนับถือยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

พุทธกนิทายสส จุฬนิตเทศ. สยามบรรณรัฐสส เตปภิฎกั 2525, เล่มที่ 30. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

พุทธกนิทายสส ชาตก. สยามบรรณรัฐสส เตปภิฎกั 2525, เล่มที่ 27. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

พุทธกนิทายสส เกรศาธา. สยามบรรณรัฐสส เตปภิฎกั 2525, เล่มที่ 26. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

พุทธกนิทายสส บกัสมัภัทมาคค. สยามบรรณรัฐสส เตปภิฎกั 2525, เล่มที่ 26. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

พุทธกนิทายสส วิมานวตถุ. สยามบรรณรัฐสส เตปภิฎกั 2525, เล่มที่ 26. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

พุทธกนิทายสส อบทาน. สยามบรรณรัฐสส เตปภิฎกั 2525, เล่มที่ 28. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

มขณิณิกายสส มขณิมบณณาสก. สยามบรรณรัฐสส เตปภิฎกั 2525, เล่มที่ 13. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

มขณิณิกายสส มลบณณาสก. สยามบรรณรัฐสส เตปภิฎกั 2525, เล่มที่ 12. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฎราชวิทยาลัย, 2525.

มขนิมณิกายสส อูบริบชฒาสก. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 14. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ทีฆนิกายสส ปาฎิกวคค. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 11. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ทีฆนิกายสส มทาวคค. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 10. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ทีฆนิกายสส สีลภษนชวคค. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 9. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

วินยปิฎก มทาวคค. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 4. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ลัษยตตนิกายสส ขนธวารวคค. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 17. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ลัษยตตนิกายสส นิทานวคค. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 16. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ลัษยตตนิกายสส สคคาถวคค. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 15. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

ลัษยตตนิกายสส สฬายตนวคค. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 18. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

องคตตรนิกายสส จคคกณิปาต. สยามรฎฐสฺส เตปิฎกั 2525, เล่มที่ 21. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

องค์ศตวรรษิกายสส จดกนิบาต. สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525, เล่มที่ 22. กรุงเทพฯ
มหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

องค์ศตวรรษิกายสส ติกนิบาต. สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525, เล่มที่ 20. กรุงเทพฯ
มหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

องค์ศตวรรษิกายสส อุทาน. สยามรัฐสุส เตปิฎก 2525, เล่มที่ 25. กรุงเทพมหานคร
นคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2525.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถา แปล อังคตศตวรรษิกาย จดกนิบาต
เล่ม 2. กรุงเทพฯ : เฉลิมชาฎการพิมพ์, 2526.

ข. ข้อมูลชุดวิทยุ

(1) หนังสือและวิทยานิพนธ์

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, โครงการสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระ
พระไตรปิฎก ในพระบรมราชูปถัมภ์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา
ม.ป.บ.

กฤษณะโชติบายนวยาส. ศรีมหิทธิวงศ์ศา. แปลโดย แสง มหวิฑูร และจำนงค์
ทองประเสริฐ. กทม. : แพร์พิทยา, 2527.

จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. พระราชพิธีสิบสองเดือน. กรุงเทพฯ
มหานคร : โรงพิมพ์วัฒนา, 2516.

ชโล อุทกภาชนี. วิจัยพุทธปรัชญาเปรียบเทียบลัทธิวิทยาศาสตร์. พระนคร :
แพร์พิทยา, 2512.

ตำราภาษานภาพ, สมเด็จพระยา, มูลเหตุสร้างวัดประเทศไทย. พระนคร :
โรงพิมพ์อาภัพิตยา, 2502.

พุทธทาสภิกขุ. ภาษาคน-ภาษาธรรม. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2531.

_____. อิทธิปัจจัยตา. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2530.

_____. ปัจจุสมุบพาคืออะไร. กรุงเทพฯ : สำนักธรรมบูชา, 2517.

พระบรมราชาบาท. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2530.

เทพเวที, พระ (ประยุทธ์ ปยุตโต). กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่ :
กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด, 2531.

_____. ลักษณะแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง
กรุ๊ป จำกัด, 2532.

_____. ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ. กรุงเทพฯ :
พรศิวการพิมพ์, 2532.

ประยุทธ์ สิทธิพันธ์, ประวัติศาสตร์ มหาอาณาจักรไทย. กรุงเทพมหานคร : บพิธ
การพิมพ์, 2527.

ปรีชา คุณาวุฒิ. "พุทธปรัชญาเรื่องกรรมและการให้ผลของกรรม," วิทยานิพนธ์
อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, ภาควิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย, 2521.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. อัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, 2532.

.สัมมนพิธีรฤกธา แปล ภาค 4. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2504.

.มังคส์ตถทีปนี แปล เล่ม 2. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530.

.วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 1. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527.

.วิสุทธิมรรคแปล ภาค 1 ตอน 2. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526.

.วิสุทธิมรรคแปล ภาค 2 ตอน 1. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2528.

.วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน 1. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2527.

.วิสุทธิมรรคแปล ภาค 3 ตอน จบ. พระนคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2526.

เมธีธรรมาภรณ์, พระ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธศาสนากับปรัชญา. กรุงเทพฯ : บริษัท อมรินทร์ พริ้นคิง กรู๊ป จำกัด, 2533.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์, 2525.

ราชวรมณี, พระ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). พุทธธรรม. กรุงเทพฯ : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529.

..... .พจนานุกรมพุทธศาสตร์. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2520.

วัชระ คงอดิศักดิ์, พันเอก. การประพาศพรหมจรรย์ หนังสือสอนพระพุทธศาสนา
แก่เด็ก. (ฉบับได้รับพระราชทานรางวัลชั้นที่ 1) กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
การศาสนา, 2533. (พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้พิมพ์พระราชทาน เนื่องในงานพระราชพิธีวิสาขบูชา)

วชิรญาณาวิโรธ, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา. ธรรมวิภาค ปริจเฉทที่ 2.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2531.

..... . นวโกวาท. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2530.

สีโท, พระญา, ไตรภูมิพระร่วง. นนทบุรี : เจริญอักษรการพิมพ์, 2515.

วสิน อินทสระ. พุทธปรัชญาเถรวาท. กรุงเทพฯ : ประชาชน, 2525.

ศิลาบกร, กรม. ปัญหาพระยามิลินท์. พระนคร : โรงพิมพ์เจริญธรรม, 2483.

สมิตร บุรวาส. วิชาปรัชญา. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงธน, 2515.

สัทธัมมโชติกะ อัมมาจริยะ, พระ, ปรมัตถโชติกะ ปริจจสมุบปาททีปนี. กรุงเทพฯ :
เฉลิมชาฎการพิมพ์, 2528.

..... .ปรมัตถโชติกะ มหาอภิธัมมัตถสังคหฎีกา ปริจเฉทที่ 5 เล่ม 2.
กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์, 2524.

สิริวัฒน์ คำวันสา, ผศ. อิทธิพลวัฒนธรรม อินเดียในเอเชียอาคเนย์ (ใน
ประเทศไทย). กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, 2522.

สุชีพ บุญญาภาพ. คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ : เลียงเชียง
ธรรมประทีป, 2522.

สุเมธ เมธาวิทยานุกูล, ผู้ช่วยศาสตราจารย์. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ :
หจก.ทิพย์อักษร, 2525.

สุวรรณ เพชรนิล. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด, 2525.

สุนทร ฌ รังษี, ดร.. ปรัชญาอินเดียประวัติและลัทธิ. กทม. : บพิธการพิมพ์, 2521.

เสฐียร พันธรังษี, ศจ.. ศาสนาเปรียบเทียบ. กรุงเทพฯ : แพร่พิทยา, 2524.

แสง จันทรงาม. ประทีปธรรม. กรุงเทพฯ : บรรณาการ, 2526.

องค์การศึกษา, ศาสนพิธีเล่ม 1. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, 2503.

อดิศักดิ์ ทองบุญ. ปรัชญาอินเดีย. กรุงเทพมหานคร : ประยูรวงศ์, 2524.

(2) บทความ

วิทย์ วิศทเวทย์. "พุทธปรัชญา." รายงานผลการวิจัย. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2528.

สุนทร ฌ รังษี, ราชบัณฑิต. บทความเรื่อง "ความสัมพันธ์ระหว่างสังสารวัฏกับมรรค
นิพพานในพุทธปรัชญา," เสวนาที่ประชุมราชบัณฑิตและภาคีสมาชิกสำนัก
ธรรมศาสตร์และการเมือง. 18 กรกฎาคม 2533. (อัคราเนา)

บุญสม เจริญใจ, พ.อ.. "พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย" ใน พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติไทย, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา จัดพิมพ์เผยแพร่ วิทยาลัยนานาชาติ 2527, กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2527.

ประสิทธิ์ จันรัตน์, "พระพุทธศาสนากับพระมหากษัตริย์ไทย" ใน พระพุทธศาสนาประจำชาติไทย, รวบรวมและจัดพิมพ์โดย คณะกรรมการจัดงานสัปดาห์ส่งเสริมพระพุทธศาสนา จัดพิมพ์เผยแพร่ วิทยาลัยนานาชาติ 2527, กรุงเทพฯ : อมรินทร์การพิมพ์, 2527.

ประวัติผู้วิจัย

พระมหาศีลเชษฐ์ ธีวโร (คอกกรัก) เกิดวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2505 ที่บ้านแพะ ต.บ่อทอง อ.ทองแสนขัน จ.อุตรดิตถ์ จบการศึกษาประโยคพิเศษ ครุมัธยม (พ.ม.) จากกรมการฝึกหัดครู กระทรวงศึกษาธิการ พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาปรัชญา จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เปรียญธรรม 3 ประโยค จากสำนักเรียนวิศมมหาธาตุมุวราชรังสฤษฎี กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันเป็นเลขานุการเจ้าคณะอำเภอห่มเกล้า จังหวัดเพชรบูรณ์ เข้าศึกษาต่อ ชั้นเปรียญโท ที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ. 2531.